

Friedrich Engels

Familjens, privategendomens och statens ursprung

I anslutning till Lewis H. Morgans forskningar

1884

Översättning: Bertil Wagner

Innehåll

Förord till första upplagan 1884.....	1
Förord till fjärde upplagan 1891.....	2
I. Förhistoriska kulturstadier	8
II. Familjen	12
III. Den irokesiska gensen.....	41
IV. Den grekiska gensen	48
V. Den atenska statens uppkomst.....	53
VI. Gens och stat i Rom	59
VII. Gensen hos kelter och tyskar	65
VIII. Statsbildningen hos tyskarna	72
IX. Barbari och civilisation	78
Tillägg	90
Förteckning över böcker och tidskrifter, som nämnas av Engels	92
Förklaringar till främmande ord m. m.....	94

Förord till första upplagan 1884.

De följande kapitlen utgör i viss mån ett fullgörande av en avlidens sista vilja. Det var ingen mindre än Karl Marx, som hade förbehållit sig rätten att framlägga resultaten av Morgans forskningar i samband med resultaten av sin – jag kan inom vissa gränser säga vår – materialistiska historieforskning och därigenom äntligen klargöra hela deras betydelse. Morgan hade ju i Amerika på sitt sätt nyupptäckt den materialistiska historieuppfattning, som Marx för fyrtio år sedan upptäckte, och hade vid sin jämförelse mellan barbariet och civilisationen av denna uppfattning förts fram till väsentligen samma resultat som Marx. Och på samma sätt som nationalekonomernas skrå i Tyskland i årtal lika ivrigt plagierat som hårdnackat tigit ihjäl ”Kapitalet”, på samma sätt behandlades Morgans ”Ancient Society”¹ av representanterna för den ”prehistoriska” vetenskapen i England. Mitt arbete kan endast i ringa grad tjäna som ersättning för det som inte blev min döda vän förunnat att utföra. Emellertid har jag i hans utförliga utdrag ur Morgan tillgång till kritiska anmärkningar, vilka jag här återger, i den mån de har att göra med sammanhanget.

Enligt den materialistiska uppfattningen är det i sista hand bestämmande momentet i historien: produktionen och reproduktionen av det omedelbara livet. Men denna återigen är av dubbel natur. Å ena sidan frambringandet av existensmedel, av näringsmedel, kläder, bostad och de därtill erforderliga verktygen. Å andra sidan frambringandet av själva människorna, släktets fortplantning. De samhällseliga institutioner, under vilka människorna i en bestämd historisk epok och i ett bestämt land lever, betingas av båda slagen av produktion: av å ena sidan arbetets, å andra sidan familjens utvecklingsstadium. Ju mindre arbetet hunnit utvecklas, ju mer begränsad mängden av dess produkter är, följaktligen också samhällets rikedom, i desto mer övervägande grad visar sig samhällsordningen behärskas av släktskapsband. Under denna indelning av samhället, som vilar på släktskapsband, utvecklas emellertid arbetsproduktiviteten mer och mer, med den privategendom och utbyte, skillnader i rikedom, möjlighet att använda främmande arbetskraft och därmed grundvalen för klassmotsättningar: nya sociala element, som under generationers förlopp bemödar sig att anpassa den gamla samhällsordningen till de nya förhållandena, tills slutligen det omöjliga i att förena de båda leder till en fullständig omvälvning. Det gamla, på släktskapsband vilande samhället spränges i sammanstötningen mellan de nyutvecklade samhällsklasserna. I dess ställe träder ett nytt samhälle, sammanfattat i staten, vars underenheter inte längre är släktsammanslutningar utan ortssammanslutningar, ett samhälle där familjeordningen helt behärskas av egendomsordningen och där nu de klassmotsättningar och klasstrider fritt utvecklas, som utgör innehållet i all hittillsvarande *skrivna* historia.

Det är Morgans stora förtjänst att han i dess huvuddrag upptäckt och återställt denna förhistoriska grundval för vår skrivna historia och att han i de nordamerikanska indianernas släktsammanslutningar funnit den nyckel, som hjälpt oss att lösa den äldsta grekiska, romerska och tyska historiens viktigaste och hittills olösliga gåtor. Hans skrift är heller inget verk som är gjort på en dag. I nära fyrtio år har han brottats med sitt material, tills han fullständigt behärskade det. Men därför är hans bok också ett av de få epokgörande verken i vår tid.

I den följande framställningen kommer läsaren i det stora hela att lätt urskilja, vad som härrör från Morgan och vad jag tillagt. I de historiska avsnitten om Grekland och Rom har jag inte inskränkt mig till Morgans citat utan tillfogat vad som stått mig till buds. Avsnitten om kelter och tyskar tillhör i huvudsak mig. Morgan förfogade här över nästan bara andrahandskällor,

---

¹ Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism, to Civilization. By Lewis H. Morgan. London Macmillan & Co., 1877. Boken är tryckt i Amerika och synnerligen svår att komma över i London. Författaren avled för några år sedan (år 1881. – Red A.)

och vad de tyska förhållandena angår endast – med undantag för Tacitus – över herr Freemans usla liberala förfalskningar. De ekonomiska partierna, som hos Morgan var fullt tillräckliga för hans syfte men för mina absolut otillräckliga, har alla omarbetats av mig. Och slutligen är jag självklart ansvarig för alla slutsatser, såvida inte Morgan uttryckligen citeras.

F. E.

Förord till fjärde upplagan 1891.

Till urfamiljens historia. (Bachofen, MacLennan, Morgan)

De tidigare stora upplagorna av denna skrift är slutsålda sedan nära ett halvår, och förläggaren har redan länge bett mig att ombesörja en ny upplaga. Mera angelägna arbeten har hittills hindrat mig att göra detta. Sju år har gått sedan den första upplagan utkom och under tiden har vetandet om de ursprungliga familjeformerna gjort betydande framsteg. Jag måste här alltså förbättra och komplettera med största omsorg, och detta desto mer¹ som den planerade stereotyperingen av den föreliggande texten för någon tid kommer att omöjliggöra vidare ändringar.

Jag har alltså underkastat hela texten en sorgfällig granskning och gjort en rad tillägg, varigenom jag hoppas att tillbörlig hänsyn tagits till vetenskapens ställning i dag. Vidare ger jag längre fram i detta förord en kort översikt över familjens utvecklingshistoria från Bachofen till Morgan. Jag gör det huvudsakligen därför att den engelska, chauvinistiskt betonade prehistoriska skolan ännu alltjämt gör vad den kan för att tuga ihjäl den omvälvning i föreställningarna om urhistorien, som Morgans upptäckter åstadkommit, varvid den emellertid inte alls generar sig att tillägna sig Morgans resultat. Också på andra håll följer man detta engelska exempel, här och där blott alltför mycket.

Mitt arbete har översatts till en rad främmande språk. Först till italienska: "L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato, versione riveduta dall' autore, di Pasquale Martigneti": Benevento 1885. Till rumänska: "Origina familiei, proprietatei private si a statului, traducere de Joan Nadejde", i Jassy-tidskriften "Contemporanul", september 1885 till maj 1886. Vidare till danska: "Familjens, Privatejendommens og Statens Oprindelse, Dansk, af Forfatteren gennemgaaet Udgaave besörget af Gerson Trier", Köbenhavn 1888. En fransk översättning av Henri Ravé, vilken grundar sig på den nuvarande tyska upplagan, är under pressläggning.

*

Ända fram till början av 60-talet kan man inte tala om någon familjens historia. Den historiska vetenskapen stod på detta område ännu helt och hållet under de fem Moseböckernas inflytande. Den patriarkaliska familjeform, som där skildras utförligare än någon annanstans, antog man inte blott utan vidare som den äldsta utan man identifierade den också – sedan man dragit ifrån månggiftet – med den nuvarande borgerliga familjen, så att familjen egentligen överhuvudtaget inte genomgått någon historisk utveckling. På sin höjd erkände man, att det under urtiden kunde ha existerat en period av oreglerade könsförhållanden. – Visserligen kände man utom par-äktenskapet också till det orientaliska flerhustru-äktenskapet och det indiskt-tibetanska flermans-äktenskapet. Men dessa tre former lät sig inte inordnas i en historisk ordningsföljd och figurerade bredvid varandra utan sammanhang. Att man hos enstaka folk i fornhistorien liksom hos några ännu existerande vildar räknar härstamningen inte från fadern utan från modern, att alltså kvinnolinjen betraktas som den enda giltiga; att hos många

¹ I "Neue Zeit" är slutet av denna sats annorlunda formulerad: "... desto mer som den nya upplagan måste utkomma i ett omfång som numera blir vanligt i den tyska socialistiska litteraturen, men som är mycket sällsynt på andra områden av det tyska förlagsväsendet." – Red.

nutida folk äktenskapet är förbjudet inom bestämda större grupper, som på den tiden inte närmare undersökts, och att denna sed återfinnes i alla världsdelar – dessa fakta var visserligen kända och man samlade ständigt mer exempel därpå. Men man visste inte vad man skulle ta sig till med dem, och till och med i E. B. Tylors *Researches into the Early History of Mankind* o.s.v. (1865) figurerar de blott som ”underliga sedvänjor” vid sidan av det hos några vildar gällande förbudet att beröra brinnande trä med ett järnverktyg och liknande religiösa kuriositeter.

Familjens historia daterar sig från 1861, då von Bachofens ”Mutterrecht” utkom. I denna uppställer författaren följande påståenden: 1. att människorna till en början levt i oreglerat könsumgänge, vilket han med ett felaktigt uttryck betecknar som hetärism, 2. att ett sådant könsumgänge utesluter varje säkert fadersskap, att härkomsten därför endast kunde räknas på kvinnolinjen – enligt modersrätt – och att detta ursprungliga varit fallet hos alla forntida folk, 3. att till följd härav kvinnorna, i sin egenskap av den unga generationens mödrar och enda säkert bekanta föräldrar, åtnjöt en hög grad av aktning och anseende, vilket – enligt Bachofens föreställning – stegrades till ett fullständigt kvinnoherravälde (gynaikokrati), 4. att övergången till par-äktenskapet, där kvinnan uteslutande tillhörde en man, innebar en kränkning av ett urgammalt religionsbud (d.v.s. en kränkning av de övriga människors urgamla rätt till samma kvinna), en kränkning för vilken man måste böta eller vars tolererande kunde köpas genom ett till en viss tid begränsat prisgivande av kvinnan.

Bevisen för dessa satser finner Bachofen i talrika citat ur den fornklassiska litteraturen, vilka han med en ytterlig flit sökt samman. Utvecklingen från ”hetärism” till monogami och från modersrätt till fadersrätt – framför allt hos grekerna – försiggår enligt Bachofen genom en vidare utveckling av de religiösa föreställningarna, genom att nya gudomligheter, representanter för det nya betraktelsesättet, placeras in i den nedärvda gudagruppen, som företräder den gamla åskådningen, så att den senare mer och mer tränges i bakgrunden av de förstnämnda. Det är alltså inte utvecklingen av människornas faktiska levnadsförhållanden utan den religiösa återspeglings av dessa levnadsförhållanden i dessa människors sinnen som enligt Bachofen åstadkommer de historiska förändringarna i mannens och kvinnans ömsesidiga samhällsliga ställning. I enlighet med detta framställer Bachofen Aiskylos' Oresteia som den dramatiska skildringen av kampen mellan modersrätten, som håller på att gå under, och fadersrätten, som uppstår och segrar under den heroiska tiden. Klytaimnestra har för sin älskare Aigistos' skull mördat sin make, Agamemnon, som återvänt hem från trojanska kriget. Men hennes och Agamemnons son, Orestes, hämnas mordet på fadern genom att mörda modern. För detta förföljer honom erinnyerna, modersrättens demoniska beskyddarinnor, enligt vilken modernmord är det svåraste av alla brott och omöjligt att sona. Men Apollo, som genom sitt orakel uppmanat Orestes till detta dåd, och Atene, som kallas till domare – de båda gudomligheter som här företräder fadersrättens nya ordning – beskyddar honom. Atene lyssnar till båda parterna. Hela stridsfrågan sammanfattas kort i den ordväxling, som nu äger rum mellan Orestes och erinnyerna. Orestes åberopar sig på, att Klytaimnestra begått ett dubbelt brott, i det hon dödat *sin* make och därmed också *hans* fader. Varför förföljer då erinnyerna honom och inte henne, som är långt mera skyldig? Svaret är slående:

”Hon var *inte* blodsförvant med den man hon mördade.”

Mordet på en man, med vilken man inte är blodsförvant, kan sonas, även om han är mörderskans make, och intresserar inte erinnyerna. Deras uppgift är blott att förfölja mord mellan blodsförvanter, och då är modernmord – enligt modersrätten – det som är svårast och mest omöjligt att sona. Nu uppträder Apollo som Orestes' försvarare. Atene låter areopagiterna – de atenska jurymännen – rösta. Rösterna delar sig lika mellan frikännande och fällande. Då avger Atene som ordförande sin röst för Orestes och frikänner honom.

Fadersrätten har segrat över modersrätten, ”gudarna av ung stam” – som erinnyerna själva betecknar dem – segrar över erinnyerna, och dessa låter slutligen övertala sig att övertaga en ny uppgift i den nya ordningens tjänst.

Denna nya men avgjort riktiga tolkning av Oresteia är ett av de skönaste och bästa ställena i boken, men det visar samtidigt, att Bachofen tror minst lika mycket på erinnyer, Apollo och Atene som på sin tid Aiskylos, han tror nättopp att de utförde det undret på den heroiska tiden i Grekland, att de störtade modersrätten genom fadersrätten. Att en sådan uppfattning, där religionen gäller som den avgörande hävstången i världshistorien, slutligen måste mynna ut i ren mysticism är klart. Det är därför ett tungt och ingalunda alltid lönande arbete att arbeta sig igenom Bachofens digra kvartsband. Men allt detta förminskar inte hans banbrytande förtjänst. Det är han som först ersatt frasen om ett obekant urtillstånd med oreglerat könsumgänge med hänvisningen till att den fornklassiska litteraturen uppvisar en mängd spår, som ger vid handen att det hos grekerna och asiaterna före par-äktenskapet faktiskt existerat ett tillstånd, under vilket inte blott en man hade sexuellt umgänge med flera kvinnor utan också en kvinna med flera män utan att bryta mot sedligheten; att denna sed inte försvann utan att lämna spår efter sig i form av en begränsad prisingivning, med vilken kvinnorna måste köpa rätten till par-äktenskap: att härstamningen därför ursprungligen blott kunde räknas på kvinnolinjen, från moder till moder; att denna kvinnolinjens uteslutande giltighet har vidmakt-hållits ännu långt in i perioden av par-äktenskap med fastställt eller åtminstone erkänt fadersskap; och att denna mödrarnas ursprungliga ställning, i deras egenskap av barnens enda säkra föräldrar, tillförsäkrat dem och därmed kvinnorna över huvud taget en högre samhällelig ställning, än de sedan den tiden någonsin åter innehaft. Dessa satser har Bachofen visserligen inte uttalat så klart som här – det hindrade hans mystiska åskådning. Men han har bevisat dem, och det betydde 1861 en fullständig revolution.

Bachofens digra kvartsband var skrivet på tyska, d.v.s. på den nations språk, som vid den tidpunkten minst intresserade sig för den nutida familjens förhistoria. Han förblev därför okänd. Hans närmaste efterföljare på samma område uppträdde 1865 utan att någonsin ha hört talas om Bachofen.

Denna efterföljare var J. F. MacLennan, den raka motsatsen till sin föregångare. I stället för den geniala mystikern har vi här den torra juristen, i stället för den frodiga diktarfantasin den pläderande advokatens rimliga kombinationer. MacLennan finner hos många vilda, barbariska och till och med civiliserade folk under forn- och nutid en form för äktenskapets ingående, där brudgummen, ensam eller med sina vänner, skenbart med våld måste röva bruden från hennes anförvanter. Denna sed måste vara en kvarleva från ett tidigare bruk, enligt vilken männen i en stam verkligen med våld måste röva sina kvinnor utifrån, från andra stammar. Hur har nu detta ”rov-äktenskap” uppstått? Så länge männen kunde finna tillräckligt med kvinnor i den egna stammen, fanns det absolut ingen anledning därtill. Men nu finner vi likaså ofta, att det hos utvecklade folk existerar vissa grupper (vilka omkring 1865 ännu ofta identifierades med stammarna själva), inom vilka giftermål var förbjudet, så att männen var tvungna att taga sina hustrur och kvinnorna sina män utanför gruppen, under det att hos andra råder den seden att männen som tillhör en viss grupp är tvungna att ta sina hustrur uteslutande inom sin egen grupp. MacLennan kallar de förstnämnda exogama, de sistnämnda endogama och konstruerar nu utan vidare en skarp motsättning mellan exogama och endogama ”stammar”. Och ehuru hans egen undersökning av exogamin slår honom på fingrarna med att denna motsättning i många om inte i de flesta eller rent av i alla fall endast finnes till i hans egen föreställning, så gör han den dock till grundval för hela sin teori. Exogama stammar kan enligt denna endast hämta sina hustrur från andra stammar, och under det permanenta krigstillstånd mellan stam och stam, som svarar till det vilda tillståndet, har detta blott kunnat ske genom rov.

MacLennan frågar nu vidare: Varifrån kommer denna exogamised? Föreställningen om blodsförvantenskap och blodskam kan inte ha något med saken att göra, det är något som först långt senare utvecklas. Men däremot nog den bland vildarna synnerligen utbredda seden att döda flickebarn omedelbart efter födseln. Därigenom uppstår ett överskott på män i varje enskild stam, vars nödvändiga närmaste följd är, att flera män gemensamt äger en hustru, flermans-äktenskap. Följden härav återigen skulle vara, att man visste vem ett barns moder var men inte vem som var fadern, därav: släktskap räknad blott på den kvinnliga linjen med uteslutande av den manliga – modersrätt. Och en andra följd av brist på kvinnor inom stammen – en brist som mildrades men inte avskaffades genom flermans-äktenskapet – var just det systematiska våldsamma bortförandet av främmande stammars kvinnor.

”Då exogami och flermans-äktenskap har en och samma orsak – bristande överensstämmelse i antal mellan de båda könen – måste vi anse att *alla exogama raser ursprungligen levt i flermans-äktenskap* ... Och därför måste vi betrakta det som obestridligt, att det första släktskapssystemet bland exogama raser var det som känner blodsband blott på moderns sida.” (MacLennan, *Studies in Ancient History*, 1876. *Primitive Marriage*, p. 124).

Det är MacLennans förtjänst att han hänvisat till den allmänna utbredningen och stora betydelsen av det, som han kallar exogami. *Upptäckt* detta faktum om de exogama grupperna har han ingalunda, och förstått det har han framför allt inte. Frånsett tidigare, enstaka uppteckningar hos många iakttagare – just MacLennans källor – hade Latham (*Descriptive Ethnology*, 1859) ingående och riktigt beskrivit denna institution hos de indiska magarerna och sagt, att den var allmänt utbredd och förekom i alla världsdelar – ett ställe som MacLennan själv anför. Och vår Morgan hade redan 1847 i sina brev om irokeserna (i *American Review*) och 1851 i *The League of the Iroquois* likaledes påvisat och riktigt beskrivit denna institution hos folkstammen ifråga, under det att MacLennans advokatförnuft, som vi skall se, här åstadkommit vida större förvirring än Bachofens mystiska fantasi på modersrättens område. Det är vidare MacLennans förtjänst att han funnit den modersrättsliga härstamningsordningen vara den ursprungliga, ehuru han, som han senare också erkänner, förekommit av Bachofen. Men inte heller här har han kommit till klarhet. Han talar ständigt om ”släktskap blott på kvinnolinjen” (kinship through females only) och använder detta uttryck, som var riktigt på ett tidigare stadium, även på senare utvecklingsstadier, då härstamning och arvsrätt visserligen ännu uteslutande räknas efter kvinnolinjen, men då släktskap också på manssidan erkännes och uttryckes. Det är inskränktheten hos juristen, som skapat sig ett bestämt rättsuttryck för ett tillstånd och fortsätter att använda detta oförändrat, ehuru det under tiden blivit omöjligt att använda.

Det förefaller emellertid som om MacLennans teori, trots all sin rimlighet, inte föreföll sin egen upphovsman som så säkert grundad. Åtminstone lägger han själv märke till det ”anmärkningsvärda, att [det skenbara] kvinnorovets form är mest utpräglad och mest uttrycksfull hos just de folk, där det *manliga* släktskapet [bör vara härstamning på manssidan] härskar” (s. 140). Och likaså: ”Det är ett märkligt faktum, att barnamordet, såvitt vi vet, ingenstädes systematiskt bedrivs där exogamin och den äldsta släktskapsformen äger bestånd bredvid varandra” (s. 146). Båda sakerna fakta, som slår hans tolkningssätt mitt i ansiktet, och som han blott kan bemöta med nya, ännu mera invecklade hypoteser.

Trots detta fick hans teori starkt bifall och vann anklang i England: MacLennan gällde här allmänt som familjehistoriens grundare och som högsta auktoritet på detta område. Hans motsats mellan exogama och endogama ”stammar” förblev – hur mycket man än konstaterade enskilda undantag och modifikationer – den erkända grundvalen för det härskande betraktelsesättet och blev de skygglappar, som omöjliggjorde varje fri överblick över det undersökta området och därmed varje avgörande framsteg. Det är en plikt att gentemot den överskattning av MacLennan, som blivit vanlig i England och efter engelsk förebild också på andra håll,

betona det faktum att han med sin motsats mellan exogama och endogama ”stammar”, som är rena missförståndet, anstiftat mera skada än han gjort nytta med sina forskningar.

Emellertid kom snart nog mer och mer fakta i dagen, som inte passade in i hans teoris prydliga ram. MacLennan kände endast till tre äktenskapsformer: flerhustru-äktenskap, flermans-äktenskap och par-äktenskap. Men när uppmärksamheten en gång riktats på denna punkt fann man mer och mer bevis för att det hos utvecklade folk existerade äktenskapsformer, under vilka en rad män gemensamt ägde en rad kvinnor. Och *Lubbock* (*The Origin of Civilization* 1870) erkände detta gruppäktenskap (Communal marriage) som historiskt faktum.

Kort därefter, 1871, uppträdde *Morgan*, med nytt och i många hänseenden avgörande material. Han hade övertygat sig om att det hos irokeserna gällande egendomliga släktskapssystemet var gemensamt för alla Förenta Staternas urinnevånare, och alltså var utbrett över en hel kontinent, ehuru det direkt motsäger släktskapsgraderna, sådana dessa faktiskt följer av det där gällande äktenskapssystemet. Han förmådde nu den amerikanska regeringen att med ledning av frågeformulär och tabeller, som han själv uppgjort, inhämta upplysningar om de övriga folkens släktskapssystem. Av svaren fann han: 1. att det amerikanskt-indianska släktskapssystemet också gällde för talrika folkstammar i Asien och i något modifierad form i Afrika och Australien, 2. att det helt lät sig förklaras ur en form av gruppäktenskap, som just befann sig i utdöende på Hawaji och andra australiska öar, och 3. att emellertid vid sidan av denna äktenskapsform på samma öar existerade ett släktskapssystem, som blott lät sig förklara ur en ännu primitivare, nu utdöd form av gruppäktenskap. De insamlade uppgifterna offentliggjorde han tillsammans med de slutsatser han dragit därav i sin *Systems of Consanguinity and Affinity*, 1871, och förde därmed in debatten på ett oändligt vidsträckt område. Med utgångspunkt från släktskapssystemen rekonstruerade han de dem motsvarande familjeformerna och öppnade en ny väg för forskningen: möjliggjorde en djupare inblick i mänsklighetens urhistoria. Om denna metod vann giltighet, så var MacLennans prydliga konstruktion upplöst till intet.

MacLennan försvarade sin teori i den nya upplagan av *Primitive Marriage* (*Studies in Ancient History*, 1875). Under det att han själv ytterst konstlat kombinerade ihop en familjens historia av idel hypoteser, krävde han av *Lubbock* och *Morgan* inte bara bevis för vart och ett av deras påståenden utan bevis av den obestridliga beviskraft, som endast en skotsk domstol kan kräva. Och det gör samma man, som av det nära förhållandet mellan morbroder och systerson hos tyskarna (*Tacitus' Germania* c. 20), av *Caesars* uppgift, att briter i grupper om tio eller tolv har sina hustrur gemensamt, och av alla andra uppgifter hos de gamla författarna om hustrugemenskap hos barbarerna utan tvekan drar den slutsatsen, att hos alla dessa folk har flermans-äktenskap rått! Man tycker sig höra en allmän åklagare, som tillåter sig varje frihet vid tillrättaläggandet av sitt fall, men som av försvarsadvokaten kräver de mest formella juridiskt giltiga bevis för varje ord.

Gruppäktenskapet är en ren inbillning, påstår han, och ställer sig därmed långt bakom *Bachofen*. Släktskapssystemet hos *Morgan* är blott samhällseliga hövlighetsföreskrifter, bevisat av det faktum, att indianerna också tilltalar en främling, en vit, som broder eller fader. Det är som om man ville påstå, att beteckningarna fader, moder, broder, syster blott skulle vara innehållslösa tilltalsformer, emedan katolska präster och abbedissor likaledes tilltalas med fader och moder, munkar och nunnor, ja till och med frimurare och engelska skråmedlemmar vid högtidliga sammanträden tilltalas som broder och syster. Kort sagt, MacLennans försvar var eländigt svagt.

Men ännu återstod en punkt, där han inte ertappats. Motsatsen mellan exogama och endogama ”stammar”, på vilken hela hans system vilade, var inte bara orubbad, den erkändes rentav allmänt som hela familjehistoriens hörnsten. Man erkände att MacLennans försök att förklara

denna motsats var otillfredsställande och stred mot de av honom själv uppräknade fakta. Men själva motsatsen, existensen av två varandra uteslutande slag av självständiga och oavhängiga stammar, av vilka det ena slaget tog sina hustrur inom stammen, under det att detta var absolut förbjudet för det andra slaget – detta gällde som obestridligt evangelium. Man jämförde exempelvis Giraud-Teulons *Origines de la famille* (1874) och till och med ännu Lubbocks *Origin of Civilization* (fjärde upplagan 1882).

Vid denna punkt sattes Morgans främsta verk in: *Ancient Society* (1877), det verk som ligger till grund för detta arbete. Vad Morgan 1871 ännu endast dunkelt anade, det är här fullt medvetet utvecklat. Endogami och exogami bildar ingen motsats. Exogama ”stammar” har hittills ingenstades påvisats. Men vid den tid då gruppäktenskapet ännu härskade – och det har med största sannolikhet en gång härskat överallt – delade stammen upp sig i ett antal grupper, genser, som räknade blodsförvantenskap på moderssidan, och inom vilka det var strängeligen förbjudet att ingå äktenskap, så att männen inom en gens visserligen kunde ta sina hustrur inom stammen och i regel gjorde det, men måste ta dem utanför sin gens. Så att, om gensen var strängt exogam, stammen, som omfattade samtliga genser, i lika hög grad var endogam. Därmed var den sista resten av MacLennans konstruktioner slutgiltigt avverkad.

Men Morgan nöjde sig inte med detta. De amerikanska indianernas gens gav honom vidare möjlighet att göra det andra avgörande framsteget på det av honom undersökta området. I denna gens, organiserad enligt modersrätten, upptäckte han den urform, ur vilken den senare, enligt fadersrätten organiserade gensen utvecklats, gensen sådan vi återfinner den hos de antika kulturfolken. Den grekiska och romerska gensen som hittills varit en gåta för alla historieskrivare, hade fått sin förklaring ur den indianska, och därmed hade man funnit en ny grundval för hela fornhistorien.

Denna återupptäckt av den ursprungliga modersrättsgensen som förstadium till kulturfolkens fadersrättsgens har för fornhistorien samma betydelse som Darwins utvecklingsteori för biologin och Marx' mervärdeteori för den politiska ekonomin. Den satte Morgan i stånd att för första gången göra ett utkast till en familjens historia, i vilken åtminstone de klassiska utvecklingsstadierna i det stora hela, så långt det hittills bekanta materialet tillåter, provisoriskt fastställts. Att härmed en ny epok börjar ifråga om behandlingen av fornhistorien står klart för var och en. Modersrättsgensen har blivit den axel, omkring vilken hela denna vetenskap vänder sig. Efter dess upptäckt vet man i vilken riktning och efter vad man skall forska och hur man skall gruppera forskningsresultaten. Och i enlighet härmed gör man nu snabba framsteg på detta område på ett helt annat sätt än före Morgans bok.

Morgans upptäckter är nu allmänt erkända eller snarare tillägnade av prehistorikerna också i England. Men knappast hos någon finner man det öppna erkännandet, att det är Morgan som vi har att tacka för denna revolution i tänkesättet. I England har man så mycket som möjligt tigit ihjäl hans bok och avfärdat honom själv med nedlåtande lovord för vad han *tidigare* presterat. Man pysslar ivrigt med detaljerna i hans framställning men om hans verkligt stora upptäckter tiger man envist. Originalupplagan av *Ancient Society* finns inte längre att få. I Amerika är det ingen lönande marknad för något sådant, i England tycks boken ha blivit systematiskt undertryckt och den enda upplagan av detta epokgörande verk, som ännu cirkulerar i bokhandeln är – den tyska översättningen.

Varför denna återhållsamhet i vilken det är svårt att se något annat än en sammansvärjning i syfte att tiga ihjäl, i synnerhet när man tar i betraktande de talrika citat av uteslutande hövlighetskaraktär och andra bevis på låtsad kollegialitet, av vilka våra erkända prehistorikers skrifter vimlar? Kanhända, därför att Morgan är amerikan, och därför att det är mycket hårt för de engelska prehistorikerna, att de – trots all deras flit vid sammanbringandet av materialet, som är värd det högsta erkännande – ifråga om de allmänna synpunkterna då det

gäller att ordna och gruppera detta material, kort sagt för sina idéer, är hänvisade till två geniala utlänningar, till Bachofen och Morgan? Tysken kunde man väl tolerera, men amerikanen? Inför amerikanen blir varje engelsman patriotisk, vilket jag sett festliga exempel på i Förenta Staterna. Men därtill kommer nu ytterligare, att MacLennan var den så att säga officiellt utnämnda grundaren och ledaren av den engelska prehistoriska skolan, att det i viss mån hörde till prehistorisk god ton att endast med yttersta vördnad tala om hans förkonstlade historiekonstruktion, som ledde från barnamordet över flermans- och rovåktenskap till modersrättsfamiljen, att det ringaste tvivel på existensen av exogama och endogama ”stammar”, som absolut uteslöt varandra, gällde som gudlöst kätteri, att alltså Morgan genom att låta alla dessa helgade dogmer gå upp i rök begick ett slags helgerån. Och till på köpet gjorde han det med argument, som bara behövde uttalas för att det genast skulle bli klart för var och en, så att MacLennan-dyrkarna, som hittills rådlöst trevat omkring mellan exogami och endogami, nästan måste slå sig för pannan och utropa: Hur kunde vi vara så dumma och inte för länge sedan själva se det!

Och om dessa förbrytelser ännu inte var tillräckliga för att den officiella skolan kyligt skulle vända sig ifrån Morgan, så rågade han måttet genom att inte bara kritisera civilisationen, varuproduktionssamhället, grundformen för vårt nuvarande samhälle, på ett sätt som erinrar om Fourier, utan också tala om en framtida omgestaltung av detta samhälle i ordalag, som skulle ha kunnat vara Karl Marx'. Det är alltså välförtjänt, när MacLennan upprörd förebrår honom, att ”den historiska metoden är honom alltigenom antipatisk”, och när herr professor Giraud-Teulon i Genève ännu 1884 bekräftar detta. Och ändå lunkade samma herr Giraud-Teulon ännu 1874 (*Origine de la famille*) hjälplöst omkring i den macLennanska exogamins labyrint, ur vilken Morgan först måste befria honom!

Jag behöver här inte gå in på de övriga framsteg, för vilka urhistorien har Morgan att tacka. I mitt arbete återfinnes det i detta avseende nödvändiga. De fjorton år, som förflutit sedan hans huvudverk utkom, har i hög grad berikat vårt material om de mänskliga ursamhällets historia. Till antropologerna, forskningsresande och prehistorikerna av facket har de jämförande juristerna sällat sig och medfört dels nytt stoff, dels nya synpunkter. Flera enskilda hypoteser hos Morgan har därigenom börjat vackla och till och med blivit mogna att överges. Men inte på någon punkt har det nyinsamlade materialet lett till att hans stora ledande synpunkter trängts undan av andra. Den ordning han infört i urhistorien gäller i sina huvuddrag ännu i dag. Ja, man kan säga, att den vinner mer och mer allmänt erkännande i samma grad, som det faktum hemlighålles,¹ att han är upphovsmannen till detta väldiga framsteg.

London den 16 juni 1891.

Friedrich Engels.

I. Förhistoriska kulturstadier

Morgan är den första som med sakkunskap försökt bringa en bestämd ordning i mänsklighetens förhistoria. Så länge inte betydligt utökat material framtvingar ändringar, kommer väl hans gruppering att förbli gällande.

Av de tre huvudepokerna: vildhet, barbari, civilisation sysselsätter honom självklart endast de två första och övergången till den tredje. Båda två indelar han i ett lägre, ett mellan- och ett

---

¹ På återresan från New York i september 1888 träffade jag en f.d. kongressdeputerad från Rochesters valkrets, som känt Lewis Morgan. Tyvärr kunde han inte berätta mig mycket om honom. Morgan levde som privatman i Rochester, uteslutande sysslade med sina studier. Hans bror var överste och anställd vid krigsministeriet i Washington. Genom denna broders förmedling hade han lyckats intressera regeringen för sina forskningar och förmå den att utge flera av hans verk på statens bekostnad. Min sagesman hade under sin kongresstid flera gånger lagt ett ord för honom.

högre stadium, alltefter hur produktionen av existensmedel fortskridit. Ty, säger han, ”skickligheten ifråga om denna produktion är avgörande för graden av människans överlägsenhet och herravälde över naturen. Av alla väsen har endast människan nått fram till ett nästan obetingat herravälde över produktionen av näringsmedel. Alla det mänskliga framåtskridandets stora epoker sammanfaller, mer eller mindre direkt, med existenskällornas utvidgningsepoker”. – Familjens utveckling löper jämsides, men uppvisar inga så slående märken att man kan skilja perioderna åt.

1. Vildhet

1. *Lägre stadiet*: Människosläktets barndom, då det åtminstone delvis levde i träden – varigenom ensamt förklara släktets fortbestånd mitt ibland stora rovdjur – och ännu uppehöll sig på sina ursprungliga boningsplatser i tropiska eller subtropiska skogar. Frukter, nötter, rötter tjänade som föda. Det viktigaste resultatet av denna tid är att ett artikulerat språk utbildas. Av alla folk, som man känner från den historiska perioden, tillhörde inget enda längre detta uttillstånd. Hur många årtusenden det än må ha varat, så kan vi inte dokumentera det med direkta bevis. Men har man en gång erkänt människans härstamning från djurriket, blir man tvungen att antaga denna övergång.

2. *Mellanstadiet* – begynner, då man börjar använda fisk (till vilken vi också räknar kräftor, musslor och andra vattendjur) som föda, och då man börjar betjäna sig av elden. Båda hör samman, då fiskföda kan göras fullt användbar först med tillhjälp av elden. Men med denna nya föda blev människorna oavhängiga av klimat och lokalitet. I det de följde vattendragen och kusterna kunde de till och med i vilt tillstånd sprida sig över större delen av jorden. De grovt bearbetade, oslipade stenverktygen från den tidigare stenåldern, de s.k. paleolitiska, som helt eller till största delen hänför sig till denna period, bevisar genom sin spridning över alla kontinenter dessa vandringar. De nybesatta zonerna likaväl som den oavbrutet verksamma uppfinnardriften, förbunden med besittandet av elddonet, frambragte nya näringsmedel: stärkelsehaltiga rötter och rotknölar, stekta i het aska eller i bakgropar (jordugnar); vilt som, i och med att de första vapnen, klubba och spjut, uppfanns, då och då utökade kosten. Uteslutande jägarfolk, sådana de figurerar i böckerna, d.v.s. sådana som *endast* lever av jakt, har det aldrig funnits. Till det är bytet av jakten alltför ovisst. Till följd av näringskällornas ständiga osäkerhet tycks människoäteriet ha uppkommit på detta stadium, något som från denna tidpunkt länge lever kvar. Australierna och många polynesier står ännu i dag på vildhetens mellanstadium.

3. *Högre stadiet* – börjar med att båge och pil uppfinnes, varigenom viltbråd blir ständigt återkommande näringsmedel och jakt en av de normala arbetsgrenarna. Båge, sträng och pil utgör redan ett mycket sammansatt instrument, vars uppfinnande förutsätter lång, samlad erfarenhet och skärpta sinnesförmögenheter och alltså också samtidigt bekantskap med en mängd andra uppfinningar. Om vi jämför de folk, som visserligen känner till båge och pil men ännu inte krukmakeriet (från vilket Morgan daterar övergången till barbariet), så finner vi faktiskt redan några ansatser till bosättning i byar, ett visst behärskande av produktionen för livsuppehållet: fat och husgeråd av trä, fingervävning (utan vävstol) med trådar av bast, flätade korgar av bast eller vass, slipade (neolitiska) stenverktyg. Mestadels har också eld och stenyxa redan åstadkommit den urholkade stockbåten och här och där bjälkar och bräder till husbygge. Alla dessa framsteg finner vi exempelvis hos indianerna i nordvästra Amerika, som visserligen känner båge och pil men inte krukmakeriet. För vildheten var båge och pil vad järnsvärdet var för barbariet och eldvapnet för civilisationen: det avgörande vapnet.

2. Barbari

1. *Lägre stadium*. Daterat från krukmakeriets införande. Detta har bevisligen i många fall och med stor sannolikhet överallt uppstått på det sättet, att man betäckt flätade kärl eller träkärl

med lera för att göra dem eldfasta, varvid man snart fann, att den formade leran också gjorde tjänst utan det inre kärlet.

Hittills har vi kunnat betrakta utvecklingens gång som helt allmän, som under en bestämd period giltig för alla folk, utan hänsyn till lokaliteten. Men med barbariets inträde har vi nått ett stadium, under vilket den olika natur, varmed de båda stora kontinenterna på jorden begåvats, gör sig gällande. Det karakteristiska momentet för barbariets period är att man tämjer och uppdrar djur och odlar kulturväxter. Nu ägde den östra kontinenten, den så kallade gamla världen, nästan alla djur som kan tämjas och alla odlingsbara sädesslag utom ett. Den västra, Amerika, hade av däggdjur som kunde tämjas endast lamadjuret och också detta endast i en del av södern, och av alla odlingsbara sädesslag endast ett, men det bästa: majs. Dessa olika naturbetingelser resulterar i att befolkningen på varje halvklot från denna tid går var sin väg och att gränspålarna för de enskilda stadierna är olika placerade för vart och ett av de båda fallen.

2. *Mellanstadium.* Börjar i östern med tämjandet av husdjur, i västern med odlandet av näringsväxter med tillhjälp av konstgjord bevattning och användandet av adober (soltorkat tegel) och sten till byggnader.

Vi börjar med västern, då detta stadium här inte på något ställe överskrides före den europeiska erövringen.

Hos de indianer, som levde på barbariets lägre stadium (hit hörde alla som anträffats öster om Mississippi), fanns redan vid tiden för deras upptäckande en viss trädgårdsodling av majs och möjligen också kurbitsar, meloner och andra trädgårdsväxter, som utgjorde en mycket väsentlig beståndsdel av deras föda. De bodde i trähus i byar som skyddades av palissader. Stammarna i nordväst, särskilt de i området kring Kolumbiafloden, befann sig ännu på vildhetens högre stadium och kände varken till krukmakeri eller några som helst kulturväxter. Däremot stod de s.k. puebloindianerna¹ i Nya Mexiko, mexikanerna, centralamerikanerna och peruanerna vid tiden för erövringen på barbariets mellanstadium. De bodde i fästningsliknande hus av adober eller sten, odlade majs och andra kulturväxter, som varierade alltefter läge och klimat, i konstgjort bevattnade trädgårdar, vilka lämnade de viktigaste födoämnen, och hade till och med tämjt några djur – mexikanerna kalkonen och andra fåglar, peruanerna lamadjuret. Dessutom kände de till bearbetandet av metallerna – med undantag av järnet, varför de ännu inte kunde undvara stenvapnen och stenverktygen. Den spanska erövringen gjorde därefter slut på all fortsatt självständig utveckling.

I östern började barbariets mellanstadium med tämjandet av djur, som gav kött och mjölk under det att kulturväxter här tycks ha förblivit okända ända till långt in i denna period. Tämjandet och uppdragandet av boskap och uppkomsten av stora hjordar tycks ha givit anledning till att arier² och semiter utsöndrats ur den övriga massan av barbarer. För de europeiska och asiatiska arierna är namnen på boskapen ännu gemensamma, namnen på kulturväxterna däremot så gott som inte alls.

Bildandet av hjordar förde på lämpliga ställen till herdelliv: hos semiterna på grässlätterna vid Eufrat och Tigris, hos arierna på grässlätterna i Indien, vid Oxus och Jaxartes,³ vid Don och

¹ ”Pueblo” – från spanskan, byalag. Puebloindianerna bor i staterna Colorado, Utah, Nya Mexiko och Arizona (USA) samt i Mexiko. Deras boplatser bildar klippstäder, som påminner om honungskakor. Puebloindianerna bedrev trädgårdsskötsel och hade ett konstmässigt gemensamt bevattningssystem. – *Red.*

² Beteckningen ”arier” användes i mitten av 1800-talet för att beteckna den kulturella och språkliga enhet, som den moderna vetenskapen kallar betingat *indo-europeisk*. Indoeuropeernas viktigaste grenar är: indoiranerna (indier, perser o.s.v.), grekerna, de gamla romarna och de nuvarande romanska folken, de germanska folken, slaverna, letterna, litauererna o.a. – *Red.*

³ ”Oxus” – Amu-Darja (Sydturkestan), ”Jaxartes” – Syr-Darja (Centralasien). – *Red.*

Dnjepr. Vid gränserna till dylika slättländer måste tämjandet av boskap först ha ägt rum. För sentida slakten ser det sålunda ut som om herdefolken skulle härstamma från trakter, som långt ifrån kunde vara människosläktets vagga utan tvärtom var nästan obeboeliga för deras vilda förfäder och till och med för folk på barbariets lägre stadium. Förhållandet var omvänt: så snart dessa mellanstadiets barbarer en gång vant sig vid herdelivet, hade det aldrig kunnat falla dem in att frivilligt återvända från de gräsrika slätterna vid vattendragen till skogsområdena, där deras förfäder haft sin hemvist. Ja, till och med när semiterna och arierna trängdes längre åt norr och väster, var det omöjligt för dem att ge sig in i de västasiatiska och europeiska skogstrakterna, innan de genom spannmålsodling satts i stånd att föda sin boskap på dessa föga givande marker och särskilt att låta den övervintra. Det är mer än sannolikt, att spannmålsodlingen här först uppkom ur behovet att skaffa boskapen foder och först senare blev av vikt för människornas föda.

Den rikliga kött- och mjölkfödan hos arier och semiter och särskilt dess gynnsamma inverkan på barnens utveckling är måhända grunden till båda rasernas överlägsna utveckling. Faktiskt har puebloindianerna i Nya Mexiko, som är hänvisade nästan uteslutande till växtföda, en mindre hjärna än de mera kött- och fiskätande indianerna på barbariets lägre stadium. På detta stadium försvinner i varje fall människoätandet undan för undan och bibehålles blott som religiös akt eller – vad som här är nästan identiskt – som besvärjningsmedel.

3. *Högre stadium.* Börjar med att man lär sig smälta järnmalmen och övergår i civilisationen genom bokstavsskriftens uppfinnande och dess användande för litterära uppteckningar. Detta stadium, vilket som sagt endast det östra halvklotet självständigt genomgick, är rikare på produktionsframsteg än alla föregående tillsammans. Till det hör den heroiska tidens greker, de italienska stammarna kort före Roms grundläggning, Tacitus' tyskar, vikingatidens normanner.¹

Framför allt möter vi här först järnplogen, dragen av kreatur, vilken möjliggjorde åkerbruk i stor skala, *lantbruk*, och därmed en för dåtida förhållanden praktiskt taget obegränsad tillväxt av livsmedlen. Därmed också skogens röjande och dess förvandling till åkerjord och betesmark – vilket återigen var omöjligt i stor skala utan järnyxan och järnspaden. Men därmed följde också snabbt växande befolkning och tät befolkning på begränsade områden. Före lantbruket måste endast i yttersta undantagsfall det förhållandet ha förekommit, att en halv miljon människor låtit förena sig under en enda central ledning: sannolikt har det aldrig förekommit.

Den högsta blomstringen av barbariets högre stadium möter vi i de homeriska dikterna, framför allt i Iliaden.² Utvecklade järnverktyg, blåsbälgen, handkvarnen, krukmakarskivan, olje- och vinberedningen, en utvecklad metallbearbetning som övergick till konsthantverk, vagnen och stridsvagnen, skeppsbyggeriet med balkar och plankor, början till arkitektur som konst, städerna omgivna av murar med tinnar och torn, det homeriska eposet och hela mytologien – det är det viktigaste av det arv som grekerna förde med sig från barbariet till civilisationen. Om vi med detta jämför Caesars och till och med Tacitus' beskrivning av germanerna, vilka befann sig i början av samma kulturstadium, som de homeriska grekerna just stod i begrepp att lämna för ett högre, så ser vi, vilken rik produktionsutveckling barbariets högre stadium innebär.

¹ Grekerna under nionde århundradet, (före vår tideräkning) de italienska stammarna under åttonde och sjunde århundradena före vår tideräkning; germanerna under vår tideräkningens första århundrade; normannerna under vår tideräkningens nionde århundrade. Skandinavien *vikingar* företog under medeltiden krigståg till andra länder (England, Frankrike, Syditalien, Ryssland). – *Red.*

² En forngrekisk episk dikt, som uppstod under nionde århundradet f.v.t. I detta epos skildras grekernas belägring av staden Troja (i Mindre Asien) och grekernas militära och samhällsliga liv under den s.k. heroiska epoken. – *Red.*

Den bild av mänsklighetens utveckling genom vildhet och barbari till civilisationens början, som jag här skisserat efter Morgan, är redan den rik nog på nya och, vad mer är, obestridliga drag, emedan de tagits omedelbart ur produktionen. Och ändå kommer den att synas matt och torftig, jämförd med den bild som kommer att upprullas vid slutet av vår vandring. Först då kommer det att bli möjligt att kasta fullt ljus över övergången från barbariet till civilisationen och den slående motsatsen dem emellan. Tills vidare kan vi förallmänliga Morgans indelning på följande sätt: vildhet – den tidrymd, då i övervägande grad färdiga naturprodukter tillägnas: människornas konstprodukter är övervägande hjälpverktyg för denna tillägnelse. Barbari – den tidrymd då man lever på boskapsskötsel och åkerbruk, då man tillägnar sig metoder att genom mänsklig verksamhet stegra produktionen av naturprodukter. Civilisation – den tidrymd då man lär sig att ytterligare bearbeta naturprodukterna, den egentliga industrin och konsten.

II. Familjen

Morgan tillbragte största delen av sitt liv bland de irokeser, som ännu bor i staten New York, och adopterades av en av deras stammar (senekastammen). Bland dem fann han ett släktskapssystem gälla, som stod i motsägelse till deras verkliga familjeförbindelser. Hos dem rådde det av vardera parten lätt upplösta paräktenskap, som Morgan betecknar som ”parningsfamilj”. Ett sådant äkta pars avkomma var alltså känd och erkänd av alla. Det kunde inte råda något tvivel om, på vem man skulle använda beteckningen fader, moder, son, dotter, broder, syster. Men det faktiska användandet av dessa uttryck motsäger det. Irokesen kallar inte bara sin egen avkomma utan också sina bröders barn för söner och döttrar, och de kallar honom fader. Sina systrars barn däremot kallar han sina systersöner och systerdöttrar och de honom morbror. Omvänt kallar irokeskvinnan, utom sin egen avkomma, sina systrars barn för sina söner och döttrar, och dessa kallar henne moder. Sina bröders barn däremot kallar hon brorssöner och brorsdöttrar, och hon kallas deras faster. Likaså kallar bröders barn varandra för bröder och systrar, likaså systrars barn. En kvinnas barn och hennes broders barn kallar varandra däremot för kusiner. Och detta är inte bara tomma namn utan uttryck för faktiskt gällande föreställningar om nära och avlägset släktskap, likhet och olikhet ifråga om blodsbandet. Och dessa föreställningar bildar grundvalen för ett fullt utbildat släktskapssystem, som kan ge uttryck åt flera hundra olika släktskapsförbindelser för en enskild individ. Än mer. Detta system gäller inte bara helt och fullt hos alla amerikanska indianer (hittills har man inte funnit något undantag), utan det gäller också nästan oförändrat hos urinnevånarna i Indien, hos de dravidiska stammarna i Dekan och hos gaurastammarna i Hindustan. Släktskapsuttrycken hos de sydindiska tamilerna och seneka-irokeserna i staten New York överensstämmer ännu i dag för mer än tvåhundra olika släktskapsförbindelser. Och även hos dessa indiska stammar, liksom hos alla amerikanska indianer, står de ur den gällande familjeformen uppkomna släktskapsförbindelserna i motsägelse till släktskapssystemet.

Hur skall man nu förklara detta? Med hänsyn till den avgörande roll, som släktskapet spelar i samhällsordningen hos alla vilda och barbariska folk, kan man inte avfärda betydelsen av detta så vitt utbredda system med blotta fraser. Ett system, som äger allmän giltighet i Amerika, som likaledes äger bestånd i Asien hos folk av en helt annan ras, som i mer eller mindre varierande former förekommer rikligt överallt i Afrika och Australien – ett sådant system skall historiskt förklaras och inte pratas bort, såsom exempelvis MacLennan försökt. Beteckningarna fader, barn, broder, syster är inte blotta hederstitlar utan medför alldeles bestämda och mycket allvarliga ömsesidiga förpliktelse, vilka i sin helhet utgör en väsentlig del av samhällsförfattningen hos dessa folk. Och man fann förklaringen. På Sandwich-öarna (Hawaji) existerade ännu under första hälften av detta århundrade en familjeform, där det fanns just sådana fäder och mödrar, bröder och systrar, söner och döttrar, morbröder, fastrar

och kusiner, som det amerikanskt-fornindiska släktskapssystemet krävde. Men egendomligt! Det släktskapssystem återigen, som gällde på Hawaji, stämde inte med den där faktiskt existerande familjeformen. Där är nämligen alla syskonbarn utan undantag bröder och systrar och gäller som gemensamma barn till inte bara sin mor och hennes systrar eller till sin far och dennes bröder utan till alla sina föräldrars syskon utan åtskillnad. Om alltså det amerikanska släktskapssystemet förutsätter en i Amerika inte längre bestående, primitivare familjeform, som vi verkligen ännu finner existera på Hawaji, så visar å andra sidan det hawajiska släktskapssystemet hän på en ännu ursprungligare familjeform, som vi visserligen inte längre kan påvisa existerar någonstans, men som *måste* ha existerat, eftersom det motsvarande äkten-skapssystemet eljest inte kunde ha uppstått. ”Familjen”, säger Morgan, ”är det aktiva elementet. Den står aldrig stilla, utan rör sig framåt från en lägre till en högre form i den mån som samhället utvecklas från ett lägre till ett högre stadium. Släktskapssystemen däremot är passiva. Blott med långa mellanrum registrerar de de framsteg, som familjen under tidens lopp gjort, och undergår blott då radikala förändringar, när familjen radikalt förändrats.” ”Och”, tillägger Marx, ”likadant förhåller det sig med politiska, juridiska, religiösa, filosofiska system över huvudtaget.” Under det att familjen lever vidare, stelnar släktskapssystemet till, och under det att detta traditionellt fortbestår, växer familjen ifrån det. Men med samma säkerhet, med vilken Cuvier av ett djurskeletts marsupialknotor, som han funnit i närheten av Paris, kunde sluta sig till att detta en gång tillhört ett pungdjur och att utdöda pungdjur en gång levat på denna plats, med samma säkerhet kan vi av ett historiskt nedärvt släktskaps-system sluta oss till att den familjeform, som motsvarar densamma men dött ut, existerat.

De just nämnda släktskapssystemen och familjeformerna skiljer sig från de nu rådande genom att varje barn har flera fäder och mödrar. I det amerikanska släktskapssystemet, till vilket den hawajiska familjen svarar, kan broder och syster inte vara far och mor till samma barn. Det hawajiska släktskapssystemet däremot förutsätter en familj, där detta tvärtom var regel. Vi komma här till en rad familjeformer, vilka direkt motsäger den som man hittills vanligen ansett som den enda gällande. Den traditionella föreställningen känner blott par-äktenskapet, vid sidan därav den äktenskapsform där en man har flera hustrur, möjligen också det där en kvinna har flera män, och förtiger därvid, såsom den moraliserande kälkborgaren ägnar och anstår, att praxisen stillatigande men ogenerat sätter sig över dessa skrankor som det officiella samhället rest. Studiet av urhistorien visar oss däremot tillstånd, där männen lever i flerhustru-äktenskap och deras kvinnor samtidigt i flermans-äktenskap, och där de gemensamma barnen därför också gäller som gemensamma för dem alla, tillstånd som själva återigen undergår en hel rad förändringar, tills de slutligen upplöses i par-äktenskap. Dessa förändringar är av det slaget, att den krets, som det gemensamma äktenskapets band omfattar, och som ursprungligen hade mycket stor omfattning, mer och mer krymper ihop, tills den slutligen endast lämnar kvar par-äktenskapet, det i dag rådande.

I det Morgan på detta sätt baklänges konstruerar familjens historia, kommer han i överensstämmelse med flertalet av sina kolleger fram till ett urtillstånd, där det rådde oinskränkt könsumgänge inom stammen, så att varje kvinna lika mycket tillhörde varje man och varje man lika mycket varje kvinna. Om ett sådant urtillstånd har det talats redan sedan förra århundradet, men blott i allmänna vändningar. Först Bachofen – och det är en av hans stora förtjänster – tog saken på allvar och sökte spåra detta tillstånd i de historiska och religiösa traditionerna. Vi vet idag, att de spår han fann ingalunda leder tillbaka till ett samhällsstadium av oregerat könsumgänge utan till en långt senare form: gruppäktenskapet. Därest detta primitiva samhällsstadium verkligen existerat, tillhör det en epok, som ligger så långt tillbaka i tiden, att vi svårigen kan vänta att i social fossil, hos efterblivna vildar finna *direkta* bevis

för att det en gång existerat. Bachofens förtjänst består just i att ha ställt denna fråga i förgrunden för undersökningen.¹

Det har på senare tid kommit på modet att förneka detta det mänskliga könslivets begynnelsestadium. Man vill bespara mänskligheten denna ”skam”. Och därtill åberopar man sig – utom på bristen av varje direkt bevis – särskilt på den övriga djurvärldens exempel. Från denna har Letourneau (*Evolution du mariage et de la famille*, 1888) sammanställt talrika fakta, enligt vilka också här en alltigenom oreglerad könsförbindelse tillhör ett lägre stadium. Av alla dessa fakta kan jag emellertid blott dra den slutsatsen, att de absolut ingenting bevisar ifråga om människan och hennes levnadsförhållanden under urtiden. Ryggradsdjurens parning för längre tidsperioder låter sig tillfredsställande förklaras ur fysiologiska orsaker, exempelvis hos fåglarna ur honans behov av hjälp under ruvningstiden. De hos fåglarna förekommande exemplen på trogen monogami bevisar ingenting för människornas vidkommande, då dessa ju inte härstammar från fåglarna. Och om sträng monogami skulle vara all dygds krona, så tillkommer palmen binnikemasken, som har ett fullständigt kvinnligt och manligt könsorgan i var och en av sina 50-200 proglottider eller kroppsleder, och som tillbringar hela sin livstid med att i var och en av dessa leder para sig med sig själv. Om vi emellertid inskränker oss till däggdjuren, så finner vi där alla former av sexualliv, oreglerat umgänge, former liknande gruppäktenskapet, flerhustru-äktenskapet, par-äktenskapet; endast flermans-äktenskapet saknas, det kunde endast människor åstadkomma. Till och med våra närmaste släktingar, aporna, visar oss alla möjliga former ifråga om hanarnas och honornas gruppering. Och om vi drar ännu snävare gränser och endast håller oss till de fyra människoliknande aporna, så vet Letourneau endast att berätta, att de än är monogama, än polygama, under det att Saussure hos Giraud-Teulon påstår att de är monogama. Inte heller de nyare påståendena om monogami hos de människoliknande aporna, som Westermarck bringat (*The History of Human Marriage*, London 1891), är på långt när några bevis. Kort sagt: uppgifterna är av den art, att den ärliga Letourneau medger:

”För övrigt existerar det hos däggdjuren alls inget strängt förhållande mellan graden av den intellektuella utvecklingen och formen för sexualförbindelsen.”

Och Espinas (*Des Sociétés animales*, 1877) säger rakt på sak:

”Horden är den högsta sociala grupp, som vi kan iakttaga hos djuren. Den är, *tycks det*, sammansatt av familjer, men redan från början *står familjen och horden i motsättning*, de utvecklas i omvänt förhållande.”

Som redan det ovan angivna visar, vet vi så gott som ingenting bestämt om de människoliknande apornas familje- och övriga samlivsgrupper; uppgifterna går stick i stäv mot varandra. Det är inte heller att undra på. Hur motsägelsefulla, i hur stort behov av kritisk prövning och sållning är inte redan de uppgifter vi äger om vilda människostammar. Men apsamhällen är långt svårare att iakttaga än människosamhällen. Tills vidare måste vi alltså avstå från att dra någon som helst slutsats ur sådana absolut otillförlitliga uppgifter.

Däremot erbjuder oss Espinas anförda sats en bättre hållpunkt. Hord och familj är hos de högre djuren inga ömsesidiga kompletteringar utan motsatser. Espinas skildrar mycket

¹ Hur föga Bachofen förstod, vad han upptäckt eller snarare gissat, visar han genom att beteckna detta urtillstånd som *hetärism*. Med hetärism menade grekerna, då de införde ordet, sexuellt umgänge mellan män – ogifta eller levande i par-äktenskap – och ogifta kvinnor. Det förutsätter ständigt en bestämd äktenskapsform, utanför vilken detta umgänge äger rum, och innefattar redan prostitutionen åtminstone som möjlighet. I någon annan mening har ordet heller aldrig använts, och i denna mening använder jag det liksom Morgan. Bachofens högst betydande upptäckter mystifieras överallt ända till det otroliga genom hans inbillning, att de historiskt uppkomna förhållandena mellan man och kvinna hade sin källa i människornas för tillfället rådande religiösa föreställningar, inte i deras verkliga levnadsförhållanden.

vackert, hur hanarnas svartsjuka under brunsttiden luckrar upp eller för en tid löser upp varje samhällshord.

”Där familjen håller strängt ihop, bildas horder endast i sällsynta undantagsfall. Där fritt könsumgänge eller polygami råder uppstår däremot horden nästan av sig själv ... För att en hord skall kunna uppstå, måste familjebanden upplösas och individen åter bli fri. Därför finner vi hos fåglarna så sällan organiserade horder ... Hos däggdjuren däremot finner vi i någon mån organiserade samhällen, just emedan individen här inte uppgår i familjen ... Gemensamhetskänslan hos horden kan alltså, då den uppkommer, inte ha någon värre fiende än gemensamhetskänslan hos familjen. Låt oss alltså inte tveka att säga ut det: om en högre samhällsform än familjen har utvecklats, så kan det blott ha skett därigenom, att den i sig upptog familjer, som undergått en grundlig förändring. Något som inte utesluter, att dessa familjer just därigenom senare fann möjlighet att nykonstituera sig under oändligt mycket gynnsammare omständigheter.” (Espinass, l. c., citerad hos Giraud-Teulon, *Origines du mariage et de la famille*, 1884, s. 518-520.)

Här visar det sig, att djursamhällena visserligen har ett visst värde, då det gäller att dra en slutsats bakåt i tiden för de mänskliga samhällena – men endast i negativt avseende. Det högre ryggradsdjuret känner, så vitt vi vet, endast två familjeformer: där hanen har flera honor eller där en hane och en hona lever tillsammans. I båda fallen är endast *en* vuxen hane, endast *en* make tillåten. Hanens svartsjuka, som samtidigt sammanhåller och avgränsar familjen, bringar djurfamiljen i motsättning till horden. Horden, den högre samlivsformen, blir än omöjliggjord, än lösligare i sin sammansättning eller under brunsttiden helt upplöst, i bästa fall hämmad i sin vidare utveckling av hanarnas svartsjuka. Detta allena är bevis nog för att djurfamilj och mänskligt ursamhälle är oförenliga ting, att urmänniskorna, som höll på att arbeta sig upp från djurets nivå, antingen inte alls kände till någon familj, eller på sin höjd kände till en, som inte förekommer hos djuren. Ett så vapenlöst djur som det som höll på att bli människa kunde väl i ringa antal klara sig också i isoleringen, vars högsta samlivsform var två exemplars parning, en form som Westermarck med ledning av uppgifter från jägare tillskriver gorillan och schimpansen. Men för att utvecklingen från djurets nivå skulle kunna försiggå, för att detta det största framsteg, som naturen kan uppvisa, skulle kunna äga rum, tillkommer ytterligare ett element: att den enskildes bristande försvarsförmåga måste ersättas med hordens förenade styrka och samverkan. Ur förhållanden som de, i vilka de människoliknande aporna i dag lever, skulle övergången till människans nivå vara fullständigt oförklarlig. Dessa apor gör snarare intryck av urspårade sidolinjer, som går mot ett gradvist utdöende och i varje fall befinner sig i nedgång. Allt detta är tillräckligt för att avvisa metoden att med ledning av deras familjeformer göra parallellslut för urmänniskan. Att de vuxna hanarna tolererade varandra, att svartsjuka saknades var emellertid den första betingelsen för att sådana större och varaktiga grupper skulle kunna bildas, i vars mitt djurets förvandling till människa kunde äga rum. Och vad finner vi faktiskt vara den äldsta, ursprungligaste familjeform, som vi med säkerhet kan påvisa i historien och ännu i dag här och där kan studera? Gruppäktenskapet, den form, i vilken hela grupper av män och hela grupper av kvinnor ömsesidigt äger varandra och vilket endast lämnar föga rum för svartsjuka. Och vidare finner vi på ett senare utvecklingsstadium flermans-äktenskapets undantagsform, som på allvar slår alla svartsjukekänslor i ansiktet och därför är djuren obekant. Men då de former av gruppäktenskap som vi känner åtföljes av så egendomligt invecklade betingelser, att de nödvändigt visar tillbaka på tidigare, enklare former av sexuellt umgänge och därmed i sista hand på en period av oreglerat könsumgänge, som svarar till övergången från djurets till människans nivå, så leder oss hänvisningen till djuräktenskapen tillbaka till precis samma punkt, från vilken den en gång för alla skulle föra oss bort.

Vad betyder då detta: oreglerat könsumgänge? Att de förbudsskrankor, som nu gäller eller som gällde under en tidigare period, inte haft giltighet. Svartsjukans skranka har vi redan sett falla. Om något står fast så är det detta, att svartsjukan är en känsla, som utvecklats relativt

sent. Detsamma gäller föreställningen om blodsskammen. Inte endast så att broder och syster från början var man och hustru, utan också könsumgänget mellan föräldrar och barn är ännu i dag tillåtet hos många folk. Bancroft (the Native Races of the Pacific Coast of North America, 1875, vol. I) intygar att detta är fallet med kaviaterna vid Behringssund, med kadiakerna i Alaska och tinnehs i brittiska Nordamerikas inre. Letourneau sammanställer uppgifter om samma fakta beträffande chippewayindianerna, cucus i Chile, karaiberna, karens i Bortre Indien. För att inte tala om de gamla grekernas och romarnas berättelser om parter, perser, skyter, hunner o.s.v. Innan blodsskammen uppfanns (och den *är* en uppfinning, och till och med en synnerligen värdefull sådan) kunde inte könsumgänget mellan föräldrar och barn vara mera avskräckande än mellan andra personer av olika generationer, och sådant förekommer ju i dag till och med i de mest kalkborgerliga länder utan att väcka så stor förfäran. Till och med gamla "jungfrur" på över sextio gifter sig emellanåt – om de är tillräckligt rika – med unga män på ungefär trettio. Om vi emellertid från de ursprungligaste familjeformer vi känner till tar bort de därmed förknippade föreställningarna om blodsskam – föreställningar som fullständigt skiljer sig från våra och ofta direkt motsäger dem – så kommer vi fram till en form av könsumgänge, som endast kan betecknas som oreglerat. Oreglerat så till vida som de inskränkningar, som sedvänjan senare dragit, ännu inte existerade. Men därav följer ingalunda med nödvändighet för den allmänna praxisen ett brokigt virrvarr av förbindelser. Två individers parning på en viss tid är ingalunda utesluten, liksom denna form till och med i grupp-äktenskapet utgör flertalet av fallen. Och när Westermarck, den som senast förnekat ett sådant urtillstånd, betecknar varje tillstånd som äktenskap, där båda könen förblir parade ända tills avkomman fötts, så måste man säga, att detta slags äktenskap mycket väl kunde förekomma under tillståndet av oreglerad könsförbindelse utan att strida mot dess oreglerade karaktär, d.v.s. mot frånvaron av de skrankor för könsförbindelsen som sedvänjan reser. Westermarck utgår helt visst från den åsikten, att "den oreglerade karaktären innebär att de individuella böjelserna" undertryckes så att "prostitutionen är dess sannaste form". Mig förefaller det snarare, att det blir omöjligt att förstå urtillstånden, så länge man betraktar dem genom bordellbrillorna. Vi återkommer till denna punkt vid behandlingen av gruppäktenskapet.

Enligt Morgan utvecklades ur detta urtillstånd med oreglerad könsförbindelse – synbarligen mycket tidigt –:

1. *Blodsförvantskapsfamiljen*, familjens första stadium. Här är äktenskapsgrupperna uppdelade enligt generationer: alla far- och morfäder och far- och mormödrar inom familjens gränser är samtliga sinsemellan man och hustru, likaså deras barn, alltså fäderna och mödrarna, liksom deras barn återigen kommer att bilda en tredje krets av gemensamma makar och deras barn, de förstas barnbarnsbarn, en fjärde. I denna familjeform är alltså blott förfäder och efterkommande, föräldrar och barn uteslutna från de rättigheter och plikter, (som vi skulle säga) som äktenskapet dem emellan skulle innebära. Bröder och systrar, kusiner i första, andra och avlägsnare led är alla bröder och systrar sinsemellan och *just därför* alla inbördes man och hustru. Förhållandet broder-syster innebär på detta stadium utövändet av det ömsesidiga könsumgänget¹ som någonting självklart. Den typiska gestaltningen av en sådan

¹ I ett brev från våren 1882 uttalar sig Marx i de skarpaste ordalag om den fullständiga förfalskning av urtiden, som härskar i Wagners Nibelungentext. "Har man någonsin hört, att brodern famnat system som brud?" Dessa "kättjans gudar" hos Wagner, som på fullt modernt sätt ger sin kärlekshandel en pikant anstrykning genom en smula blodskam, svarar Marx: "Under urtiden var systemen hustrun, och det var *sedligt*" (Anm. till fjärde upplagan.). En fransk vän och Wagnerbeundrare är inte ense med denna not och anmärker, att redan i den äldre Eddan, på vilken Wagner byggt, i Ogisdrecka, förebrår Loke Freja: "Inför gudarna famnade du egen broder." Syskonäktenskapet skulle alltså redan på den tiden ha varit förbjudet. Men Ogisdrecka ger uttryck åt en tid, då tron på de gamla myterna fullständigt brutit samman. Den är en rent lukiansk smädedikt mot gudarna. Om Loke som diktens Mefisto gör Freja en sådan förebråelse, så talar det snarare mot Wagner. Några verser längre fram säger Loke också till Njord: "Med din syster avlade du en (sådan) son" (vidh systur thinni gaztu slikan mög).

familj skulle bestå av avkomman till ett enda par, av vilken återigen varje enskild generations avkomma sinsemellan är bröder och systrar och just därför sinsemellan män och hustrur.

Blodsförvantskapsfamiljen har dött ut. Inte ens de mest primitiva folk, om vilka historien vet att berätta, lämnar något bevisbart exempel på densamma. Att den emellertid *måste* ha existerat, till den övertygelsen tvingas vi av det hawajiska släktskapssystemet, som ännu är fullt gällande i hela Polynesien och vilket uttrycker blodsförvantskapsgrader, sådana de blott kan uppstå under denna familjeform. Till den övertygelsen tvingas vi av familjens hela fortsatta utveckling, som förutsätter denna form som nödvändigt förstadium.

2. *Punaluafamiljen*. Om familjens första organisationsframsteg bestod däri, att det uteslöt föräldrar och barn från könsumgänge med varandra, så var det andra det som uteslöt syster och broder. Detta framsteg var, på grund av den större jämnårigheten mellan parterna, oändligt mycket viktigare men också svårare än det första. Det försiggick undan för undan, började förmodligen med att köttsliga syskon (d.v.s. på moderns sida) uteslöts från könsförbindelse, först i enstaka fall som undan för undan blev till regel (på Hawaji förekom undantag ännu under detta århundrade) och slutade med förbud för äktenskap till och med mellan kollateralsyskon, d.v.s. enligt vår beteckning syskonbarn, syskonbarnbarn och syskonbarnbarnsbarn. Det utgör, enligt Morgan, ”en förträfflig illustration till hur det naturliga urvalets princip verkar”. Det är inget tvivel om att stammar, hos vilka inaveln beskars genom detta framsteg, måste utvecklas snabbare och fullständigare än de hos vilka syskonäktenskapet förblev regel och lag. Och i hur stark grad man kände verkan av detta framsteg, bevisar den institution, som uppkom omedelbart ur densamma och sköt långt över målet: *gensen*, som bildar grundvalen för den samhällsliga ordningen hos de flesta om inte alla barbarfolk på jorden och ur vilken vi i Grekland och Rom tar steget omedelbart över till civilisationen.

Varje urfamilj måste dela upp sig senast efter ett par generationer. Den ursprungliga kommunistiska kollektivhushållningen, som undantagslöst härskar ända långt in i barbariets medeltid, förutsatte en maximistorlek för familjesamfundet, som växlade alltefter förhållandena men som på varje plats var tämligen fast. Så snart föreställningen om det otillbörliga i könsförhållandet mellan barn till en och samma moder uppkom, måste den resultera i sådana delningar av gamla huskollektiv och grundande av nya (vilka sistnämnda emellertid inte nödvändigt överensstämde med familjegruppen). Ett eller flera led systrar blev kärnan i det ena, deras köttsliga bröder kärnan i det andra. Så eller på liknande sätt framgick ur blodsförvantskapsfamiljen den form som Morgan kallar Punaluafamiljen. Enligt den hawajiska sedvänjan var ett antal systrar, köttsliga eller avlägsnare (d.v.s. kusiner av första, andra eller avlägsnare grad) gemensamt hustrur till sina gemensamma män, från vilka deras bröder emellertid var uteslutna. Dessa män kallade sig nu sinsemellan inte längre bröder, vilket de inte heller längre behövde vara, utan punalua, d.v.s. intim kamrat, så att säga associé. Likaså hade en rad köttsliga eller avlägsnare bröder ett antal hustrur, *icke* sina systrar, i gemensamt äktenskap och dessa kvinnor kallade sig sinsemellan punalua. Detta är den klassiska gestaltningen av en familjeformation, som senare tillät en rad variationer och vars väsentliga karaktärsdrag var: ömsesidigt gemensamt ägande av männen och kvinnorna inom en bestämd familjekrets, från

---

Njord är visserligen ingen as utan en van och säger i Ynglingasagan, att syskon-äktenskap var brukliga i Vanaland, vilket inte var fallet hos asarna. Detta skulle vara ett tecken på att vanerna var äldre gudar än asarna. I varje fall lever Njord bland asarna som deras jämlike, och därför är Ogisdrecka snarare ett bevis för att syskonäktenskapet vid tiden för de norska gudasagornas uppkomst ännu inte väckte någon avsky, åtminstone inte bland gudarna. Om man vill urskulda Wagner, så gjorde man kanhända bättre i att i stället för Eddan dra fram Goethe, som i balladen om guden och bajadären begår ett liknande fel med avseende på det religiösa kvinnoprisgivandet och alltför mycket närmar det till den moderna prostitutionen.

vilken emellertid kvinnornas bröder, först de köttsliga, senare också de mera avlägsna, och omvänt alltså också männens systrar var uteslutna.

Denna familjeform ger oss nu med den mest fullständiga noggrannhet släktskapsgraderna, sådana det amerikanska systemet uttrycker dem. Min moders systerbarn är fortfarande hennes barn, likaså är min faders brorsbarn hans barn, och alla är de mina syskon. Men barnen till min moders bröder är nu hennes brorssöner och brorsdöttrar, barnen till min faders systrar är hans systersöner och systerdöttrar, och de är alla mina kusiner. Ty under det att männen till min moders systrar fortfarande är hennes män, och likaså hustrurna till min faders bröder också är hans hustrur – lagligen om också inte alltid faktiskt – så har samhällets bannlysande av könsumgänget mellan syskon delat syskonbarnen, som hittills utan åtskillnad behandlats som syskon, i två klasser. De ena förblir nu liksom förut (avlägsnare) bröder och systrar sinsemellan, de andra – å ena sidan broderns barn, å den andra systemens – *kan* inte längre vara syskon, de kan inte längre ha några gemensamma föräldrar, varken fader eller moder eller bådadera. Och därför blir det här för första gången nödvändigt med en klass av syskonbarn och kusiner, vilken skulle varit absurd under den tidigare familjeordningen. Det amerikanska släktskapssystemet – vilket under varje familjeform, som vilar på något slag av paräktenskap, förefaller som rena galenskapen – blir ända in i minsta detalj rationellt förklarad och naturligt motiverat genom punaluafamiljen. I den grad som detta släktskapssystem varit utbrett, precis i samma utsträckning, allra minst, måste också punaluafamiljen eller en form liknande denna ha existerat.

Denna familjeform, som verkligen påvisats existera på Hawaji, skulle vi sannolikt ha kunnat finna i hela Polynesien, om de fromma missionärerna, liksom tidigare de spanska munkarna i Amerika, i dessa allt annat än kristliga förhållanden förmått se något mer än rena ”styggelsen”.¹ När Caesar förtäljer oss om briterna, som vid den tiden befann sig på barbariets mellersta stadium: ”i grupper om tio eller tolv har de sina hustrur gemensamt, och därtill mestadels bröder med bröder och föräldrar med barn” – så låter sig detta bäst förklaras som gruppäktenskap. Barbariets mödrar har inte tio till tolv söner, som är gamla nog att kunna hålla sig med gemensamma hustrur, men det amerikanska släktskapssystemet, som motsvarar punaluafamiljen, ger många bröder, emedan alla en mans nära eller avlägsna kusiner är hans bröder. ”Föräldrar med barn” torde vara missuppfattning av Caesar; att far och son eller mor och dotter skulle befinna sig i samma äktenskapsgrupp är emellertid inte absolut uteslutet, då det gäller detta system, men däremot far och dotter, moder och son. Likaså ger denna eller en liknande form av gruppäktenskap den lättaste förklaringen till Herodotos' och andra gamla författares uppgifter om kvinnogemenskap hos vilda och barbariska folk. Detta gäller också om vad Watson och Kaye (*The People of India*) berättar om tikurs i Audh (norr om Ganges):

”De lever tillsammans (d.v.s. sexuellt) nästan utan åtskillnad i stora gemensamhetsfamiljer, och om två människor gäller som gifta med varandra, så är bandet dock endast nominellt.”

Gensens institution tycks i det övervägande flertalet fall ha framgått direkt ur punaluafamiljen. Visserligen lämnar också det australiska klassystemet en utgångspunkt för detta. Australierna har genser men ännu ingen punaluafamilj utan en primitivare form av gruppäktenskap.

Hos alla gruppfamiljens former är det ovisst vem som är ett barns fader, men vem dess moder är är säkert. Även om hon kallar alla barn i kollektivfamiljen för sina barn och har

¹ De spår efter könsumgänget utan någon åtskillnad som Bachofen menar sig ha funnit, hans s.k. ”sumpavling”, leder, vilket nu inte länge kan betvivlas, tillbaka till gruppäktenskapet. ”Om Bachofen finner dessa punaluaäktenskap 'laglösa', så skulle en man från perioden ifråga anse, att de flesta nuvarande äktenskap mellan nära eller avlägsna kusiner på faderns eller moderns sida var blodskamsäktenskap, nämligen såsom äktenskap mellan blodsförvantssyskon.” (*Marx*)

modersplikter mot dem, så känner hon dock igen sina egna köttsliga barn bland de andra. Det är alltså klart, att i den mån gruppäktenskap består, härstamningen är påvisbar endast på *moderns* sida, att alltså endast *kvinnolinjen* erkännes. Detta är faktiskt fallet hos alla vilda folk och folk på barbariets lägre stadium. Och att Bachofen först upptäckt detta är hans andra stora förtjänst. Han betecknar detta uteslutande erkännande av härstamningen från modern och de arvsförbindelser, som med tiden följde därav, med namnet modersrätt. Jag bibehåller detta namn för korthetens skull. Det är emellertid missvisande, ty på detta samhällsstadium kan man ännu inte tala om någon rätt i juridisk mening.

Om vi nu ur punaluafamiljen tar ut den ena av de båda mönstergrupperna, nämligen den ena raden av köttsliga och avlägsnare (d.v.s. härstammande från köttsliga systrar i första, andra eller avlägsnare led) systrar tillika med deras barn och deras köttsliga eller avlägsnare bröder på *moderns* sida (vilka enligt vår förutsättning *inte* är deras män), så har vi precis den krets av personer, som senare uppträder som medlemmar av en gens, i denna institutions urform. De har alla en gemensam stammmoder, och tack vare att den härstammar från henne är den kvinnliga avkomman generationsvis systrar. Dessa systrars män kan emellertid inte längre vara deras bröder, alltså inte härstamma från denna stammmoder, hör alltså inte till blods-förvantskapsgruppen, den senare gensen. Deras barn däremot hör till denna grupp, då härstamning från *moderns* sida är det ensamt avgörande, emedan den ensam är säker. Så snart en gång könsumgänget mellan alla syskon, också de mest avlägsna kollateralförvanterna på *moderns* sida, bestämt bannlysts, har också den ovan beskrivna gruppen förvandlats till en gens, d.v.s. konstituerat sig som en bestämd krets av blodsförvanter på kvinnosidan, som inte får ingå äktenskap med varandra och som från denna stund mer och mer stärkes och skiljer sig från de andra genserna inom samma stam genom andra gemensamma institutioner av samhällelig och religiös art. Därom utförligt senare. Då vi emellertid ser hur inte blott nödvändigt utan rent av självklart gensen utvecklas ur punaluafamiljen, så ligger det nära till hands att antaga att denna familjeform tidigare nästan säkert funnits hos alla folk, hos vilka gensinstitutioner kan påvisas, d.v.s. så gott som hos alla barbarer och kulturfolk.

När Morgan skrev sin bok, var vår kännedom om gruppäktenskapet ännu mycket begränsad. Man visste något litet om gruppäktenskapen hos de i klasser organiserade australierna, och därjämte hade Morgan redan 1871 offentliggjort de uppgifter om den hawajiska punaluafamiljen som kommit honom tillhanda. Punaluafamiljen lämnade å ena sidan den fullständiga förklaringen till det bland de amerikanska indianerna rådande släktskapssystemet, som för Morgan varit utgångspunkten för alla hans undersökningar. Den utgjorde å andra sidan den färdiga utgångspunkt, från vilken man kunde härleda modersrättsgensen. Den utgjorde slutligen ett långt högre utvecklingsstadium än de australiska klasserna. Det var alltså begripligt, att Morgan uppfattade den som det utvecklingsstadium, som måste ha föregått parningsäktenskapet, och tillskrev den allmän utbredning under en tidigare period. Vi har sedan dess lärt känna en rad andra former av gruppäktenskap och vet nu, att Morgan här gick för långt. Men han hade i alla fall lyckan att i sin punaluafamilj stöta på den högsta, den klassiska formen för gruppäktenskapet, den form ur vilken övergången till en högre form enklast låter sig förklaras.

Den som väsentligast berikat vårt vetande om gruppäktenskapet är den engelska missionären Lorimer Fison, som i årtal studerade denna familjeform på dess klassiska mark, Australien. Det lägsta utvecklingsstadiet fann han hos australnegrerna vid Mount Gambier i Sydaustralien. Här är hela stammen delad i två stora klasser: kroki och kumite. Könsumgänge inom var och en av dessa klasser är strängt förbjudet. Däremot är varje man inom den ena klassen ända från början make till varje kvinna i den andra klassen och hon är ända från början hans maka. Inte individerna utan hela grupperna är gifta med varandra, klass med klass. Och väl att märka, här göres ingenstädes något förbehåll på grund av åldersskillnad

eller speciellt blodsförvantskap, utom i den grad detta betingas genom uppdelningen i två exogama klasser. En kroki har varje kumitekvinna som sin rättmätiga hustru, men då hans egen dotter såsom dotter till en kumitekvinna enligt modersrätten likaså är kumite, så är hon därmed från början hustru till varje kroki, alltså också till sin fader. Åtminstone lägger klassorganisationen, sådan den ter sig för oss, inga hinder i vägen för något sådant. Alltså har denna organisation antingen uppstått vid en tidpunkt, då man – trots allt oklart behov att begränsa inaveln – ännu inte fann könsumgänge mellan föräldrar och barn så särskilt avskyvärt – och då skulle klasssystemet ha uppstått direkt ur ett tillstånd av oregerat könsumgänge. Eller också *var* könsumgänge mellan föräldrar och barn redan då klasserna uppstod förbjudet genom sedvänjan, och då visar det nuvarande tillståndet tillbaks på blodsförvantskapsfamiljen och är det första steget ut ur denna. Det senare är det troligare. Exempel på äktenskapligt umgänge mellan föräldrar och barn omnämnes, så vitt jag vet, inte från Australien, och även den senare formen av exogami, modersrättsgensen, förutsätter i regel stillatigande förbudet för detta umgänge som redan förefintligt, då gensen uppkom.

Systemet med *två* klasser återfinnes utom vid Mount Cambier i Sydaustralien likaledes vid Darlingfloden längre österut och i Queensland i nordost och har alltså vidsträckt spridning. Det motsätter sig blott äktenskap mellan syskon, mellan brorsbarn och mellan systerbarn på moderssidan, emedan dessa tillhör samma klass. Systers och broders barn kan däremot gifta sig. Ett vidare steg för att förhindra inaveln finner vi hos kamilaroi vid Darlingfloden i Nya Sydwalet, där de båda ursprungliga klasserna är delade i fyra och var och en av dessa fyra klasser i stort likaså är gift med en viss bestämd av de andra. De två första klasserna är ända från början makar till varandra. Allteftersom modern tillhör den första eller andra kommer hennes barn att tillhöra den tredje eller fjärde. Barnen till dessa båda, likaledes med varandra gifta klasser hör återigen till den första och andra. Så att ständigt en generation tillhör den första och andra klassen, den följande tillhör den tredje och fjärde, den därpå följande återigen den första och andra klassen. Enligt detta kan syskonbarn (på moderssidan) inte vara man och hustru, men däremot syskonbarnbarn. Denna egendomligt komplicerade ordning göres ännu mer invecklad genom att man – i varje fall senare – ytterligare lägger till modersrättsgenser. Vi kan emellertid inte ingå på detta. Man ser dock att behovet att förhindra inaveln gång på gång gör sig gällande men helt primitivt och trevande utan att man är klart medveten om syftet.

Gruppäktenskapet, som här i Australien ännu är klassäktenskap, massäktenskap mellan en klass av män, ofta spridda över kontinenten i hela dess vidd, med en likaledes spridd klass av kvinnor – detta gruppäktenskap ser på nära håll inte fullt så rysansvärt ut, som kalkborgaren, van vid bordellsystemet, i sin fantasi föreställer sig det. Tvärtom, det har dröjt många år, innan man ens anat dess existens, och helt nyligen bestred man det rentav på nytt. För den ytliga betraktaren förefaller det som lösligt par-äktenskap och här och där flerhustru-äktenskap vid sidan av tillfällig otrohet. Man måste offra år, såsom Fison och Howitt, för att upptäcka den reglerande lagen i dessa äktenskapsförhållanden – som i sin praxis snarare är gamla och välkända för den vanliga europén – den lag, enligt vilken den främmande australnegeren, tusentals kilometer från sin hembygd, bland människor vars språk han inte förstår, det oaktat inte sällan från läger till läger, från stam till stam finner kvinnor, som utan att spjärna emot och utan att väcka förargelse gör honom till viljes, och enligt vilken lag den, som har flera kvinnor, för natten avstår en av dem åt gästen. Där europeen ser sedeslöshet och laglöshet, råder i verkligheten sträng lag. Kvinnorna tillhör främlingens äktenskapsklass och är därför från början hans hustru. Samma sedelag, som hänvisar båda till varandra, förbjuder vid strängt straff varje könsumgänge utanför de äktenskapsklasser som hör ihop. Till och med där kvinnorna rövas, vilket ofta och i många trakter är regel, iakttages omsorgsfullt lagen om klasserna.

Vid kvinnorovet visar sig för övrigt här redan spår av övergången till par-äktenskapet, åtminstone i formen av parningsäktenskap: när den unga mannen med sina vänners hjälp rövat eller bortfört flickan, så idkar de alla i tur och ordning umgänge med henne, men hon gäller där-efter som hustru till den unga man, som anstiftat rovet. Och omvänt, flyr den rövade kvinnan från mannen och fasttages av någon annan, så blir hon hans hustru, och den första har förlorat sin företrädesrätt. Vid sidan av och inom det i allmänhet fortbestående gruppäktenskapet bildas alltså förhållanden, som utesluter andra parter, parningar på längre eller kortare tid, vid sidan därav flerhustruäktenskap, så att gruppäktenskapet också här håller på att dö bort och endast den frågan kvarstår, vad som under inflytandet från Europa först kommer att försvinna från skådeplatsen: gruppäktenskapet eller australnegrerna som lever i detsamma.

Äktenskapet i hela klasser, sådant det råder i Australien, är i varje fall en mycket låg och primitiv form av gruppäktenskap, under det att punaluafamiljen, så vitt vi vet, är dess högsta utvecklingsstadium. Den första formen tycks motsvara kringströvande vildars samhällsnivå, den andra förutsätter redan relativt fasta boplatser för kommunistiska kollektiv och leder omedelbart över till närmast högre utvecklingsstadium. Mellan dem båda kommer vi säkert att finna ännu flera mellanstadier. Här utbreder sig ett hittills blott upptäckt men knappast ännu trampat undersökningsfält.

3. *Parningsfamiljen*. En viss parning, för kortare eller längre tid, ägde rum redan under gruppäktenskapet eller ännu tidigare. Mannen hade framför allt en hustru (man kan ännu knappast tala om älsklingshustru) bland de många kvinnorna, och han var för henne den huvudsakligaste äkta mannen bland de andra. Denna omständighet har i inte ringa grad bidragit till att blanda ihop begreppen för missionärerna, som i gruppäktenskapet än ser oregerad kvinnogemenskap, än godtyckligt äktenskapsbrott. En sådan vanemässig parning måste emellertid växa sig allt starkare, ju mer gensen utbildades och ju talrikare klasserna av ”bröder” och ”systrar” blev, mellan vilka giftermål nu var omöjligt. Den impuls till att förhindra giftermål mellan blodsförvanter, som givits genom gensen, förde ännu längre. Så finner vi hos irokeserna och de flesta andra indianer på barbariets lägre stadium, att äktenskap är förbjudet mellan *alla* släktingar, som deras system räknar upp, och det är flera hundra slag. Då förbuden mot äktenskap blir alltmer invecklade, blir gruppäktenskap mer och mer omöjliga, de tränges undan av *parningsfamiljen*. På detta stadium lever en man tillsammans med en kvinna, dock så att flerhustru-äktenskap och tillfällig otro blir männens rättighet, om också det förstnämnda av ekonomiska grunder sällan förekommer. Däremot kräves av kvinnorna så länge samlivet varar den strängaste trohet, och äktenskapsbrott från hennes sida bestraffas grymt. Äktenskapsbandet är emellertid lätt att upplösa för vardera parten, och barnen tillhör nu liksom tidigare uteslutande modern.

Också vid denna allt längre drivna uteslutning av blodsförvanter från möjligheten att ingå äktenskap fortsätter det naturliga urvalet att verka. Med Morgans ord:

”Äktenskapen mellan icke-blodsförvantsgenser frambragte en kraftigare ras, fysiskt såväl som intellektuellt. Två i utveckling stadda stammar beblandade sig och de nya generationernas skallar och hjärnor utvidgade sig naturenligt, ända tills de omfattade bådas färdigheter.”

Stammar med gensförfattning måste så få överhand över de efterblivna eller genom sitt exempel dra dem med sig.

Familjens utveckling under urhistorien består sålunda i att den krets, inom vilken äktenskaps-gemenskap mellan de båda könen råder och vilken ursprungligen omfattade hela stammen, oupphörligt krymper ihop. Genom att man fortsätter att utesluta först närmare, sedan alltmera avlägsna anförvanter, slutligen till och med blott ingifta, blir till slut varje slag av grupp-äktenskap praktiskt omöjligt, och till sist återstår bara det ännu tills vidare löst förenade paret, molekylen, med vars upplösande äktenskapet överhuvudtaget upphör. Redan härav framgår

hur föga den individuella könskärleken i ordets nuvarande mening har med paräktenskapets uppkomst att göra. Än mer bevisas detta av praxisen hos alla de folk, som befinner sig på detta stadium. Medan männen under de tidigare familjreformerna aldrig brukade råka i förlägenhet ifråga om kvinnor, snarare tvärtom hade mer än nog, blev kvinnorna nu sällsynta och eftersökta. Därför börjar man i och med parningsäktenskapet att röva och köpa kvinnor – vitt spridda *symptom*, men heller ingenting mer, till en inträdd, långt djupare liggande förändring, vilka symptom – blott metoder att skaffa sig kvinnor – den pedantiska skotten MacLennan emellertid diktat om i särskilda familjeklasser som ”roväktenskap” och ”köpäktenskap”. Också i övrigt, bland de amerikanska indianerna och på andra håll (på samma stadium), är äktenskapets ingående en sak, som inte angår de båda parterna, vilka ofta inte ens tillfrågas, utan som är deras mödrars angelägenhet. Ofta blir sålunda två individer, som inte alls känner varandra, förlovade och får först veta om den avslutade handeln, när tiden för giftermålet närmar sig. Före bröllopet ger brudgummen brudens gentilförvanter (alltså de på moderssidan, inte fadern och hans släktingar) gåvor, som gäller som köpegåvor för den flicka som överlåtes. Äktenskapet kan upplösas efter var och en av de båda makarnas gottfinnande. Hos många stammar, t.ex. hos irokeserna har det emellertid undan för undan utbildats en allmän opinion som ställer sig avvisande till sådana skilsmässor. Vid tvistigheter inträder de båda parternas gentilförvanter som medlare, och först om medlingen blir utan resultat, äger skilsmässan rum, varvid barnen stannar hos kvinnan, och efter vilken det står vardera parten fritt att på nytt gifta sig.

Parningsfamiljen – själv för svag och av för ostadig karaktär för att göra ett eget hushåll behövt eller ens önskvärt – upplöser ingalunda den kommunistiska hushållning, som sedan gammalt varit tradition. Men kommunistisk hushållning betyder, att kvinnorna har makten i huset, liksom det faktum, att man uteslutande erkänner en köttslig moder, eftersom det är omöjligt att med säkerhet känna till någon köttslig fader, betyder en hög grad av aktning för kvinnorna, d.v.s. mödrarna. Det är en av de absurdaste av de föreställningar, vi fått av 1700-talets upplysning, att kvinnan i början av samhällets utveckling varit mannens slavinna. Hos alla vildar och hos alla barbarer på det lägre och mellanstadiet, delvis ännu på det högre stadiet, har kvinnan inte blott en fri utan en högt aktad ställning. Att så är fallet ännu under parningsäktenskapet må Arthur Wright, som i många år varit missionär bland seneka-irokeserna, intyga:

”Vad deras familjer beträffar under den tid, då de ännu levde i de gamla långa husen (flera familjers kommunistiska hushåll) ... så var det förhärskande där ständigt en klan (en gens), så att kvinnorna tog sina män ur de andra klanerna (genserna) ... Vanligen behärskade den kvinnliga delen huset, förråden var gemensamma, men ve den olyckliga äkta man eller älskare, som var för trög eller oskicklig, då det gällde att bidra med sin del till det gemensamma förrådet. Det gjorde detsamma hur många barn eller hur mycket privategendom han hade i huset, varje ögonblick kunde han vänta uppmaningen att packa ihop och ge sig iväg. Och han kunde bara försöka att protestera, han fick det så hett om öronen att det bara återstod honom att återvända till sin egen klan (gens) eller också, vilket var det vanliga, att söka ett nytt äktenskap i en annan klan. Kvinnorna var de som hade makten i klanerna (genserna) och även i övrigt överallt. Vid vissa tillfällen generade de sig inte för att avsätta en hövding och degradera honom till enkel krigare.”

Den kommunistiska hushållningen, där kvinnorna till största delen eller alla tillhör en och samma gens men männen fördelar sig på skilda genser, är den sakliga grundvalen för kvinnornas dominerande ställning, som under urtiden var allmänt utbredd, och som det är Bachofens tredje förtjänst att likaledes ha upptäckt. – Till detta vill jag bara ytterligare göra den anmärkningen, att forskningsresandes och missionärers uppgifter om kvinnornas belastning med ett övermått av arbete hos vildar och barbarer, ingalunda motsäger det sagda. Fördelningen av arbetet mellan de båda könen betingas av helt andra orsaker än kvinnans ställning i samhället. Folk, hos vilka kvinnorna måste arbeta långt mer än vad som enligt vår

föreställning är tillbörligt, har ofta mera verklig aktning för kvinnorna än våra européer. Civilisationens dam, som är omgiven av hycklad hyllning och står fjärran från allt verkligt arbete, har en oerhört mycket lägre ställning i samhället än barbariets hårt arbetande kvinna, som hos sitt folk gällde för en verklig dam (lady, frowa, fru = härskarinna) och till sin karaktär också var det.

Huruvida parningsäktenskapet i Amerika i dag fullständigt trängt undan gruppäktenskapet, måste avgöras genom närmare undersökningar bland de nordvästra och framför allt bland de sydamerikanska folk, som ännu står på vildhetens stadium. Om dessa sistnämnda berättas så många exempel på oreglerat sexualliv, att man knappast kan antaga, att det gamla gruppäktenskapet här fullständigt övervunnits. I alla händelser är ännu inte alla spår därav försvunna. Hos åtminstone fyrtyo nordamerikanska stammar har den man, som äktar den äldsta av en rad systrar, rättighet att likaledes ta alla hennes systrar till hustrur, så snart de nått den erforderliga åldern: en kvarleva av hela raden systrars gemensamma ägande av männen. Och om innevånarna på halvön Kalifornien (vildhetens högre stadium) berättar Bancroft, att man har vissa festligheter, varvid flera ”stammar” kommer tillsammans i syfte att utan åtskillnad idka sexuellt umgänge. Tydligt rör det sig om genser, som i dessa fester bevarar ett dunkelt minne av den tid, då kvinnorna i en gens ägde alla män i den andra som gemensamma äkta män och omvänt. Samma sedvänja härskar ännu i Australien. Hos några folk förekommer det, att de äldre männen, hövdingarna och trollkarlarna-prästerna utnyttjar kvinnogemenskapen för egen del och monopoliserar de flesta kvinnorna för sig. Men i gengäld måste de vid vissa fester och stora folkförsamlingar låta den gamla gemenskapen åter träda i kraft och tillåta sina kvinnor att roa sig med de unga männen. Westermarck ger (s. 28 och 29) en rad exempel på sådana periodiska saturnaliefester, då det gamla fria könsumgänget åter för en kort tid träder i kraft: hos hoser, santaler, pandsjas och kotarer i Indien, hos några afrikanska folk o.s.v. Egendomligt nog drar Westermarck härav den slutsatsen, att detta skulle vara lämningar inte av gruppäktenskapet – som han förnekar utan – av brunsttiden, som urmänniskan skulle ha haft gemensamt med de andra djuren.

Vi kommer här till Bachofens fjärde stora upptäckt, upptäckten av den vitt förgrenade övergångsformen från gruppäktenskapet till parningen. Det som Bachofen framställer som en botgöring för brott mot de gamla gudsbuden: den botgöring med vilken kvinnan köpte rätten till kyskhet, är faktiskt endast ett mystiskt uttryck för den botgöring, med vilken kvinnan lösköpte sig ur den gamla mangemenskapen och förvärvade sig rätten att endast hänge sig åt *en* man. Denna botgöring består i ett begränsat prisgivande: de babyloniska kvinnorna måste en gång om året prisge sig i Mylittas tempel. Andra främreasiatiska folk sände sina flickor för årtal till Anaitis tempel, där de skulle ägna sig åt fri kärlek tillsammans med gunstlingar, som de själv valt, innan de fick gifta sig. Liknande religiöst förklädda bruk är gemensamma för nästan alla asiatiska folk mellan Medelhavet och Ganges. Försoningsoffret för friköpandet blir under tidens lopp allt lättare, såsom redan Bachofen anmärker:

”Det varje år återkommande offret ersättes av det en enda gång presterade, på matronornas hetärism följer flickornas, på utövandet av offerhandlingen under äktenskapet följer det före äktenskapet, på kvinnans hängivande till alla utan val följer hängivandet till vissa personer” (Modersrätt, s. XIX).

Hos andra folk saknas den religiösa förklädnaden. Hos några – traker, kelter o.s.v. under forntiden, hos många urinnevånare i Indien, hos malajiska folk, hos innevånare på Söderhavsoarna och många amerikanska indianer ännu i dag – åtnjuter flickorna ända till sitt giftermål den största sexuella frihet. Framför allt nästan överallt i Sydamerika, om vilken var och en kan berätta, som besökt det inre av landet. Så berättar Agassiz (A Journey in Brazil, Boston and New York 1886, s. 266) om en rik familj av indiansk härstamning. Då han blev bekant med dottern, frågade han efter hennes far i den tanken, att det var moderns man, vilken som

officer befann sig i kriget mot Paraguay. Men modern svarade leende: *naò tem pai, he filha da fortuna* – hon har ingen far, hon har kommit till av en tillfällighet.

”På detta sätt talar indian- och halvblodskvinnor vid varje tillfälle utan skam och självförebåelse om sina utomäktenskapliga barn. Och detta är långt ifrån ovanligt, snarare tycks motsatsen vara undantag. Barnen ... känner ofta endast sin moder, ty alla bekymmer och allt ansvar faller på henne. Om sin far vet de ingenting. Inte heller tycks det falla kvinnan in, att hon eller hennes barn har några som helst anspråk på honom.”

Det som för den civiliserade människan här förefaller främmande är helt enkelt regel enligt modersrätt och i gruppäktenskapet.

Hos andra folk återigen utnyttjar brudgummens vänner och släktingar eller gästerna vid själva bröllopet den traditionella rätten till bruden, och brudgummen kommer först som den sista i tur. Så på Balearerna och hos de afrikanska augilerna under forntiden, hos bareas i Abessinien ännu i dag. Hos andra återigen företräder en ämbetsperson, stam- eller gentilföreståndaren, kaziken, schamannen, prästen, fursten eller vad han nu heter, kollektivet och utövar rätten till den första natten hos bruden. Trots alla nyromantiska rentvättningar består ännu i dag denna *jus primae noctis*¹ som kvarleva från gruppäktenskapet hos de flesta inneånarna i Alaska-området (Bancroft: *Native Races*, I, 81), hos tahufolket i Nordmexiko (sammastädes, s. 584) och andra folk. Och den har existerat under hela medeltiden, åtminstone i de ursprungligt keltiska länderna, där man direkt fick den i arv från gruppäktenskapet, t.ex. i Aragonien. Under det att bonden i Kastilien aldrig var livegen, rådde i Aragonien den skändligaste livegenskap ända fram till Ferdinand den katolskes skiljedom 1486. I detta aktstycke heter det:

”Vi dömer och förklarar, att ovannämnda herrar (senyorer, baroner) ... inte heller kan sova hos en kvinna den första natten, då bonden tar henne till hustru, eller till tecken på sin herreställning, då kvinnan under bröllopsnatten gått till sängs, begiva sig över denna och över nämnda kvinna. Inte heller kan nämnda herrar med betalning eller utan betalning betjäna sig av bondens dotter eller son, mot deras vilja” (citerat i det katalonska originalet hos Sugenheim, *Livegenskap*, Petersburg 1861, s. 35).

Bachofen har vidare obetingat rätt, när han genomgående påstår, att övergången från vad han kallar ”hetärism” eller ”träskavling” till par-äktenskapet väsentligen kommit till stånd tack vare kvinnorna. Ju mer de traditionella sexualförhållandena med de ekonomiska levnadsbetingelsernas utveckling, alltså med den gamla kommunismens undergrävande och den växande befolkningstätheten, förlorade sin naturligt-naiva karaktär, desto mer förnedrande och nedtryckande måste de tyckas kvinnorna, desto starkare måste de önska sig rätten till kyskhet, till längre eller kortvarigare äktenskap med blott en enda man, som en befrielse. Från männen kunde detta framsteg för övrigt inte utgå redan av den anledningen, att det aldrig, inte ens den dag som är, fallit dem in att avstå från det faktiska gruppäktenskapets behag. Först sedan övergången till parningsäktenskapet verkställdes av kvinnorna kunde männen införa den strikta monogamin – förvisso blott för kvinnorna.

Parningsfamiljen uppstod på gränsen mellan vildhet och barbari, i de flesta fall redan på vildhetens högre stadium, men här och där först på barbariets lägre stadium. Den är den familjeform, som är karakteristisk för barbariet, liksom gruppäktenskapet för vildheten och monogamin för civilisationen. För att vidareutveckla den till fast monogami, behövdes det andra orsaker än de vi hittills funnit vara verksamma. Med parningen hade gruppen redan reducerats till sin sista enhet, den två-atomiga molekylen: en man och en kvinna. Det naturliga urvalet hade med det allt längre drivna uteslutandet ur äktenskapskollektivet fullgjort sitt verk. I denna riktning återstod för det ingenting mer att göra. Om alltså inga nya,

¹ Rätt till den första natten. – *Red.*

samhälleliga drivkrafter trädde i verksamhet, så förelåg ingen grund varför en ny familjeform skulle uppstå ur parningen. Men dessa drivkrafter trädde i verksamhet.

Vi lämnar nu Amerika, parningsfamiljens klassiska mark. Inga tecken tyder på, att någon högre familjeform utvecklats där, att det före dess upptäckande och erövrande där någonsin någonstädes existerat fast monogami. Annorlunda är det för den gamla världens vidkommande.

Här tämjde man husdjur och höll hjordar av boskap och därigenom hade en hittills oanad källa till rikedom utvecklats och fullständigt nya samhälleliga förhållanden skapats. Ända fram till barbariets lägre stadium hade den ständiga rikedomen bestått nästan uteslutande av hus, kläder, primitiva smycken och verktyg för att skaffa sig och bereda födan: båt, vapen, husgeråd av enklaste slag. Födan måste man varje dag tillkämpa sig på nytt. Nu hade de framträngande herdefolken – arierna i det indiska femflodslandet och Gangesområdet liksom på de då för tiden ännu långt vattenrikare stepperna vid Oxus och Jaxartes, semiterna vid Eufrat och Tigris – med sina hjordar av hästar, kameler, åsnor, nötkreatur, får, getter och svin fått en egendom, som bara behövde uppsikt och primitiv vård för att fortplanta sig i ständigt stigande antal och lämna den rikligaste föda i mjölk och kött. Alla tidigare medel för anskaffandet av föda trädde nu i bakgrunden. Jakten, som tidigare var en nödvändighet, blev nu en lyx.

Men vem tillhörde denna nya rikedom? Utan tvivel ursprungligen gensen. Men redan tidigt måste privatägarätt till hjordarna ha utvecklats. Det är svårt att säga, huruvida författaren till den s.k. Första Mosebok fattar fader Abraham som ägare av sina hjordar i kraft av hans egen rätt som överhuvud för ett familjekollektiv eller i kraft av hans egenskap som överhuvud för en gens med ärvd värdighet. Säkert är endast, att vi inte kan fatta honom som ägare i modern mening. Och säkert är vidare, att vi på tröskeln till troshistorien redan överallt finner hjordarna som familjeöverhuvudets särskilda egendom, alldeles som ifråga om barbariets konstprodukter, husgeråd av metall, lyxartiklar och slutligen människoboskapen – slavarerna.

Ty nu var också slaveriet uppfunnet. För barbaren på det lägre stadiet var slaven värdelös. Därför förfor också de amerikanska indianerna helt annorlunda med de besegrade fienderna än vad som skedde på ett högre stadium. Männen dödades eller också upptogs de som bröder i segrarnas stam. Kvinnorna togs till hustrur eller också blev de med sina överlevande barn likaledes adopterade. Den mänskliga arbetskraften lämnar på detta stadium ännu inget anmärkningsvärt överskott över sina underhållningskostnader. Med boskapskötselns införande, metallbearbetningen, vävningen och slutligen lantbruket blev det annorlunda. Liksom hustrurna, vilka tidigare vanns med sådan lätthet, nu fått ett bytesvärde och köptes, så blev det också fallet med arbetskrafterna, särskilt sedan hjordarna slutgiltigt övergått i familjens ägo. Familjen förökade sig inte lika hastigt som boskapen. Det krävdes mer folk för att hålla uppsikt över den. Till det kunde den tillfångatagna fienden användas, vilken dessutom lät fortplanta sig lika bra som boskapen själv.

Så snart sådana rikedomar en gång övergått till familjers privategendom och som sådan raskt förökats, gav de parningsäktenskapet och det på modersrättsgensen vilande samhället en mäktig stöt framåt. Parningsäktenskapet hade infört ett nytt element i familjen. Vid sidan av den köttsliga modern hade det ställt den verkliga köttsliga fadern, som därtill förmodligen var mera verklig än många ”fäder” nu för tiden. I enlighet med den dåvarande arbetsdelningen inom familjen tillkom det mannen att anskaffa födan och de därtill nödvändiga arbetsmedlen, han var alltså ägare av dessa sistnämnda. Han tog dem med sig i händelse av skilsmässa, liksom hustrun behöll sitt husgeråd. Enligt det dåtida samhällets bruk var mannen också ägare till de nya näringskällorna, boskapen, och senare de nya arbetsmedlen, slavarerna. Enligt samma samhälles sedvänjor kunde emellertid hans barn inte ärva honom, ty med det stod det till på följande sätt.

Enligt modersrätten – alltså så länge härstamning endast räknades på kvinnolinjen – och enligt det ursprungliga arvsbruket i gensen ärvde först gentilförvanterna sin döda gentilkamrat. Förmögenheten måste stanna inom gensen. Då föremålen var få och obetydliga kunde de enligt urgammal praxis övergå till de närmaste gentilförvanterna, alltså till blodsförvanterna på moderns sida. Den döda mannens barn tillhörde emellertid inte hans gens utan moderns. De ärvde modern, till en början tillsammans med hennes övriga blodsförvanter, senare måhända med företrädesrätt. Men sin fader kunde de inte ärva, emedan de inte tillhörde hans gens och hans förmögenhet måste stanna inom denna. Vid hjordägarens död övergick alltså hans hjordar närmast till hans bröder och systrar och till hans systerbarn, eller till hans mostrars avkomma. Men hans egna barn blev urarva.

Allteftersom rikedomarna sålunda tillväxte gav de å ena sidan mannen en viktigare ställning i familjen än kvinnan, och gav å andra sidan impulsen till att utnyttja denna förstärkta ställning för att till förmån för barnen avskaffa den traditionella arvsföljden. Detta gick emellertid inte, så länge härstamningen enligt modersrätt var gällande. Denna måste alltså avskaffas, och den avskaffades. Detta var alls inte så svårt, som det i dag tyckes oss. Ty denna revolution – en av de betydelsefullaste som människorna upplevt – behövde inte beröra en enda levande medlem av gensen. Alla som hörde till densamma kunde nu liksom förut förbli vad de varit. Det räckte med det enkla beslutet, att de manliga medlemmarnas avkomma för framtiden skulle stanna inom gensen, men de kvinnligas uteslutas, i det de övergick till sin faders gens. Därmed hade man avskaffat härstamningsräkningen enligt kvinnolinje och modersarvsrätten och infört manligt härstammingsled och fadersarvsrätt. Hur denna revolution försiggått hos kulturfolken och när, om det vet vi ingenting. Den faller helt under förhistorisk tid. Att den emellertid ägt rum är mer än nog bevisat genom de rikliga spår av modersrätt, som i synnerhet Bachofen samlat. Med vilken lätthet den äger rum ser vi hos en hel rad indianstammar, där den först helt nyligen ägt rum och ännu äger rum, under inflytande dels av växande rikedom och förändrat levnadssätt (förflyttning från skogarna till prärien), dels moralisk påverkan av civilisationen och missionärerna. Av åtta missouristammar har sex manlig men två ännu kvinnlig härstammingslinje och arvsföljd. Hos shawnes, miamis och delawares är den sedvänjan vida spridd att överföra barnen till faderns gens genom att ge dem ett gensnamn, som tillhör denna, så att de kan ärva fadern. ”Människornas medfödda spetsfundighet – att ändra tingen genom att ändra deras namn! Och att finna smyghål för att inom traditionen genombryta traditionen, där ett direkt intresse gett den tillräckliga eggelsen!” (*Marx*) Därigenom uppstod hopplös förvirring, som endast kunde avhjälpas och delvis också avhjälpes genom övergång till fadersrätten. ”Detta förefaller överhuvudtaget som den naturligaste övergången.” (*Marx*) – I fråga om vad de jämförande juristerna har att säga om det sätt och de vägar, på vilka denna övergång ägde rum hos den gamla världens kulturfolk – givetvis nästan bara hypoteser – jämför M. Kovalevsky: *Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété*, Stockholm 1890.

Modersrättens störtande var *det kvinnliga könets världshistoriska nederlag*. Mannen blev den styrande också i hemmet, kvinnan degraderades, förslavades, blev slavinna åt hans lusta och enbart en automat för att sätta barn till världen. Denna kvinnans, förnedrande ställning, sådan den trädde i dagen framför allt hos den heroiska och ännu mer hos den klassiska tidens greker, har undan för undan hycklande skönmålats, och även på sina håll klätts i en mildare form men skaffats ur världen har den ingalunda.

Den första verkningen av männens enväldsmakt, som nu grundats, visar sig i den patriarkaliska familjens mellanform, som nu dyker upp. Vad som i huvudsak utmärker denna är inte flerhustru-äktenskapet – om vilket mera nedan – utan ”organiseringen av ett antal fria och icke fria personer till en familj under familjeöverhuvudets fadersmakt. I dess semitiska form har detta familjeöverhuvud flera hustrur, de ofria har hustru och barn, och syftet med hela

organisationen är att vakta hjordarna på ett avgränsat område”. Det väsentliga är införlivandet av slavar samt fadersmakten. Därför är den romerska familjen den fulländade typen för denna familjeform. Ordet familia betyder från början inte den nutida kalkborgarens ideal, sammansatt av sentimentalitet och husliga tvister. Det syftar hos romarna ursprungligen inte ens på det äkta paret och dess barn, utan uteslutande på slavar. Famulus betyder husslav, och familia är samtliga en man tillhöriga slavar. Ännu på Gajus tid testamenterades familia, id est patrimonium (d.v.s. arvedelen) i vederbörlig ordning. Uttrycket uppfanns av romarna för att beteckna en ny samhällelig organism, vars överhuvud utövade sin romerska fadersmakt över hustru och barn och ett antal slavar, med förfoganderätt över allas liv och död.

”Ordet är alltså inte äldre än de latinska stammarnas järnpansrade familjesystem, vilket uppkom sedan man infört lantbruket och det lagliga slaveriet och sedan de ariska italerna skilt sig från grekerna.”

Marx tillägger:

”Den moderna familjen bär inom sig fröet inte bara till slaveriet (servitus) utan också till livegenskapen, då den från första början står i förbindelse med arbetsplikt för åkerbruket. Den innehåller i *minatyr* alla de motsättningar, som senare i bred skala utvecklar sig i samhället och i dess stat.”

En sådan familjeform visar parningsfamiljens övergång till monogamin. För att trygga kvinnans trohet, alltså faderskapet till barnen, överlämnas kvinnan obetingat i mannens våld: om han dödar henne, så utövar han bara sin rätt.

Med den patriarkaliska familjen beträder vi området för den skrivna historien och därmed ett område, där den jämförande rättsvetenskapen kan lämna oss betydande hjälp. Och faktiskt har den här hjälpt oss att ta ett väsentligt steg framåt. Vi har Maxim Kovalevsky (Tableau etc. de la famille et de la propriété, Stockholm 1890, s. 60-100) att tacka för beviset, att det patriarkaliska huskollektivet – sådant vi ännu i dag möter det hos serber och bulgarer under namnet *zádruga* (som kan översättas ungefär med vänskapsförbund) eller *bratstvo* (broderskap) och i modifierad form hos orientaliska folk – bildat övergångsstadiet mellan den ur gruppäkenskapen uppkommande modersrättsfamiljen och den moderna världens par-familj. Åtminstone för den gamla världens kulturfolk, för arier och semiter synes detta bevisat.

Den sydslaviska *zádruga* erbjuder det bästa exempel som ännu existerar på en sådan familjegemenskap. Den omfattar flera generationer av en faders avkomlingar jämte deras hustrur, som alla bor tillsammans på en gård, gemensamt brukar sina fält, föder och kläder sig ur gemensamma förråd och gemensamt äger överskottet av avkastningen. Kollektivets högsta förvaltning är husbonden (*domátjin*), som företräder det utåt, får avyttra mindre saker, för räkenskaperna och är ansvarig för dessa såväl som för de löpande ärendena. Han väljes och behöver ingalunda vara den äldsta. Kvinnorna och deras arbete står under ledning av husfrun (*domatjitsa*), vilken vanligen brukar vara *domatjins* hustru. Hon har också en tungt vägande, ofta den avgörande rösten, då det gäller att välja ut make åt flickorna. Men den högsta makten ligger hos familjerådet, församlingen av alla vuxna medlemmar, kvinnor liksom män. Inför denna församling avlägger husbonden räkenskap, den fattar de avgörande besluten, skipar rätt bland medlemmarna, fattar beslut om inköp och försäljning av större betydelse, i synnerhet ifråga om jord o.s.v.

Först i början av 1870-talet har sådana stora familjekollektivs existens påvisats också i Ryssland. Man erkänner nu allmänt att de är lika djupt rotade i det ryska folkets sedvänjor som *obsjtjinan* eller *bylaget*. De figurerar i den äldsta ryska lagboken, *Jaroslavs Pravda*, under samma namn (*vervj*) som i de dalmatiska lagarna, och låter sig också påvisas i polska och tjeckiska historiekällor.

Inte heller hos tyskarna är enligt Heussler (Institutionen des deutschen Rechts) hushållningens enhet ursprungligen parfamiljen i modern mening utan ”huskollektivet”, som består av flera generationer, respektive par-familjer och därjämte ofta nog innefattar trälar. Också den romerska familjen reduceras till denna typ, och husfaderns absoluta makt liksom de övriga familjemedlemmarnas rättslöshet inför honom bestrides därför på sista tiden starkt. Hos kelterna skulle liknande familjekollektiv ha existerat på Irland. I Frankrike höll de sig vid liv i Nivernais under namnet parconneries ända fram till franska revolutionen och i Franche Comté har de ännu i dag inte helt dött ut. I trakten av Louhans (Saone et Loire) ser man stora bondgårdsbyggnader med en gemensam, hög, mitt i huset belägen sal, som räcker ända upp till yttertak, och runtomkring sovrummen, till vilka man kommer uppför trappor om sex till åtta trappsteg, och där flera generationer av samma familj bor.

För Indiens vidkommande omnämnes huskollektiven med gemensam bearbetning av jorden redan av Nearchus, på Alexander den stores tid, och existerar ännu i dag i samma trakt, i Pendsjab och hela nordvästra delen av landet. I Kaukasus har Kovalevsky själv kunnat påvisa den. I Algeriet existerar den ännu hos kabyllerna. Till och med i Amerika lär den förekomma, man menar sig ha upptäckt den i de ”calpullis”,¹ som Zurita beskriver i det gamla Mexiko. Däremot har Cunow (Ausland 1890, nr 42-44) tämligen klart påvisat, att det i Peru vid tiden för dess erövrande existerade en slags markförfattning (varvid mark egendomligt nog hette marca) med periodisk uppdelning av den odlade jorden, alltså privatbrukning.

I varje fall får nu det patriarkaliska huskollektivet med gemensamt besittande av jorden och gemensam bearbetning en helt annan betydelse än hittills. Vi kan inte längre betvivla den viktiga roll det spelat hos kulturfolken och många andra folk i den gamla världen för övergången mellan modersrättsfamiljen och par-familjen. Längre fram återkommer vi till de slutsatser som Kovalevsky i fortsättningen drar, att det likaså var det övergångsstadium, ur vilket byalaget eller markkollektivet med privatbrukning och först periodisk sedan slutgiltig uppdelning i åker- och ängsmark utvecklats.

Med avseende på familjelivet inom dessa huskollektiv förtjänar anmärkas, att åtminstone i Ryssland husfadern har rykte om sig att starkt missbruka sin ställning gentemot de yngre kvinnorna i kollektivet, speciellt svärdöttrarna och ofta bildar sig ett harem av dem, om vilket allt de ryska folkvisorna är tämligen värtaliga.

Innan vi övergår till monogamin, som med modersrättens störtande raskt utvecklas, må ännu ett par ord om flerhustru-äktenskap och flermans-äktenskap sägas. Båda äktenskapsformerna kan blott vara undantag, så att säga historiska lyxprodukter, såvida de inte kunde existera sida vid sida i ett land, vilket som bekant inte är fallet. Då alltså de män som är uteslutna från månghustruäktenskapet inte kan trösta sig hos de kvinnor som blivit över från flermansäktenskapen, men antalet av män och kvinnor utan hänsyn till sociala institutioner hittills varit tämligen lika, är den ena såväl som den andra äktenskapsformens upphöjande till allmänt gällande av sig självt uteslutet. Faktiskt var en mans flerhustru-äktenskap uppenbarligen en produkt av slaveriet och inskränkt till enskilda undantagsställningar. I den semitisk-patriarkaliska familjen lever blott patriarken själv och på sin höjd dessutom ett par av hans söner i flerhustru-äktenskap, de övriga måste nöja sig med en hustru. Så är det ännu i dag i hela Orienten. Flerhustru-äktenskapet är ett privilegium för de rika och förnäma och rekryteras huvudsakligen genom köp av slavinnor. Folkets massa lever i monogami. Ett likadant undantag är flermans-äktenskapet i Indien och Tibet, vars ursprung – som säkert inte är mindre intressant – ur gruppäktenskapet ännu återstår att närmare undersöka. I sin praxis förefaller det för övrigt mycket tolerantare än muhammedanernas svartsjuka haremshushållning. Ätminstone har hos nairerna i Indien tre, fyra eller flera män visserligen en

¹ Calpulli – aztekernas familjekollektiv. – Red.

gemensam hustru, men var och en av dem kan dessutom tillsammans med tre eller flera andra män äga en andra hustru, och så en tredje, fjärde o.s.v. Det är underligt att MacLennan i dessa äktenskapsklubbar, av vilka man kan vara medlem av flera och vilka han själv beskriver, inte upptäckt den nya kategorin: *klubbäktenskapet*. Detta äktenskapsklubbssystem är för övrigt inte något verkligt flermans-äktenskap. Tvärtom är det – som redan Giraud-Teulon anmärker – en specialiserad form av gruppäktenskapet: männen lever i flerhustru-äktenskap, kvinnorna i flermans-äktenskap.

4. *Den monogama familjen*. Som visats uppstår den ur parningsfamiljen under gränsperioden mellan barbariets mellersta och högre stadium. Dess slutgiltiga seger är ett av kännetecknen på den begynnande civilisationen. Den grundar sig på mannens herravälde, med det uttryckliga syftet att alstra barn med obesträtt faderskap, eftersom dessa barn en dag skall bli arvingar till faderns förmögenhet. Den skiljer sig från parningsfamiljen genom det äkta bandets långt större fasthet, som nu inte längre är möjligt att upplösa efter båda parternas behag. Det är nu i regel endast mannen som kan upplösa det och förskjuta sin hustru. Rätten till otro i äktenskapet garanteras honom också nu åtminstone genom sedvänjan (Code Napoleon¹ ger uttryckligen mannen denna rättighet, så länge han inte för älskarinnan till sin familjs bostad) och praktiseras alltmer med den stigande samhällsliga utvecklingen. Om kvinnan erinrar sig den gamla sexuella praxisen och vill förnya den, så straffas hon strängare än någonsin tidigare.

I hela sin stränghet träder oss den nya familjeformen till mötes hos grekerna. Under det att gudinnornas ställning i mytologin – som Marx anmärker – visar oss en tidigare period, där kvinnorna ännu hade en friare, mera aktad ställning, finner vi att kvinnan under den heroiska tiden förnedrats genom mannens företrädesställning och genom konkurrensen från slavinnorna. Man bör läsa i Odysseen, hur Telemakos bryskt uppmanar modern att tåga. De rövade unga kvinnorna blir hos Homeros ett offer för segrarnas sinnliga lustar. I tur och ordning, alltefter rangen utväljer befälhavarna de skönaste. Hela Iliaden rör sig som bekant om striden mellan Akilles och Agamemnon angående en sådan slavinna. Hos varje betydande homerisk hjälte nämnes den unga kvinnliga krigsfånge, med vilken han delar tält och bädd. Dessa flickor tages också med till hemlandet och till familjens bostad, såsom hos Aiskylos Kassandra av Agamemnon. De söner som sådana slavinnor sätter till världen får en liten andel av fadersarvet och gäller som fullt fria. Teukros är en sådan utomäktenskaplig son till Telamon och får ta sin faders namn. Av makan väntar man, att hon skall finna sig i allt detta men själv iakttaga sträng kyskhet och äktenskaplig trohet. Den grekiska kvinnan under den heroiska tiden är visserligen mer aktad än kvinnan under den civiliserade perioden, men hon är dock för mannen slutligen endast modern till hans arvingar i äktenskapet, hans högsta husförvaltare och den som har hand om slavinnorna, vilka han efter gottfinnande kan göra och också gör till konkubiner. Det är detta faktum, att slaveriet äger bestånd vid sidan av monogamin, det är existensen av unga vackra slavinnor, vilka helt och hållet tillhör *mannen*, som från början ger sin specifika karaktär åt monogamin: att vara monogami *blott för kvinnan* men inte för mannen. Och denna karaktär har den ännu i dag.

För de senare grekerna måste vi skilja mellan dorer och joner. De förstnämnda, vars klassiska exempel Sparta utgör, har i många avseenden ännu uråldrigare äktenskapsförhållanden än till och med Homeros påvisar. I Sparta gäller ett parningsäktenskap, modifierat av staten enligt det rådande åskådningssättet, ett parningsäktenskap som ännu i mångt och mycket erinrar om gruppäktenskapet. Barnlösa äktenskap upplöses, konung Anaxandridas (omkring 650 f.v.t.) tog till sin barnlösa maka en andra maka och hade två hushåll. Vid samma tid tog konung Ariston till sina två ofruktsamma hustrur en tredje men försköt därvid en av de två första. Å andra sidan fick flera bröder ha en gemensam hustru, en man, som fann mera behag i vännens

¹ Den samling civillagar, som Napoleon utgav 1804. – *Red.*

hustru, fick dela henne med denne, och det gällde som korrekt att ställa hustrun till förfogande åt en hurtig ”hingst”, som Bismarck skulle säga, till och med om denna icke var en medborgare. Ett ställe hos Plutarkos, där en spartanska hänvisar en tillbedjare, som förföljer henne med anbud, till sin äkta man, tycks – enligt Schoemann – rentav tyda på en ännu större frihet i sederna. Verkligt äktenskapsbrott, otrohet från kvinnans sida bakom mannens rygg var därför också något oerhört. Å andra sidan var husslaveriet okänt i Sparta åtminstone under den bästa tiden, de livegna heloterna bodde för sig på godsens. Frestelsen för spartanerna att hålla sig till dessas kvinnor var därför mindre. Att under alla dessa omständigheter kvinnorna i Sparta intog en helt annan och mer aktad ställning än hos de övriga grekerna kunde inte vara annorlunda. De spartanska kvinnorna och eliten av de atenska hetärerna är de enda grekiska kvinnor, om vilka de gamla författarna talar med aktning och vars uttalanden de ansett mödan värt att uppteckna.

Helt annorlunda låg det till hos jonerna, för vilka Aten är kännetecknande. Flickorna fick endast lära sig spinna, väva och sy, på sin höjd något läsa och skriva. De var så gott som instängda, umgicks bara med andra kvinnor. Kvinnornas rum utgjorde en avskild del av huset i övre våningen eller i bakre delen av huset, dit det var svårt för män, i synnerhet främlingar att komma, och dit kvinnorna drog sig tillbaks då män kom på besök. Kvinnorna gick inte ut utan att ledsagas av en slavinna. Hemma utsattes de för en formlig bevakning. Aristofanes talar om molossiska hundar, som hölls för att skrämja bort äktenskapsbrytare, och åtminstone i de asiatiska städerna höll man eunucker för att sköta bevakningen av kvinnorna och dessa eunucker fabricerades på ön Kios för handel redan på Herodotos tid, enligt Wachsmuth inte uteslutande för barbarerna. Hos Euripides betecknas hustrun som oikurema, som ett ting för att sköta om hushållet (ordet är neutrum), och utom att sköta om barnafödandet hade hon för atenaren ingen annan uppgift än första tjänarinnans. Mannen hade sina gymnastiska övningar, sina offentliga förhandlingar, från vilka kvinnan var utesluten. Han hade dessutom ofta nog slavinnor till sitt förfogande och under Atens blomstringstid en utsträckt och av staten åtminstone understödd prostitution. Det var just på grundvalen av denna prostitution, som de enda grekiska kvinnokarakterer utvecklades, som genom sin esprit och konstnärligt bildade smak höjer sig lika mycket över den antika kvinnans allmänna nivå som de spartanska kvinnorna gör det genom sin karaktär. Det faktum att man emellertid först måste bli hetär för att kunna bli kvinna, är den hårdaste domen över den atenska familjen.

Denna atenska familj blev under tidernas lopp den förebild, efter vilken inte bara de övriga jonerna utan mer och mer också samtliga greker i hemlandet och i kolonierna formerade sina familjeförhållanden. Men trots all instängning och bevakning fann grekinnorna ofta nog tillfälle att bedra sina män. Dessa, som skulle ha blygts att förråda någon som helst kärlek till sina hustrur, förlustade sig med all sorts kärlekshandel bland hetärer. Men kvinnornas förnedrande hämnade sig också på männen och förnedrade också dem, tills de förföll till den vedervärdiga gossekärleken och i Ganymedes-myten förnedrade sina gudar på samma sätt som sig själva.

Det var monogamins ursprung, så långt vi kan följa det hos antikens mest civiliserade och högst utvecklade folk. Den var ingalunda en frukt av den individuella kärleken mellan könen, med vilken den absolut inte hade något att skaffa, då äktenskapen nu liksom tidigare förblev konvensäktenskap. Den var den första familjeform, som inte grundade sig på naturliga utan på ekonomiska betingelser, nämligen på privategendomens seger över den ursprungliga, naturligt uppkomna gemensamma egendomen. Mannens härskarställning i familjen och alstrandet av barn, som endast kunde vara hans och som var bestämda att ärva hans egendom – endast detta var det av grekerna öppet uttalade uteslutande syftet med par-äktenskapet. För övrigt betraktade de det som en börda, en plikt mot gudarna, staten och de egna förfäderna,

som måste uppfyllas. I Aten tvingade lagen mannen inte blott att gifta sig utan också att uppfylla ett minimum av de s.k. äktenskapliga plikterna.

Så uppträder par-äktenskapet i historien ingalunda som försoningen mellan man och kvinna, ännu långt mindre som dess högsta form. Tvärtom. Det uppträder som det ena könets underkuvande av det andra, som proklamering av en i hela den föregående historien hittills okänd konflikt mellan könen. I ett gammalt otryckt manuskript, utarbetat av Marx och mig 1846,¹ finner jag: ”Den första delningen av arbetet är den mellan man och kvinna för att uppdra barnen.” Och i dag kan jag tillägga: den första klassmotsättning, som uppträder i historien sammanfaller med utvecklingen av antagonismen mellan man och kvinna i par-äktenskapet och det första klassförtrycket med det manliga könets förtryckande av det kvinnliga. Par-äktenskapet var ett stort historiskt framsteg, men samtidigt inledde det förutom slaveriet och privatrikedomerna den period, som varar ännu i dag och under vilken varje framsteg tillika är ett relativt steg tillbaka, i det att någras välgång och utveckling uppnås genom att andra blir lidande och trängas tillbaka. Det är det civiliserade samhällets cellform, i vilken vi redan kan studera naturen av de motsättningar och motsägelser, som når sin fulla utveckling i detta samhälle.

Den gamla relativa friheten i könsumgänget försvann ingalunda med att parningsäktenskapet eller t.o.m. par-äktenskapet segrade.

”Det gamla äktenskapssystemet, vars gränser beskrivits genom punaluagruppernas gradvisa utdöende, omgav fortfarande familjen, som fortsatte att utveckla sig, och häftade kvar vid denna ända fram till den gryende civilisationen ... det försvann slutligen i hetärismens nya form, som förföljer människorna ända in i civilisationen såsom en mörk slagskugga över familjen.”

Med hetärism menar Morgan det *vid sidan av par-äktenskapet* existerande förhållande, där männen utom äktenskapet idkar könsumgänge med ogifta kvinnor, ett förhållande vilket som bekant i de mest skiftande former blomstrar under hela civilisationsperioden och mer och mer blir till öppen prostitution. Denna hetärism härleder sig alldeles direkt ur gruppäktenskapet, ur kvinnornas prisgivningsoffer, med vilket de köpte sig rättigheten till kyskhet. Att hänge sig för pengar var först en religiös akt, det ägde rum i kärleksgudinnornas tempel, och pengarna gick ursprungligen till tempelskatten. Anaitis' hieroduler i Armenien, Afrodites i Korint, liksom de religiösa tempeldanserskorna i Indien, de s.k. bajadärerna (ordet är det stympade portugisiska *bailadeira*, danserska) var de första prostituerade. Prisgivandet, som från början var varje kvinnas plikt, utövades senare endast av dessa prästinnor, såsom ställföreträdare för alla andra. Hos andra folk härleder sig hetärismen ur den sexuella frihet, som flickorna åtnjuter före giftermålet – alltså likaledes en kvarleva av gruppäktenskapet, som endast nått oss på en annan väg. I och med att olikheten i egendom uppkommer, alltså redan på barbariets högre stadium, uppträder lönearbetet sporadiskt vid sidan av slaveriet och samtidigt, som dess nödvändiga korrelat, fria kvinnors yrkesmässiga prostitution vid sidan av slavinnans nödtvungna prisgivning. Sålunda har den arvedel, som gruppäktenskapet lämnat civilisationen, två sidor, liksom allt vad civilisationen frambringar är dubbelsidigt, tvetydigt, splittrat och inneslutande sin motsats: här monogamin, där hetärismen tillika med dess mest extrema form, prostitutionen. Hetärismen är en samhällelig inrättning som varje annan, den fortsätter den gamla sexuella friheten – till förmån för männen. Samtidigt som den i verkligheten inte bara tolereras utan fritt praktiseras, i synnerhet av de härskande klasserna, fördömes den i ord. Men i verkligheten träffar inte fördömandet de män som ägnar sig däråt utan blott kvinnorna. De föraktas och utstöttes, för att därmed ännu en gång männens obetingade maktställning över det kvinnliga könet må proklamerats som samhällelig grundlag.

¹ Vad som avses är ”Deutsche Ideologie”, (”Tysk ideologi”). – *Red.*

Härmed utvecklas emellertid en andra motsats inom monogamin själv. Vid sidan av den äkta mannen, som förljuvar sin tillvaro med tillhjälp av hetärismen, står den försummade maken. Och man kan inte ha motsatsens ena sida utan den andra, lika litet som man fortfarande kan ha ett helt äpple i handen, sedan man ätit upp den ena hälften. Trots allt tycks detta ha varit männens mening, ända tills deras fruar lärde dem bättre. Med par-äktenskapet uppträder två samhälleliga karaktärsfigurer, som ständigt återvänder men som tidigare varit okända: den eviga älskaren till frun i huset och hanrejen. Männerna hade segrat över kvinnorna, men kröningen övertogs storsinnat av de besegrade. Vid sidan av par-äktenskapet och hetärismen blev äktenskapsbrottet en oundgänglig samhällelig inrättning – förbjuden, hårt bestraffad men omöjlig att undertrycka. Det säkra faderskapet till barnen vilade nu liksom tidigare på sin höjd på moralisk övertygelse, och för att kunna lösa den olösliga motsägelsen dekreterade Code Napoléon Art. 312: L'enfant conçu pendant le mariage a pour père le mari; det barn som födes i äktenskapet har till fader – den äkta mannen. Det är det sista resultatet av tretusen års par-äktenskap.

Sålunda har vi i par-familjen – i de fall som blev sitt historiska ursprung trogna och som klart uppvisar den konflikt mellan man och kvinna, som mannens uteslutande herravälde ger uttryck åt – i förminskad skala en bild av de motsättningar och motsägelser, vilka det sedan civilisationens inträde i klasser splittrade samhället innesluter utan att kunna upplösa och utan att kunna övervinna dem. Jag talar här naturligtvis endast om sådana fall av par-äktenskap, där det äktenskapliga livet i verkligheten leveres såsom hela institutionens ursprungliga karaktär föreskriver, men där kvinnan rebellerar mot mannens herravälde. Att inte alla äktenskap förlöper precis på det sättet vet ingen bättre än den tyska kälkborgaren, som inte förstår att handha makten i hemmet bättre än han handhar den i staten, och vars hustru därför med full rätt bestämmer var skåpet skall stå, något som han inte kan klara. Därför tycker han sig emellertid höjd långt över sin franska olycksbroder, som oftare än han själv utsättes för mycket värre saker.

Par-familjen uppträdde för övrigt ingalunda överallt och vid varje tidpunkt i den klassiskt utpräglade form, som den hade hos grekerna. Hos romarna, vilka i sin egenskap av framtida världserövrare hade vidare vyer, om också mindre fin blick än grekerna, var kvinnan friare och mera aktad. Romarna trodde att de tillräckligt kunde gå i god för den äktenskapliga troheten genom att de rådde över sin hustrus liv och död. Dessutom kunde kvinnan här likaväl som mannen, om hon så ville, upplösa äktenskapet. Det största framsteget i par-äktenskapets utveckling skedde emellertid alldeles avgjort, då tyskarna uppträdde i historien, och det emedan monogamin hos dem vid denna tid, väl som en följd av deras fattigdom, ännu inte fullständigt tycks ha utvecklats ur parningsäktenskapet. Vi kan dra den slutsatsen av tre omständigheter, som Tacitus nämner: För det första gällde, trots att äktenskapet omgavs med stor vördnad – ”de nöjer sig med en hustru, kvinnorna lever omgärdade av kyskhet” – dock flerhustru-äktenskap för de förnäma och stammens ledare, alltså ett tillstånd liknande det hos amerikanerna, hos vilka parningsäktenskapet var gällande. Och för det andra kunde övergången från modersrätt till fadersrätt först helt nyligen ha ägt rum, ty ännu gällde morbrodern – den närmaste manliga gentil-förvanten enligt modersrätten – nästan som närmare anförvant än den egna fadern, vilket likaledes motsvarar de amerikanska indianernas ståndpunkt, hos vilka Marx, som han ofta sade, hittat nyckeln till förståendet av vår egen urtid. Och för det tredje åtnjöt kvinnorna hos tyskarna en hög grad av aktning och hade stort inflytande också på offentliga angelägenheter, vilket står i direkt motsättning till det monogama mansherraväldet. I nästan allt detta överensstämmer tyskarnas förhållanden med spartanernas, där parningsäktenskapet, som vi såg, likaledes ännu inte fullständigt övervunnits. Med tyskarna kom alltså också i detta avseende ett helt nytt element till makten i världen. Den nya monogami, som nu ur folkblandningen utvecklades på det romerska

världsríkets ruiner, gav mannens herravälde mildare former och lämnade kvinnan en åtminstone till det yttre långt mera aktad och fri ställning än den klassiska forntiden någonsin känt till. Först därmed öppnade sig möjligheten till att det ur monogamin – inom den, vid sidan av den, mot den, alltefter förhållandena – skulle kunna utvecklas det största sedliga framsteg, för vilket vi har monogamin att tacka: den moderna, individuella kärleken mellan könen, som var hela den tidigare världen obekant.

Men detta framsteg gjordes otvivelaktigt tack vare den omständigheten, att tyskarna ännu levde i parningsfamiljen och i den mån det var möjligt överförde till monogamin en ställning för kvinnan som motsvarade parningsfamiljen, men ingalunda tack vare tyskarnas sagolika, underbart sederena naturanlag, som inskränker sig till att parningsäktenskapet faktiskt inte rör sig i så grälla sedliga motsättningar som monogamin. Tvärtom hade tyskarna på sina vandringståg, särskilt mot sydost till steppnomaderna vid Svarta Havet, starkt anfrätt i sedligt avseende och hade hos dessa utom deras ridkonst också tillägnat sig svåra onaturliga laster, vilket Ammianus uttryckligen intygar om taifalerna och Prokopios om herulerna.

Men om monogamin var den enda av alla bekanta familjeformer, under vilken den moderna kärleken mellan könen kunde utvecklas, så betyder det inte att denna uteslutande eller ens övervägande utvecklade sig inom familjen, som kärlek mellan de äkta makarna. Hela naturen av det fasta par-äktenskapet under mannens herravälde uteslöt något sådant. Hos alla historiskt aktiva, d.v.s. alla härskande klasser förblev ingåendet av äktenskap vad det varit sedan parningsäktenskapet: en konvenanssak, som arrangerades av föräldrarna. Och den första historiskt uppträdande formen för kärlek mellan könen som lidelse, och som en lidelse som tillkom varje människa (åtminstone inom de härskande klasserna), som högsta form av könsdrift – vilket just utgör dess specifika karaktär – denna dess första form, medeltidens ridderliga kärlek, var ingalunda en äktenskaplig kärlek. Tvärtom. I sin klassiska gestalt, hos provençalerna,¹ styr den för fulla segel mot äktenskapsbrottet, och detta hyllas av diktarna. Den provençalska kärlekspoesins blomma är alban, på tyska gryningssånger. De skildrar i glödande färger hur riddaren vilar i bädden hos sin sköna – en annans maka – under det att väktaren står utanför och ropar till honom, så snart den första morgongryningen (alba) visar sig, så att han ännu skall få tid att obemärkt dra sig tillbaka. Avskedsscenen bildar så höjdpunkten. Nordfransmännen och även de hederliga tyskarna upptog likaledes denna diktart och det slags ridderliga kärlek, som motsvarade densamma. Vår gamla Wolfram von Eschenbach har efterlämnat tre underbara gryningssånger om detta tilldragande ämne, vilka är mig kärare än hans tre långa hjältedikter.

Det borgerliga giftermålet i våra dagar är av två slag. I katolska länder får den unga borgarsonen nu liksom tidigare genom föräldrarnas förmedling en passande hustru, och följderna därav är naturligtvis att den motsägelse som monogamin innebär når sin fullaste utveckling: hetärism i stor utsträckning för mannens vidkommande, äktenskapsbrott i stor utsträckning då det gäller kvinnan. Den katolska kyrkan har väl också blott av den anledningen avskaffat skilsmässan, att den övertygat sig om att det inte finns någon drog mot äktenskapsbrottet lika litet som mot döden. I protestantiska länder däremot är det regel, att borgarsonen under större eller mindre frihet tillätes välja en hustru ur sin klass, varvid en viss grad av kärlek ligger till grund för giftermålet och för anständighetens skull också ständigt förutsattes, vilket överensstämmer med det protestantiska hyckleriet. Här bedrivs mannens hetärism sömnigare och kvinnans äktenskapsbrott är i mindre utsträckning regel. Då emellertid människorna i varje slags äktenskap förblir vad de var före äktenskapet, och borgarna i protestantiska länder mestadels är kälkborgare, så blir denna protestantiska monogami, om man tar genomsnittet av de bästa fallen, blott en äktenskaplig samvaro av dödande långtråkighet, som man betecknar

¹ Provence – landskap i Sydfrankrike. – Red.

med namnet familjelycka. Den bästa spegeln för dessa båda giftermålsmetoder är romanen, för den katolska metoden den franska, för den protestantiska den tyska romanen. I båda fallen ”får han henne”: i den tyska den unga mannen – flickan, i den franska den äkta mannen – horn i pannan, blir han rej. Vem av de båda som därvid står sig slätast är inte alltid avgjort på förhand. Varför också den franska borgaren finner den tyska romanen lika rysligt långtråkig som den tyska kälkborgaren finner den franska romanen rysligt ”osedlig”. Ehuru den tyska romanen på den sista tiden, sedan ”Berlin blivit världsstad”, en aning mindre blygt börjar syssla med hetärism och äktenskapsbrott, som sedan länge varit välbekanta där.

I båda fallen betingas emellertid äktenskapet av parternas klassläge och är i så måtto ständigt konvensäktenskap. Detta konvensäktenskap slår i båda fallen ofta nog om i krassaste prostitution – många gånger från båda parternas sida, men vida vanligare från kvinnans sida, vilken endast skiljer sig från den vanliga kurtisanen därigenom, att hon inte såsom lönearbetaren hyr ut sin kropp för ett visst arbete, utan en gång för alla säljer den till slaveri. Och om alla konvensäktenskap gäller Fouriers ord:

”Liksom i grammatiken två negationer ger jakande resultat, så gäller i äktenskapsmoralen två prostitutioner som en dygd.”

Verklig regel i förhållandet till kvinnan blir könskarleken och kan den blott bli bland de undertryckta klasserna, alltså för närvarande hos proletariatet – om detta förhållande nu är officiellt beseglat av myndigheterna eller ej. Här är emellertid också alla grundvalar för den klassiska monogamin undanröjda. Här saknas all egendom – och det var just för att denna skulle bevaras och gå i arv som monogamin och männens herravälde upprättades – här saknas därmed också varje drivande kraft att göra männens herravälde gällande. Än mer, också medlen saknas. Den borgerliga rätt, som skyddar detta herravälde, existerar endast för de besittande och deras umgänge med proletärerna. Den kostar pengar och har därför på grund av arbetarens fattigdom ingen giltighet för dennes ställning till sin hustru. Där avgör helt andra personliga och samhällsliga förhållanden. Och sedan storindustrin förflyttat kvinnan från hemmet till arbetsmarknaden och fabriken och ofta nog gjort henne till familjeförsörjare, har den sista resten av männens herravälde fullständigt förlorat all mark i arbetarhemmet – möjligen skulle det kvarstå något av den brutalitet mot kvinnor, som vunnit insteg med monogamins införande. Så är proletärens familj inte längre monogam i ordets verkliga mening, även om det råder den lidelsefullaste kärlek och bergfast trohet från bådassida och trots all eventuell kyrklig och borgerlig välsignelse. Därför spelar också monogamins eviga ledsagare, hetärism och äktenskapsbrott, här endast en så gott som försvinnande roll. Kvinnan har faktiskt åter erhållit rätten att skiljas, och om man inte trivs ihop, går man hellre ifrån varandra. Kort sagt, det proletära äktenskapet är monogamt i ordets etymologiska¹ mening men alls inte i dess historiska mening.

Våra jurister finner visserligen att lagstiftningens framsteg undan för undan berövar kvinnorna varje grund till klagan. Det moderna civiliserade lagsystemet erkänner mer och mer, för det första att äktenskapet för att vara giltigt måste vara ett fördrag, som frivilligt ingåtts av båda parterna, och för det andra att båda parterna också under äktenskapet skall ha lika rättigheter och plikter gentemot varandra. Men om dessa båda krav konsekvent genomförts, så skulle kvinnorna ha allt vad de kan begära.

Denna äkta juridiska argumentation är precis densamma som den varmed den radikala republikanska borgaren ber proletären att ta det lugnt. Avtalet skall vara frivilligt ingånget av båda parterna. Men det gäller som frivilligt ingånget, så snart lagen jämställt båda parterna *på papperet*. Den makt som klassernas olika ställning ger den ena parten, det tryck som denna

¹ D.v.s. ordagrant betyder monogami: ”enäktenskap”. – Red.

utövar på den andra parten – bådass verkliga ekonomiska ställning – angår inte lagen. Och under den tid avtalet gäller skall båda parterna återigen vara likaberättigade, så vida inte den ena eller den andra uttryckligen avstått därifrån. Att det ekonomiska läget tvingar arbetaren att ge avkall till och med på det sista skenet av likaberättigande, det kan lagen återigen inte göra någonting åt.

Med avseende på äktenskapet är lagen, till och med den mest framskridna, fullt tillfredsställd, så snart parterna formellt har givit sin frivillighet tillkänna i protokollet. Vad som försiggår bakom de juridiska kulisserna, där det verkliga livet utspelas, där denna frivillighet kommer till stånd, det är något som inte rör lagen och juristen. Och dock skulle här den enklaste jämförelse ifråga om rätten visa juristen, vad denna frivillighet innebär. I de länder där barnen tryggas en bestämd del av föräldrarnas förmögenhet, där de alltså inte kan göras urarva – i Tyskland, i länder med fransk rätt o.s.v. – är barnen då de ingår giftermål bundna av föräldrarnas medgivande. I länder med engelsk rätt, där lagen inte kräver föräldrarnas medgivande vid ingående av äktenskap, har föräldrarna också full frihet då det gäller att upprätta testamente över sin förmögenhet och kan efter behag göra sina barn arvlösa. Klart är dock, att trots detta och just på grund härav friheten att ingå giftermål faktiskt inte är ett hårsman större i England och Amerika – för de klassers vidkommande, där det finns något att arva – än i Frankrike och Tyskland.

Inte stort bättre står det till med det juridiska likaberättigandet mellan man och kvinna i äktenskapet. Bådas rättsliga olikhet, som nedärvt från tidigare samhällstillstånd, är inte orsak till utan en följd av kvinnans ekonomiska undertryckande. I det gamla kommunistiska hushållet, som omfattade många äkta par och deras barn, var hushållsgöromålen, som lämnats i kvinnornas händer, lika mycket en offentlig, en samhälleligt nödvändig industri, som männens anskaffande av födan. Med den patriarkaliska familjen, och ännu mer med den monogama par-familjen förändrades detta. Hushållsgöromålen förlorade sin offentliga karaktär. De angick inte längre samhället. De blev en *privattjänst*, kvinnan blev den första av tjänarna, utträngd ur deltagandet i den samhälleliga produktionen. Först vår tids storindustri har åter banat henne – men också bara proletärkvinnan – väg till den samhälleliga produktionen. Men på så sätt, att hon, om hon fyller sina plikter i familjens privata tjänst, förblir utesluten från den offentliga produktionen, och inte kan förtjäna något, och att hon, om hon vill arbeta i den offentliga industrin och självständigt förtjäna sitt bröd, är ur stånd att fylla några familjeplikter. Och liksom i fabriken går det kvinnan i alla näringsgrenar ända till medicinen och advokatycket. Den moderna par-familjen grundar sig på kvinnans öppna eller dolda hemslaveri, och det moderna samhället är en massa vilken sammansättes av idel par-familjer som dess molekyler. Mannen måste i dag i det stora flertalet fall föda och livnära familjen, åtminstone i de besittande klasserna, och det ger honom en maktställning, som inte behöver några extra juridiska privilegier. Inom familjen är han borgaren, kvinnan representerar proletariatet. I den industriella världen kommer emellertid den specifika karaktären av det ekonomiska förtryck, som tynger proletariatet, först då till sitt fulla uttryck, sedan alla kapitalistklassens lagliga särprivilegier undanröjts och fullt juridiskt likaberättigande upprättats mellan de båda klasserna. Den demokratiska republiken upphäver inte motsättningen mellan de båda klasserna. Tvärtom, först den erbjuder den mark, på vilken den utkämpas. Och likaledes kommer också den egenartade karaktären hos mannens herravälde över kvinnan i den moderna familjen och nödvändigheten, likaväl som sättet att upprätta en verklig samhällelig likställighet mellan båda först då att framträda i öppen dag, när båda är fullständigt juridiskt likaberättigade. Det kommer då att visa sig, att kvinnans befrielse först och främst är betingad av att hela kvinnokönet åter föres in i det samhälleliga arbetet, och att detta återigen kräver att man avskaffar par-familjens egenskap av samhällets ekonomiska enhet.

Vi har följaktligen tre huvudformer av äktenskap, som i det stora hela motsvarar de tre huvudstadierna i den mänskliga utvecklingen. För vildheten gruppäktenskapet, för barbariet parningsäktenskapet, för civilisationen monogamin kompletterad med äktenskapsbrott och prostitution. Mellan parningsäktenskap och monogami kommer – på barbariets högre stadium – männens befallanderätt över slavinnor och flerhustru-äktenskapet.

Som hela vår framställning visat är det framsteg, som denna uppräknings ådagalägger, knuten till den säregenheten, att kvinnorna mer och mer berövas gruppäktenskapets sexuella frihet, männen däremot inte. Och i verkligheten består gruppäktenskapet för männens vidkommande faktiskt ännu i dag. Det som för kvinnan är en förbrytelse och drar med sig svåra lagliga och samhälleliga följder, det gäller för mannen som ärofullt eller åtminstone i värsta fall som en lätt moralisk fläck, som man bär med nöje. Men ju mer den nedärvda hetärismen i vår tid tack vare den kapitalistiska varuproduktionen förändras och anpassas till denna, ju mer den förvandlas till ohöljd prostitution, desto mer demoraliserande verkar den. Och därtill demoraliserar den männen långt mer än kvinnorna. Prostitutionen degraderar bland kvinnorna endast de olyckliga som förfaller till densamma, och inte heller dessa på långt när i den grad man vanligen tror. Däremot förnedrar den hela den manliga världens karaktär. Sålunda är framför allt en lång fästmansperiod i nio fall av tio en formlig förskola för otrohet i äktenskapet.

Nu går vi mot en samhällelig omvälvning, där monogamins hittillsvarande ekonomiska grundvalar lika säkert kommer att försvinna som dess komplettering, prostitutionen. Monogamin uppstod genom att större rikedomar koncentrerades i en enda hand – nämligen mannens – och ur behovet att låta dessa rikedomar gå i arv till denna mans barn och ingen annans. För detta var kvinnans monogami erforderlig men inte mannens, så att denna kvinnans monogami alls inte stod i vägen för mannens öppna eller dolda polygami. Men den förestående, samhälleliga omvälvningen kommer att reducera alla dessa arvsbekymmer till ett minimum, eftersom åtminstone den oändligt mycket större delen av de varaktiga ärftliga rikedomarna – produktionsmedlen – förvandlas till samhällelig egendom. Då nu monogamin uppstått av ekonomiska orsaker, kommer den måhända att försvinna, när dessa orsaker försvinner?

Inte utan rätt kunde man svara: den kommer så föga att försvinna, att den snarare först nu kommer att fullt ut förverkligas. Ty i och med att produktionsmedlen förvandlas till samhällelig egendom försvinner också lönearbetet, proletariatet, alltså nödvändigheten för ett visst antal kvinnor – som kan statistiskt beräknas – att prisge sig för pengar. Prostitutionen försvinner, i stället för att gå under blir monogamin äntligen verklighet – också för männen.

Männens läge kommer alltså i varje fall att avsevärt förändras. Men också kvinnornas, *alla* kvinnors, läge kommer att genomgå en betydande förändring. Med produktionsmedlens övergång till gemensam egendom upphör par-familjen att vara samhällets ekonomiska enhet. Privathushållningen förvandlas till en samhällelig industri. Barnens vård och uppfostran blir en offentlig angelägenhet, samhället sörjer i lika mån för alla barn, vare sig de är födda inom äktenskap eller utom. Därmed bortfaller bekymren för ”följderna”, som i dag utgör det väsentligaste samhälleliga – moraliska såväl som ekonomiska – momentet, som hindrar en ung kvinna att utan tvekan hänge sig åt en älskad man. Kommer det inte att vara orsak nog till att ett könsumgänge utan några skrankor så småningom uppkommer och därmed också en förslappning i den allmänna uppfattningen om jungfrulig ärbarhet och kvinnlig blygsamhet? Och slutligen, har vi inte i den moderna världen sett, att monogami och prostitution visserligen är motsatser men oskiljbara motsatser, poler i samma samhällstillstånd? Kan prostitutionen försvinna utan att dra med sig monogamin i avgrunden?

Här träder ett nytt moment i verksamhet, ett moment som vid den tid då monogamin utbildades på sin höjd låg i sitt frö: den individuella kärleken mellan könen.

Före medeltiden kan det inte vara tal om någon individuell kärlek mellan könen. Att personlig skönhet, förtroligt umgänge, överensstämmande böjelser o.s.v. hos personer av skilda kön uppväckt begäret efter sexuellt umgänge, att det för männen liksom för kvinnorna inte var fullständigt likgiltigt med vem de ingick detta det intimaste av alla förhållanden, säger sig självt. Men härifrån och fram till vår kärlek mellan könen är det ännu oändligt långt. Under hela forntiden beslutas äktenskapen av de båda parternas föräldrar, och de unga finner sig lugnt i detta. Den smula äktenskaplig kärlek som forntiden känner är inte subjektiv böjelse utan objektiv plikt, inte äktenskapets grund utan dess korrelat. Kärleksförhållanden i modern mening förekommer under antiken blott utanför det officiella samhället. De herdar, vars kärleks fröjder och lidanden Teokritos och Moschus besjunger, Dafnis och Cloe hos Longos är idel slavar, som inte har någon del i staten, de fria medborgarnas livssfär. Utom hos slavar finner vi emellertid kärlekshandel endast som en förfallsprodukt i den gamla värld, som höll på att gå under, och med kvinnor som likaledes står utanför det officiella samhället, med hetärer, alltså med främlingar eller frigivna: i Aten från tiden omedelbart före dess undergång, i Rom under kejsartiden. Om kärlekshandel i verkligheten förekom mellan fria manliga och kvinnliga medborgare, så var det blott för äktenskapsbrottets skull. Och antikens klassiska kärleksdiktare, den gamla Anakreon, intresserade sig så föga för köns kärleken i vår mening, att till och med den älskade varelsens kön var honom likgiltigt.

Vår kärlek mellan könen skiljer sig väsentligen från de gamlas okomplicerade sexuella begär, eros. För det första förutsätter den genkärlek hos den älskade varelsen. Kvinnan är i så måtto mannens jämlike, under det att hon i den antika eros ingalunda alltid tillfrågas. För det andra har köns kärleken en grad av intensitet och varaktighet, som låter de båda parternas icke-ägande och skilsmässa framstå som en stor om inte säga den största av alla olyckor. För att kunna äga varandra spelar de ett högt spel med till och med livet som insats, vilken under forntiden på sin höjd förekom vid äktenskapsbrott. Och slutligen uppstår en ny sedlig måttstock då det gäller att bedöma könsumgänget. Man frågar inte bara: var det äktenskapligt eller utomäktenskapligt utan också: uppkom det ur kärlek och genkärlek eller ej? Det är klart att det inte går denna nya måttstock bättre i den feodala eller borgerliga praxisen än alla andra måttstockar för moralen – man sätter sig över den. Men värre går det den heller inte. Den erkännes likaväl som de andra – i teorin, på papperet. Och mer kan man tills vidare inte begära.

Där forntidens ansatser till kärlek mellan könen avbröts, där sätter medeltiden in på nytt: vid äktenskapsbrottet. Vi har redan skildrat den ridderliga kärleken, som uppfann grynings-sångerna. Från denna kärlek, som vill bryta äktenskapet, till den som skall grunda det är ännu en lång väg, som riddartiden aldrig går helt ut. Till och med när vi övergår från de frivola romanska folken till de dygdiga tyskarna, finner vi i Nibelungensången, att Krimhild visserligen i stillhet är lika förälskad i Siegfried som han i henne, men att hon det oaktat på Günthers meddelande, att han lovat henne till en riddare, som han inte nämner, helt enkelt svarar:

”Ni behöver inte be mig. Vad ni bjuder mig, vill jag alltid göra. Med den som ni ger mig till man, herre, med den vill jag gärna trolovas.”

Det faller henne inte alls in, att hennes kärlek här över huvud taget kan komma i betraktande. Günther friar till Brünhild, Etzel till Krimhild utan att någonsin ha sett dem, likaså i Gutrun där Siegebant av Irland friar till den norska Ute, Hetel av Hegelingen till Hilde av Irland, slutligen Siegfried av Morland, Hartmut av Ormanien och Herwig av Seeland till Gutrun, och först här förekommer det, att denna frivilligt bestämmer sig för den sistnämnde. I regel sökes den unga furstens brud ut av hans föräldrar, om de ännu lever, eljest av honom själv med den mäktiga länsherren som rådgivare, vilken under alla förhållanden har ett tungt vägande ord att säga i saken. Det kan heller inte vara på annat sätt. För riddaren eller baronen liksom för

landsfursten själv är giftermålet en politisk akt, ett tillfälle att öka sin makt genom nya förbindelser. *Husets* intresse har att avgöra, inte den enskildes gottfinnande. Hur skall då kärleken få möjlighet att säga sista ordet om giftermålet?

På samma sätt var det med skråborgaren i de medeltida städerna. Just de privilegier som skyddade honom, skråordningarnas många klausuler, de konstlade gränslinjer, som lagligt skilde honom dels från de andra skråna, dels från hans egna skråkamrater, dels från hans gesäller och lärlingar, gjorde redan de den krets trång nog, där han kunde söka sig en passande maka. Och vilken bland dem som var den mest passande, det avgjordes under detta invecklade system absolut inte av hans individuella gottfinnande utan av familjens intressen.

Så förblev alltså giftermålet i det övervägande flertalet fall ända till mitten av medeltiden, vad det från början varit, en sak som inte avgjordes av parterna. Till en början kom man till världen som redan gift – gift med en hel grupp av det andra könet. I gruppäktenskapets senare former ägde förmodligen ett liknande förhållande rum, endast under allt kraftigare inskränkning av gruppen. I parningsäktenskapet är det regel att mödrarna avtalar sina barns giftermål. Också här avgör hänsynen till nya släktskapsband, som skall förskaffa det unga paret en starkare ställning i gens och stam. Och när fadersrätten och monogamin kom till makten – i och med att privategendomen började överväga över den gemensamma egendomen och man började intressera sig för arvsfrågan – då först blev giftermålet riktigt beroende av ekonomiska hänsyn. Köpäckenskapets *form* försvinner, i sak genomföres det i ständigt stigande skala, så att inte blott kvinnan utan också mannen får ett pris – inte efter sina personliga egenskaper, utan efter vad han äger. Att parternas ömsesidiga böjelse skulle vara den allt annat övervägande grunden för giftermålet, det förblev ända från första början något oerhört i de härskande klassernas praxis; något sådant förekom på sin höjd i romantiken eller – hos de undertryckta klasserna, som inte räknades.

Det var det tillstånd, som den kapitalistiska produktionen fann, då den från och med de geografiska upptäckternas tidsålder började förbereda sig att genom världshandeln och manufakturen ta makten i världen. Man skulle tycka att detta sätt att ingå giftermål skulle passa den utmärkt, och så var det också. Och det oaktat – världshistoriens ironi är outgrundlig – var det den kapitalistiska produktionen som måste slå den avgörande bräschen i detsamma. I det den förvandlade alla ting till varor, upplöste den alla nedärvda traditionella förhållanden, ersatte den nedärvda sedvänjan, den historiska rätten med köpandet och säljandet, det ”fria” fördraget. Och den engelska juristen H. S. Maine trodde sig ha gjort en oerhörd upptäckt, när han sade, att hela vårt framsteg i jämförelse med tidigare epoker bestod i, att vi kommit from status to contract, från nedärvda till frivilligt kontrakterade tillstånd, vilket visserligen redan stod i ”Kommunistiska manifestet”, så långt det är riktigt.

För att ingå fördrag kräves det emellertid folk, som fritt kan förfoga över sina personer, handlingar och ägodelar och som är likaberättigade med varandra. Att skapa dessa ”fria” och ”lika” människor var just en av den kapitalistiska produktionens viktigaste uppgifter. Även om detta till en början också endast ägde rum på ett halvt medvetet, därtill religiöst beslöjat sätt, så var dock från den lutherska och kalvinska reformationen den satsen fastslagen, att människan blott då kan vara fullt ansvarig för sina handlingar, när hon begår dem under full frihet för viljan och att det är en sedlig plikt att bjuda motstånd mot varje tvång till osedligt handlande. Men hur rimmade detta med den hittills rådande praxisen för giftermålet? Äktenskapet var enligt borgerlig uppfattning ett fördrag, en rättslig angelägenhet, därtill den viktigaste av alla, emedan det bestämde över två människors kroppar och själar för hela livet. Det ingicks visserligen på den tiden formellt som frivilligt, utan parternas ja-ord gick det inte. Men man visste endast alltför väl, hur detta ja-ord kom till stånd, och vilka det var som egentligen ingick giftermålet. Men då det till alla andra fördrag fordrades verklig frihet när

besluten fattades, varför inte ifråga om detta? Hade inte också de två unga människorna, som skulle sammankopplas, rättighet att fritt förfoga över sig själva, över sina kroppar och deras organ? Hade inte köns kärleken kommit på modet tack vare riddarväsendet, och var inte – i jämförelse med det ridderliga äktenskapsbrottets kärlek – kärleken mellan de äkta makarna dess riktiga borgerliga form? Men om det var äkta makars plikt att älska varandra, var det då inte lika mycket de älskandes plikt att gifta sig med varandra och inte med någon annan? Stod inte denna de älskandes rätt högre än den rätt som tillkom föräldrarna, släktingarna och övriga traditionella giftermålsmäklare och äktenskapskopplare? Om den fria personliga prövningens rätt ogenerat gjorde sig gällande i fråga om kyrka och religion, varför skulle den då underordna sig den äldre generationens odrägliga anspråk på att förfoga över de yngres kropp, själ, förmögenhet, lycka och olycka?

Dessa frågor måste rullas upp vid en tidpunkt, då alla gamla samhällseliga band upplöstes och alla traditionella föreställningar började vackla. Världen hade med ens blivit nästan tio gånger större. I stället för kvadranten av ett halvklot utbredde sig nu hela jordklotet för västeuropéerna, vilka skyndade sig att ta de andra sju kvadranterna i besittning. Och liksom de gamla trånga skrankorna kring hemlandet, föll också det föreskrivna medeltida tänkesättets tusenåriga skrankor. En oändligt vidsträckt horisont öppnade sig för människans yttre och inre öga. Vad betydde den välmenande redbarheten, vad betydde det genom generationer nedärvda hederliga skråprivilegiet för den unga man, som lockades av Indiens rikedomar, av Mexikos och Potosi¹ guld- och silvergruvor? Det var de omkringdragande riddarnas tid för borgerskapet. Också den hade sin romantik och sitt kärlekssvärmeri men på borgerlig grund och sist och slutligen med borgerliga mål.

Så kom det sig att det uppkommande borgerskapet – i synnerhet i de protestantiska länderna, där den bestående ordningen mest skakades – också för äktenskapets vidkommande mer och mer erkände friheten att ingå en överenskommelse och genomförde den på ovan angivna sätt. Äktenskapet förblev klassäktenskap, men inom klassen tillerkändes parterna en viss grad av valfrihet. Och på papperet, i den moraliska teorin, liksom i den poetiska skildringen, var det ingen som var orubbligare fastslagen än den satsen, att varje äktenskap är osedligt, som inte vilar på ömsesidig köns kärlek och verkligt fri överenskommelse mellan makarna. Kort sagt: kärleksäktenskapet var proklamerat som mänsklig rättighet, nämligen inte bara som *droit de l'homme*² utan också i undantagsfall som *droit de la femme*.³

Denna mänskliga rättighet skilde sig emellertid på en punkt från alla övriga s.k. mänskliga rättigheter. Under det att dessa i sin praxis förblev inskränkta till den härskande klassen, bourgeoisin, och direkt eller indirekt reducerades till noll för den undertryckta klassen, proletariatet, hävdar sig här åter historiens ironi. Den härskande klassen fortsätter att behärskas av de kända ekonomiska inflytelserna, och uppvisar därför endast i undantagsfall verkligt fritt ingångna äktenskap, under det att detta, som vi såg, är regel hos den behärskade klassen.

Den fulla friheten vid äktenskapets ingående kan alltså först då allmänt genomföras, när den kapitalistiska produktionen och de egendomsförhållanden den skapat undanröjts och därigenom alla ekonomiska bithänsyn avlägsnats, som ännu i dag övar ett så mäktigt inflytande vid valet av make. Sedan återstår ju inget annat motiv än den ömsesidiga böjelsen.

Då nu köns kärleken enligt sin natur kräver monogami – ehuru detta hittills fullständigt förverkligats endast för kvinnans vidkommande – så är detta på köns kärlek grundade äktenskap till sin natur par-äktenskap. Vi har sett, hur rätt Bachofen hade, när han betraktade framsteget från gruppäktenskapet till par-äktenskapet som framför allt kvinnornas verk. Blott utveck-

¹ Potosi – malmrikt område i Bolivia (Sydamerika). – *Red.*

² Mänsklig rättighet, d.v.s. mannens rättighet. – *Red.*

³ Kvinnans rättighet. – *Red.*

lingen från parningsäktenskapet till monogamin kommer på männens lott. Och den bestod, historiskt sett, väsentligen i en försämring av kvinnornas ställning och ett underlättande av männens otrohet. Om nu också de ekonomiska hänsyn bortfaller, som förmår kvinnorna att finna sig i männens invanda otro – bekymren för hennes egen existens och ännu mer för barnens framtid – så kommer kvinnans därmed uppnådda jämlikhet enligt all erfarenhet hittills i oändligt mycket starkare grad att verka i den riktningen att männen blir verkligt monogama, än i den riktningen att kvinnorna blir polyandriska.

Men vad som alldeles bestämt kommer att bortfalla från monogamin, det är alla de karakteristiska drag den fått genom att den uppstått ur egendomsförhållandena. Dessa är för det första mannens dominerande ställning och för det andra äktenskapets oupplöslighet. Mannens dominerande ställning i äktenskapet är helt enkelt följderna av hans dominerande ställning i ekonomiskt avseende och bortfaller med denna av sig själv. Äktenskapets oupplöslighet är dels en följd av det ekonomiska läge, under vilket monogamin uppstod, dels tradition från den tid, då man ännu inte riktigt förstod detta ekonomiska läges samband med monogamin och drev denna oupplöslighet till religiös ytterlighet. I dag är den redan tusenfaldigt genombruten. Är blott det på kärlek grundade äktenskapet sedligt, så är vidare blott det sedligt, där kärleken fortbestår. Varaktigheten av den individuella könskärleken är emellertid synnerligen olika alltefter individerna, i synnerhet hos männen, och om böjelsen positivt upphör eller tränges undan av en ny lidelsefull kärlek, blir skilsmässan en välgärning för båda parterna liksom för samhället. Man kommer bara att bespara människorna att vada genom en skilsmässoprocess' meningslösa smuts.

Vad vi alltså i dag kan göra för förmodanden i fråga om hur de sexuella förhållandena kommer att ordnas, sedan den kapitalistiska produktionen i framtiden sopats undan, är av övervägande negativ art, inskränker sig mest till vad som bortfaller. Men vad skall komma i stället? Det kommer att avgöras, när ett nytt släkte växt upp: ett släkte av män som aldrig i sitt liv kommit i det läget att de för pengar eller andra sociala maktmedel köpt en kvinna och ett släkte av kvinnor som aldrig kommit i det läget att varken av någon annan hänsyn än verklig kärlek hänge sig åt en man eller att av fruktan för de ekonomiska följderna vägra att hänge sig åt den älskade. När dessa människor en gång finns, där kommer de att ge tusan i vad man i dag tror, att de skall göra. De kommer att utbilda sin egen praxis och sin därefter avpassade offentliga mening om varje enskilds praxis – punktum.

Låt oss emellertid återvända till Morgan, från vilken vi avlägsnat oss så långt. Den historiska undersökningen av de samhällseliga institutioner, som utvecklats under civilisationsperioden, går utanför ramen av hans bok. Monogamins öde under denna tidrymd sysselsätter honom därför endast helt kort. Också han ser ett framsteg i den monogama familjens vidareutbildning, ett steg närmare könens fulla likaberättigande utan att han dock anser detta mål vara nått. Men, säger han, ”om man erkänner det faktum, att familjen genomgått fyra former efter varandra, och nu befinner sig i sin femte, så uppstår den frågan, om denna form kommer att fortbestå för framtiden. Det enda möjliga svaret är att den kommer att fortskrida såsom samhället fortskrider, förändras i den grad som samhället förändras, alldeles som hittills. Den är samhällssystemets skapelse och kommer att återspegla dess kulturella nivå. Då den monogama familjen förbättrats sedan civilisationens begynnelse och i synnerligen märklig grad under den moderna tiden, så kan man åtminstone förmoda, att den är i stånd att nå allt större fullkomlighet tills båda könens jämlikhet uppnåtts. Skulle den monogama familjen i en avlägsen framtid inte vara i stånd att fylla samhällets anspråk, så är det omöjligt att förutsäga, vilken beskaffenhet dess efterföljare kommer att ha.”

III. Den irokesiska gensen

Vi kommer nu till en annan upptäckt av Morgan, som är minst av samma betydelse som rekonstruerandet av urfamiljenormen ur släktskapssystemet. Morgan påvisade att de med djurnamn betecknade släktförbunden inom en amerikansk indianstam väsentligen är identiska med grekernas *genea*, romarnes *genser*; att den amerikanska formen är den ursprungliga, den grekisk-romerska den senare, den härledda; att de forntida grekernas och romarnas hela samhälleliga organisering i *gens*, *fratri* och *stam* har sina trogna paralleller i de amerikansk-indianska; att *gensen* var en institution som var gemensam för alla barbarer ända till deras inträde i civilisationen, och till och med nu senare (så långt våra källor hittills räcker). Detta påvisande har med ens kastat ljus över den äldsta grekiska och romerska historiens svåraste partier och samtidigt gett oss oanade förklaringar till den urtida samhällsordningens grunddrag – före *statens* införande. Hur enkel saken än ser ut, så snart man en gång känner den, så har Morgan dock först på sista tiden upptäckt den. I sin föregående, 1871 utkomna skrift hade han ännu inte kommit underfund med denna hemlighet, vars avslöjande sedan dess kommit de eljest så självmedvetna engelska förhistorikerna att för en tid tiga som möss.

Det latinska ordet *gens*, vilket Morgan allmänt använder för detta släktförbund, kommer liksom det grekiska likabetydande *genos* av den allmän-ariska roten *gan* (i tyskan, där enligt regeln *k* måste stå i stället för *g*, *kan*), vilket betyder föda, avla. *Gens*, *genos*, på sanskrit *dschanas*, gotiskt (enligt regeln ovan) *kuni*, på fornnordiska och angelsachsiska *kyn*, på engelska *kin*, på medelhögtyska *künne* betyder lika mycket kön, härstamning. *Gens* på latin, *genos* på grekiska användes emellertid speciellt för det släktförbund, som berömmar sig av gemensam härstamning (här från en gemensam stamfader) och genom vissa samhälleliga och religiösa institutioner är förenade till en särskild grupp, vars uppkomst och natur trots detta hittills varit höljda i dunkel för alla våra historieskrivare.

Vi har redan ovan, hos *punalua*-familjen sett, hur *gensens* sammansättning ser ut i sin ursprungliga form. Den består av alla personer, som bildar *punalua*-äktenskapet och enligt de föreställningar, som med nödvändighet råder under detsamma, utgör avkomman av en viss enskild stammomoder, *gensens* grundare. Då faderskapet i denna familjeform är ovisst, gäller blott kvinnlig linje. Då bröderna inte får gifta sig med sina systrar utan blott med kvinnor av annan härstamning, så faller enligt modersrätten de barn utanför *gensen* som avlats med dessa främmande kvinnor. Alltså stannar endast avkomman efter varje generations *döttrar* kvar inom släktförbundet. Sönernas avkomma övergår till mödrarnas *genser*. Vad blir det nu av dessa blodsförvantskapsgrupper, så snart de konstituerar sig som särskild grupp i förhållande till liknande grupper inom stammen?

Som klassisk form för denna ursprungliga *gens* tar Morgan irokesernas, speciellt *seneka*-stammens *gens*. Hos denna stam finns det åtta *genser*, uppkallade efter djur: 1. *varg*, 2. *björn*, 3. *sköldpadda*, 4. *bäver*, 5. *hjort*, 6. *beckasin*, 7. *häger*, 8. *falk*. I varje *gens* råder följande bruk.

1. Den väljer sin *sachem* (ledare under fredstid) och *hövding* (krigsanförare). *Sachem* måste väljas från *gensen* själv och hans värdighet var ärftlig inom densamma, så till vida att posten då den blev ledig, genast måste nybesättas. Krigsanföraren kunde också väljas utom *gensen* och tidvis helt saknas. Till *sachem* valdes aldrig sonen till den som förut innehåft titeln, eftersom hos irokeserna modersrätten gällde och sonen alltså tillhörde en annan *gens*, men däremot ofta brodern eller systersonen. Vid valet röstade alla, män och kvinnor. Valet måste emellertid godkännas av de övriga sju *genserna* och först sedan insattes den valde högtidligen i sin värdighet, nämligen genom hela irokesförbundets gemensamma råd. Betydelsen härav kommer senare att visa sig, *sachems* makt inom *gensen* var av faderlig, rent moralisk natur. Tvångsmedel hade han inte. Dessutom var han på grund av sitt ämbete medlem av *seneka*-

stammens råd liksom av alla irokesers förbundsråd. Krigshövdingen hade endast kommandot under krigstågen.

2. Den avsätter efter gottfinnande sachem och krigshövdingen. Detta sker återigen av männen och kvinnorna gemensamt. De avsatta är sedan enkla krigare liksom de andra, privatpersoner. Stamrådet kan för övrigt också avsätta sachem, till och med mot gensens vilja.

3. Ingen medlem får gifta sig inom gensen. Detta är gensens grundregel, bandet som håller den samman. Det är det negativa uttrycket för ett mycket positivt blodsförvantskap, genom vilket de i detsamma inbegripna individerna först blir till en gens. Genom upptäckten av detta enkla faktum har Morgan för första gången avslöjat gensens natur. Hur föga man hittills förstått gensen, bevisar de uppgifter man tidigare haft om vildar och barbarer, där de olika korporationer, av vilka gentilordningen sammansättes, oförstådda och utan åtskillnad blandats om varandra som stam, klan, thum o.s.v., om vilka det understundom säges, att giftermålet inom en sådan korporation var förbjudet. Därmed var så den ohjälpliga begreppsförvirring given, i vilken herr MacLennan kunde uppträda som Napoleon och skapa ordning genom maktbudet: Alla stammar indelas i sådana, inom vilka äktenskapet är förbjudet (exogama) och sådana inom vilka det är tillåtet (endogama). Och sedan han så först riktigt grundligt trasslat in saken, kunde han hänge sig åt de djupsinnigaste undersökningar om vilken av hans båda meningslösa klasser som var den äldre: exogamin eller endogamin. I och med att man upptäckte gensen, som grundade sig på blodsförvantskap och därigenom omöjliggjorde äktenskap mellan dess medlemmar, upplöstes detta nonsens av sig självt till intet. – På det stadium där vi finner irokeserna är det självklart, att förbudet mot äktenskap inom stammen obrottsligt iakttogs.

4. Avlidnes förmögenhet tillföll de övriga gentilkamraterna, den måste stanna inom gensen. Om en irokes efterlämnade få och obetydliga saker, delade hans närmaste gentilförvanter upp arvet sinsemellan; om en man dog delade hans köttsliga bröder och systrar och morbrodern, dog en kvinna delade hennes barn och köttsliga systrar men inte hennes bröder. Just därför kunde man och hustru inte ärva varandra eller barnen fadern.

5. Gentilkamraterna var skyldiga att lämna varandra hjälp, skydd och framför allt bistånd då det gällde att hämnas för kränkning som främlingar tillfogat. Individerna förlitade sig och kunde förlita sig på gensens skydd för sin säkerhet. Den som kränkte honom kränkte hela gensen. Ur detta, ur gensens blodsband, uppkom förpliktelsen till blodshämnd, som obetingat erkändes av irokeserna. Dräpte en gentilfrämling en gentilkamrat, så var den dräptes hela gens förpliktad att utkräva blodshämnd. Först sökte man medla, banemannens gens höll rådslag och gjorde rådet för den dräptes gens ett förslag om uppgörelse i godo, mestadels i form av beklagande och betydande gåvor. Mottogs dessa var saken ur världen. I annat fall utnämnde den förorättade gensen en eller flera nämndare, som var förpliktade att förfölja dråparen och döda honom. Skedde detta, så hade den dräptes gens ingen rätt att beklaga sig, man hade betalt lika med lika.

6. Gensen har bestämda namn eller namnlängder, som endast den i hela stammen får använda, så att den enskildes namn tillika anger vilken gens han tillhör. Ett gentilnamn medför från första början gentilrättigheter.

7. Gensen kan adoptera främlingar och därmed uppta dem i stammen i dess helhet. De krigsfångar, som man inte dödade, blev sålunda genom att adopteras av en gens medlemmar av senekastammen och erhöi därmed fullständiga gentil- och stamrättigheter. Adoptionen ägde rum på begäran av enskilda gentilkamrater, män, som antog främlingen som broder, resp. syster, kvinnor som upptog främlingen som sitt barn. Det högtidliga upptagandet i gensen var nödvändigt för godkännande. Ofta förstärkte man på så sätt på nytt enskilda genser – som undantagsfall kunde smälta samman – genom massadoption från en annan gens, och med

dennas medgivande. Hos irokeserna ägde det högtidliga upptagandet i gensen rum vid ett offentligt sammanträde av stamrådet, varigenom det faktiskt blev till en religiös ceremoni.

8. Speciella religiösa festligheter kan man svårligen påvisa hos indianska genser, men indianernas religiösa ceremonier hänger mer eller mindre samman med genserna. Vid irokesernas sex årliga religiösa fester räknades de enskilda gensernas sachems och krigshövdingar på grund av sin funktion till ”trons vårdare” och hade prästerliga funktioner.

9. Gensen har en gemensam begravningsplats. Denna har nu försvunnit hos irokeserna i staten New York, som lever omgivna av vita, men den har tidigare existerat. Hos andra indianer finns den ännu, så hos de med irokeserna nära besläktade tuskarorerna, vilka, trots att de är kristna, har en särskild rad för varje gens på kyrkogården, nämligen på så sätt att modern begravs i samma rad som barnen, däremot inte fadern. Och även hos irokeserna samlas en avliden persons hela gens till begravningen, ombesörjer graven, håller gravtalen o.s.v.

10. Gensen har ett råd, alla vuxna manliga och kvinnliga gentilmedlemmars demokratiska församling, alla med lika rösträtt. Detta råd valde sachems och krigshövdingar och avsatte dem, likaså de övriga ”trosvårdarna”. Det fattade beslut ifråga om försoningsgåvor (mansbot) eller blodshämnd för dräpta gentilmedlemmar. Det adopterade främlingar i gensen. Kort sagt: det var gensens suveräna makt.

Detta är en typisk indiansk gens' maktbefogenheter.

”Alla dess medlemmar är fria människor, var och en förpliktad att skydda den andras frihet, lika i personliga rättigheter – varken sachems eller krigsanförare kan göra anspråk på något som helst företräde. De bildar ett broderskap sammanknutet genom blodsband. Frihet, jämlikhet, broderskap var, ehuru de aldrig formulerades, gensens grundprinciper, och denna återigen var enheten för ett helt samhällligt system, grundvalen för det organiserade indiansamhället. Det är förklaringen till det okuvliga oavhängighetsbegär och den personliga värdighet i uppträdandet, som alla prisar hos indianerna.”

Vid tiden för Amerikas upptäckt var indianerna i hela Nordamerika organiserade i genser, enligt modersrätt. Endast i några stammar, såsom dakotastammen, hade genserna förfallit, och i några andra, ojibwas, omahas, var de organiserade enligt fadersrätt.

Hos synnerligen många indianska stammar med mer än fem eller sex genser finner vi tre, fyra eller fler genser förenade till en särskild grupp, som Morgan, i det han troget översätter det indianska namnet efter dess grekiska motsvarighet, kallar fratri (broderskap). Sålunda har senekas två fratrier: den första omfattar genserna 1-4, den andra genserna 5-8. En närmare undersökning visar, att dessa fratrier i de flesta fall utgör de ursprungliga genserna, i vilka stammen ursprungligen delade sig, ty vid giftermålsförbud inom gensen måste varje stam nödvändigt omfatta minst två genser för att kunna existera som en självständig enhet. I den mån som stammen växte, delade sig varje gens åter i två eller flera, av vilka var och en nu framträdde som särskild gens, under det att den ursprungliga gensen, som omfattade alla dottergenser, fortlevde som fratri. Hos senekas och de flesta andra indianer är genserna i den ena fratrin brodergenser, under det att genserna i den andra är dess kusingenser – beteckningar vilka, som vi såg, har en synnerligen reell och uttrycksfull innebörd i det amerikanska släktskapssystemet. Från början fick heller ingen senekaindian gifta sig inom sin fratri, emellertid har detta sedan länge kommit ur bruk och inskränkts till gensen. Det var tradition hos senekas, att björn och hjort var de båda ursprungliga genserna, från vilka de andra förgrenade sig. Sedan denna nya inrättning en gång slagit rot, modifierades den allt efter behov. Om genser dog ut i en fratri, överfördes understundom i utjämnande syfte hela genser från andra fratrier till den förstnämnda. Därför finner vi hos olika stammar genserna med samma namn olika grupperade i fratrierna.

Fratrins funktioner hos irokeserna är dels samhällliga, dels religiösa. 1. I bollspelet spelar fratrierna mot varandra; var och en sänder fram sina bästa spelare, de övriga ser på, varje fratri uppställd för sig, och håller vad med varandra om den egna fratris seger. – 2. I stamrådet sitter varje fratris sachems och krigsanförare tillsammans, de båda grupperna är placerade mitt emot varandra, varje talare vänder sig till varje fratris representanter som till en särskild korporation. – 3. Om någon dräpts i stammen och dråpare och dräpt inte tillhörde samma fratri, så appellerade den förorättade gensen ofta till sina brodergenser. Dessa höll ett fratrirådslag och vände sig till den andra fratrin som helhet, för att denna likaledes skulle inkalla ett rådslag för sakens biläggande. Här uppträder alltså fratrin åter som ursprunglig gens och med större utsikt till framgång än den svagare enskilda gensen, dess dotter. – 4. Då framstående personer dog, övertog den motsatta fratrin omsorgen om begravningen och högtidligheterna i samband därmed, under det att den avlidnes fratri gick med som sörjande. Om en sachem dog, så meddelade den motsatta fratrin hos irokesernas förbundsråd att funktionen var utan innehavare. – 5. Då en sachem valdes, kom likaledes fratrirådet med i spelet. Brodergensernas godkännande betraktades som tämligen självklart, men den andra fratris gens kunde opponera sig. I dylika fall sammanträdde denna fratris råd; vidhöll det sin opposition var valet ogiltigt. – 6. Tidigare hade irokeserna särskilda religiösa mysterier, av de vita kallade medicinlodges. Dessa firades hos senekas genom två religiösa sammanslutningar med regelrätt invigning för nya medlemmar. På var och en av de båda fratrierna kom en av dessa sammanslutningar. – 7. Om – vilket är nästan säkert – de fyra linages (ätter), som var och en bebodde en fjärdedel av Tlascal¹ vid tiden för erövringen, var fyra fratrier, så är därmed bevisat, att fratrierna liksom hos grekerna och liknande släktförbund hos tyskarna också gällde som militära enheter. Dessa fyra linages drog ut i strid, var och en som särskild grupp, med särskild uniform och fana och under egen anförare.

Liksom flera genser bildar en fratri, så bildar i den klassiska formen flera fratrier en stam. Hos starkt försvagade stammar saknas i många fall mellanledet, fratrin. Vad är nu det betecknande för en indianstam i Amerika?

1. Ett eget område och ett eget namn. Varje stam ägde utom den plats, där den slagit sig ner för att bo, ytterligare ett avsevärt område för jakt och fiske. Utanför detta låg ett vidsträckt, neutralt landområde, som räckte ända till nästa stams område, och som var mindre mellan språkbesläktade stammar, större mellan icke språkbesläktade. Det är tyskarnas gränsskog, den ödemark, med vilken Caesars suever omgav sitt område, det isarnholt (danska jarnved, limes Danicus) som fanns mellan danskar och tyskar, det Sachsenwald och det branibor (slaviskt – skyddsskog), av vilket Brandenburg fått sitt namn, som låg mellan tyskar och slaver. Det på så sätt genom osäkra gränser avskilda området var stammens gemensamma land, erkänt som sådant av grannstammarna och av den själv försvarad mot övergrepp. Gränsernas osäkerhet blev först ofördelaktigt i praktiken, när befolkningen starkt tillväxt. – Stamnamnen tycks i allmänhet vara mer tillfälligt än avsiktligt valda. Med tiden förekom det ofta, att en stam av grannstammarna betecknades med ett annat namn än det den själv brukade. Liksom tyskarna fick sitt första historiska sammanfattande namn, germaner, av kelterna.

2. En särskild, blott för denna stam utmärkande *dialekt*. Faktiskt sammanfaller enligt sakens natur stam och dialekt. Nybildning av stammar och dialekter genom delning har försiggått i Amerika ända tills för helt kort tid sedan och lär ännu inte fullständigt ha upphört. I de fall då två försvagade stammar sammansmält till en, förekommer det i undantagsfall, att två närbesläktade dialekter talas i samma stam. I genomsnittet är amerikanske stammar knappt 2.000 individer starka. Tjrokeserna uppgår emellertid till 26.000, det största antal indianer i Förenta Staterna som talar samma dialekt.

¹ Område och stad i gamla Mexico. – Red.

3. Rättigheten att högtidligen inviga de av genserna valda sachems och krigsanförarna och

4. Rättigheten att åter avsätta dem, även mot deras gens' vilja. Då dessa sachems och krigsanförare är medlemmar av stamrådet, är dessa stammens rättigheter i fråga om dem självklar. Där ett förbund av stammar bildats och samtliga stammar var representerade i ett förbundsråd, övergick nämnda rättigheter på detta.

5. Gemensamma religiösa föreställningar (mytologi) och kulthandlingar. ”Indianerna var på sitt barbariska sätt ett religiöst folk.” Ännu är deras mytologi ingalunda kritiskt undersökt. De föreställde sig redan förkroppsligandet av sina religiösa föreställningar – andar av alla slag – i mänsklig gestalt, men barbariets lägre stadium, på vilket de befann sig, känner ännu inga bildliga framställningar, s.k. avgudar. Den är en kult av naturen och elementen, som håller på att utvecklas till mångguder. De olika stammarna hade sina regelbundna fester med bestämda kultformer, i synnerhet dans och spel. Särskilt dansen var en väsentlig beståndsdel i alla religiösa festligheter. Varje stam firade sina för sig själv.

6. Ett stamråd för gemensamma angelägenheter. Det sammansattes av samtliga sachems och krigsanförare inom de enskilda genserna, dessas verkliga representanter, eftersom de vid varje tidpunkt kunde avsättas. Det höll sin rådplägnings offentliga, omgiven av de övriga stammedlemmarna, vilka hade rättighet att yttra sig och göra sin mening gällande. Rådet avgjorde. I regel lyssnade man till varje närvarande, som begärde ordet, också kvinnorna kunde genom en talare, som de själva valt, låta höra sin mening. Hos irokeserna måste det slutgiltiga beslutet fattas enhälligt, liksom detta också var fallet vid många beslut i de tyska byalagen. Stamrådet ålåg det i synnerhet att reglera förhållandet till främmande stammar. Det mottog beskickningar och avsände dylika, förklarade krig och slöt fred. Om det kom till krig, så fördes detta i allmänhet av frivilliga. Principiellt ansågs varje stam befinna sig i krigstillstånd med varje annan stam, med vilken den inte ingått ett uttryckligt fredsfördrag. Krigståg mot sådana fiender organiserades mestadels av enskilda framstående krigare. De tog upp en krigsdans, den som dansade med förklarade därmed att han deltog i tåget. Kolonnen bildades genast och satte sig i rörelse. Likaså försvarades det angripna stamområdet mestadels genom frivilliga uppbåd. Då sådana kolonner drog ut eller återvände hem gav det ständigt anledning till offentliga festligheter. Stamrådets tillåtelse var inte nödvändig för sådana krigståg och varken begärdes eller gavs. Det är fullständigt de tyska följenas privata krigståg, sådana som Tacitus skildrat dem för oss, bara med den skillnaden att följen hos tyskarna redan antagit en fastare karaktär, bildar en fastare kärna, som organiserades redan i fredstid, och omkring vilken i händelse av krig de övriga frivilliga grupperas. Sådana krigskolonner var sällan mansstarka. Indianernas mest betydande expeditioner, också över stora avstånd genomfördes av obetydliga stridskrafter. Om flera sådana följen samlades till större företag, så löd var och en blott sin egen anförare. Fälttågsplanens enhet säkrades mer eller mindre väl genom ett råd bestående av dessa anförare. Det är alamannernas krigsföring i fjärde århundradet vid övre Rhen, sådan vi finner den skildrad hos Ammianus Marcellinus.

7. Hos några stammar finner vi en överhövding, vars befogenheter emellertid är mycket ringa. Han är en av sachems, som vid tillfällen, vilka kräver snabb handling, har att träffa provisoriska åtgärder till den tidpunkt, då rådet kan församlas och fatta slutgiltiga beslut. Det är en svag, men i den fortsatta utvecklingen i allmänhet ofruktbar ansats till en tjänsteman med verkställande makt. Denna har snarare, som det kommer att visa sig, i de flesta fall om inte överallt utvecklats ur den högsta härföraren.

Längre än till förenandet i en stam kom det stora flertalet amerikanska indianer inte. Samlade i föga mansstarka stammar, skilda från varandra genom vidsträckta gränsområden, försvagade av eviga krig, besatt de med få människor ett oerhört område. Förbund mellan besläktade stammar bildades här och där på grund av tillfälliga nödlägen och upplöstes med dem. Men i

enstaka trakter hade stammar, som ursprungligen var besläktade, åter slutit sig samman ur splittringen till varaktiga förbund och så tagit det första steget till bildandet av nationer. I Förenta Staterna finner vi den mest utvecklade formen av ett sådant förbund hos irokeserna. De drog ut från sina boplatser väster om Mississippi, där de förmodligen utgjort en gren av den stora Dakotafamiljen, och slog sig efter en lång vandring ner i den nuvarande staten New York, uppdelade i fem stammar: senekas, cayugas, onondagas, oneidas och mohawks. De levde av fisk, vilt och primitiv trädgårdsskötsel och bodde i byar, som i allmänhet skyddades av pålverk. Aldrig mer än 20.000 individer starka, hade de i alla fem stammarna ett antal genser gemensamt, talade närbesläktade dialekter av samma språk och besatte nu ett sammanhängande område, som var fördelat mellan de fem stammarna. Då detta område var nyerövat, var det naturligt att dessa stammar vände sig att hålla ihop mot dem de trängt undan, och de utvecklades – senast i början av det femtonde århundradet – till ett formligt ”evigt förbund”, ett edsförbund, som också genast i känslan av sin nya styrka antog aggressiv karaktär. Då det stod på höjden av sin makt, omkring 1675, hade det erövat stora landsträckor runt omkring och dels fördrivit innevånarna, dels gjort dem tributpliktiga. Irokesförbundet utgör den mest framskridna samhällsliga organisation som indianerna uppnått, i den mån de inte överskridit barbariets lägre stadium (alltså med undantag för mexikaner, nymexikaner och peruaner.) Förbundets huvuddrag var följande:

1. Evigt förbund mellan de fem blodsförvantstammarna på grundval av fullkomlig jämlikhet och självständighet i alla inre stamangelägenheter. Detta blodsförvantskap utgjorde förbundets verkliga grundval. Av de fem stammarna kallades tre fadersstammar och var bröder sinsemellan. De två andra kallades sonstammar och var likaledes sinsemellan broderstammar. Tre genser – de äldsta – var ännu levande representerade i alla fem stammarna, tre andra genser i tre stammar, medlemmarna i var och en av dessa genser var samtliga bröder genom alla fem stammarna. Det gemensamma språket, som endast i dialekten skilde sig åt, var uttryck och bevis för den gemensamma härstamningen.
2. Förbundets organ var ett förbundsråd av 50 sachems, lika i rang och anseende. Detta råd avgjorde slutgiltigt alla förbundets angelägenheter.
3. Dessa 50 sachems hade vid förbundets stiftande fördelats på stammarna och genserna som bärare av nya funktioner, vilka uttryckligen inrättats för förbundsändamål. De nyvaldes av genserna ifråga, när funktionerna blev lediga, och kunde vid varje tidpunkt avsättas av dem. Rätten att insätta dem i deras ämbete tillkom emellertid förbundsrådet.
4. Dessa förbundssachems var också sachems i sina olika stammar och hade säte och stämma i stamrådet.
5. Alla förbundsrådets beslut måste fattas enhälligt.
6. Omröstningen ägde rum efter stammar, så att varje stam och i varje stam alla rådsmedlemmar måste rösta lika, för att ett giltigt beslut skulle fattas.
7. Vart och ett av de fem stamråden kunde sammankalla förbundsrådet, men inte detta sig själv.
8. Sammanträden ägde rum inför det församlade folket. Varje irokes kunde ta ordet. Rådet ensamt fattade beslut.
9. Förbundet hade ingen personlig topp, ingen chef för den verkställande makten.
10. Däremot hade det två högsta krigsanförare med lika befogenheter och lika makt (spartanernas båda ”konungar”, de båda konsulerna i Rom).

Det var hela den samhällsordning, under vilken irokeserna levt i mer än fyrahundra år och ännu lever. Jag har skildrat dem utförligare efter Morgan, emedan vi här har tillfälle att studera organisationen av ett samhälle, som ännu inte känner till någon *stat*. Staten förutsätter en särskild offentlig makt, som är skild från totaliteten av de olika parterna, och Maurer – som med riktig instinkt i den tyska byalagsordningen ser en i sig rent samhällelig institution, vilken väsentligt skiljer sig från staten, om den också senare till största delen ligger till grund för densamma – Maurer undersöker därför i alla sina skrifter, hur den offentliga makten undan för undan uppstår ur och vid sidan av de ursprungliga mark-, by-, gårds- och stadsorganisationerna. Vi ser hos de nordamerikanska indianerna, hur en ursprungligt enhetlig folkstam så småningom utbreder sig över en oerhörd kontinent, hur stammar genom delning blir till folk, till hela grupper av stammar, hur språken förändras, tills de inte blott är oförståeliga för varandra utan också nästan varje spår av den ursprungliga enheten försvinner. Vi ser därjämte hur de olika genserna i stammarna delar sig i flera, hur de gamla moder-genserna lever vidare såsom fratrier och hur ändå namnen på dessa de äldsta genserna förblir desamma hos långt avlägsna och länge skilda stammar – vargen och björnen är ännu gentilnamn hos majoriteten av alla indianska stammar. Och i det stora hela passar den ovan skildrade samhällsordningen in på dem alla – endast med den skillnaden att många inte nått fram till förbund mellan besläktade stammar.

Vi ser emellertid också, hur kraftigt – sedan gensen som samhällelig enhet en gång är given – hela denna ordning av genser, fratrier och stam med nästan tvingande nödvändighet – emedan det är naturligt – utvecklas ur denna enhet. Alla tre grupper med olika grader av blodsförväntskap, var och en är avslutad för sig och sköter sina egna angelägenheter, men var och en kompletterar också de andra. Och den grupp av angelägenheter som tillkommer dem omfattar samtliga offentliga angelägenheter, som förekommer hos barbarerna på det lägre stadiet. Där vi alltså hos ett folk finner gensen som samhällelig enhet, kommer vi också att få söka efter en liknande organisation av stammen som den här skildrade. Och där tillräckliga källor föreligger, såsom hos greker och romare, kommer vi inte endast att finna den utan också komma till den övertygelsen att på de ställen, där källorna lämnar oss i sticket skall jämförelsen med den nordamerikanska samhällsordningen hjälpa oss över de svåraste tvivlen och gåtorna.

Och det är en underbar organisation i all sin naivitet och enkelhet, denna gentilordning! Utan soldater, gendarmer och poliser, utan adel, kungar, ståthållare, prefekter eller domare, utan fängelser, utan processer går allt sin gilla gång. All tvist och strid avgöres av samtliga dem, som saken angår, gensen eller stammen eller de enskilda genserna sinsemellan – blott som yttersta, sällan praktiserade medel hotar blodshämnden, av vilken vårt dödsstraff också endast är den civiliserade formen, behäftad med alla civilisationens fördelar och nackdelar. Ehuru man har långt mer gemensamma angelägenheter än för närvarande – hushållningen är gemensam och kommunistisk för en rad familjer, jorden är stammens egendom, blott de små trädgårdsanläggningarna är tills vidare tilldelade hushållen – så behöver man ändå inte ett spår av vår vidlyftiga och invecklade förvaltningsapparat. De i saken intresserade fattar besluten och i de flesta fall har sekelgamla bruk redan reglerat allt. Fattiga och behövande kan det inte finnas – den kommunistiska hushållningen och gensen känner sina förpliktelser gentemot gamla, sjuka och krigsinvalidier. – Alla är jämlika och fria – även kvinnorna. För slavar finns ännu ingen plats, i regel heller inte för undertryckande av främmande stammar. När irokeserna omkring 1651 hade besegrat eries och den ”neutrala nationen”, erbjöd de dessa att som likaberättigade inträda i förbundet. Först då de besegrade vägrade detta, fördrevs de från sitt område. Och vilka män och kvinnor ett sådant samhälle skapar, det visar den beundran som alla vita gett uttryck åt, vilka kommit tillsammans med ofördärvade indianer, inför dessa barbarers personliga värdighet, rättrådighet, karaktärsstyrka och tapperhet.

Ifråga om tapperheten har vi helt nyligen bevitnat exempel på den saken i Afrika. Zulu-kaffrerna för några år sedan liksom nubierna¹ för några månader sedan – båda stammar hos vilka gentilinstitutionerna ännu inte dött ut – har gjort, vad ingen europeisk här kan göra. Blott beväpnade med lansar och kastspjut, utan eldvapen har de under kulregnet från det engelska infanteriets bakladdare – det erkända främsta infanteriet i världen för sluten drabbning – ryckt fram ända till bajonetterna och mer än en gång bringat trupperna i oordning och till och med slagit dem på flykten, och detta trots den kolossala olikheten i beväpning och trots att de inte alls har någon tjänstetid och inte vet vad exercis är. Vad de kan uthärda och prestera framgår av engelsmännens klagan, att en kaffer på 24 timmar snabbare tillryggaläger en längre väg än en häst – minsta muskel springer fram, hård och stålsatt, som en pisksnärt, säger en engelsk målare.

Så såg människorna och det mänskliga samhället ut, innan uppdelningen i olika klasser ägde rum. Och om vi jämför deras läge i vilket det överväldigande flertalet av de nu levande civiliserade människorna lever, så är avståndet enormt mellan den nuvarande proletären och småbonden och den gamla fria gentilmedlemmen.

Det är den ena sidan. Vi må emellertid inte glömma, att denna organisation var vigd till undergång. Utöver stammen gick den inte. Stamförbundet betydde redan att den började undergrävas såsom det skall visa sig och som det visade sig redan i irokesernas undertryckningsförsök. Vad som stod utanför stammen stod utanför lagen. Där det inte förelåg uttryckliga fredsfördrag härskade krig stam mot stam, och kriget fördes med den grymhet, som utmärker människorna framför de andra djuren, och som först senare mildrades i den mån intresset så krävde. Gentilordningen förutsatte under sin blomstring, sådan vi såg den i Amerika, en ytterst utvecklade produktion, alltså en ytterst gles befolkning på ett vidsträckt område, alltså att människan nästan fullständigt behärskades av den yttre naturen, som var henne främmande och obegriplig, vilket återspeglades i de naiva religiösa föreställningarna. Stammen förblev gränsen för människan, såväl i förhållande till stamfrämlingen som till henne själv. Stammen, gensen och dess institutioner var heliga och oantastliga, var en av naturen given högre makt, vilken individen förblev obetingat underdånig i känslor, tankar och handlingar. Lika imponerande som denna epoks människor förefaller oss, lika omöjliga är de att skilja från varandra, de hänger ännu, som Marx sade, fast vid det ursprungliga samhällets navelsträng. Detta ursprungliga samhälles makt måste brytas – den bröts. Men den bröts genom inflytanden, som från första början förefaller oss som en degradering, som ett syndfall från det gamla – gentilsamhällets enkla, sedliga höjder. Det är de lumpnaste intressen – eländig vinningslystnad, brutalt njutningsbegär, smutsig girighet, egenlystigt rövande av gemensam egendom – som invigde det nya, civiliserade samhället, klassamhället. Det är de skändligaste medel – stöld, våldförande, bakslughet, förräderi – som undergräver det gamla klasslösa gentilsamhället och bringar det på fall. Och det nya samhället självt har under sin tvåtusenfemhundraåriga existens aldrig blivit något annat än ett litet fåtals utveckling på bekostnad av det utsugna och undertryckta stora flertalet, och det är det nu mer än någonsin.

IV. Den grekiska gensen

Greker liksom pelasger och andra sambesläktade folk var redan sedan förhistorisk tid indelade i samma organiska ordning som amerikanerna: gens, fratri, stam, stamförbund. Fratrin kunde saknas som hos dorerna, stamförbundet behövde ännu inte ha utbildats överallt, men i alla fall var gensen enheten. Vid den tidpunkten, då grekerna inträder i historien, står de på tröskeln till civilisationen. Mellan dem och de amerikanska stammarna, om vilka ovan talats, ligger

¹ Här syftas på Englands krig mot de afrikanska zuluerna 1879, och Englands kuvande av den nationella rörelsen i Egypten 1882. – *Red.*

nästan två hela stora utvecklingsperioder, med vilka den heroiska tidens greker hade försprång på irokeserna. Grekernas gens är därför inte heller mer irokesernas arkaiska gens, gruppäktenskapets stämpel börjar i betydande grad utplånas. Modersrätten har vikit för fadersrätten. Därmed har den uppkommande privatrikedomens slagit den första bräschen i gentilordningen. En andra bräsch var den naturliga följderna av den första: då i och med fadersrättens införande en rik arvtagerskas förmögenhet genom hennes giftermål skulle gå till hennes man, alltså till en annan gens, bröt man upp grunden för all gentilrätt och inte endast tillät, utan *påbjöd* i detta fall, att flickan skulle gifta sig inom gensen för att bevara förmögenheten åt denna.

Enligt Grote grekiska historia sammanhölls speciellt den atenska gensen genom:

1. Gemensamma religiösa festligheter och uteslutande rätt för prästerskapet att tillbe en viss gud, gensens föregivna stamfader, som i denna sin egenskap betecknades med ett särskilt binamn;
2. Gemensam begravningsplats (jämför Demostenes' Eubulides);
3. Ömsesidig arvsrätt;
4. Plikt att ömsesidigt hjälpa, skydda och understödja varandra mot övergrepp.
5. Ömsesidig rättighet och plikt att gifta sig inom gensen i vissa fall, särskilt om det gällde föräldralösa döttrar eller arvtagerskor;
6. Innehavandet, åtminstone i några fall, av gemensam egendom med en egen arkon (föreståndare) och skattmästare.

Sedan band förenandet i fratriner flera genser tillsammans, dock mindre fast. Men också här finner vi ömsesidiga rättigheter och plikter av liknande art, särskilda bestämda gemensamma religionsutövningar och rättigheten att förfölja, då en frator dödats. Samtliga fratrier i en stad hade återigen gemensamma, regelbundet återkommande heliga fester under ledning av en *fylobasileus* (stamföreståndare), vald bland de adliga (*eupatriderna*).

Så långt Grote. Och Marx tillfogar: ”Men också bakom den grekiska gensen tittar vilden (irokesen t.ex.) omiskännligt fram.” Han blir ännu omiskännligare, så snart vi något närmare undersöker saken.

Till den grekiska gensen kommer nämligen ytterligare:

7. Härstamning enligt fadersrätt;
8. Förbud för giftermål inom gensen utom då det gäller arvtagerskor. Detta undantag – och att man fattar det som ett påbud – bevisar den gamla regelns giltighet. Det följes likaledes av den allmänt giltiga satsen, att kvinnan genom giftermålet lämnade sin gens' religiösa riter och övergick till sin mans, i vars fratri hon också inskrevs. Giftermål utanför gensen var enligt detta och enligt ett berömt ställe hos Dikäarkos regel, och Becker antar i Charikles rentav, att ingen fick gifta sig inom sin egen gens;
9. Rätten till adoptering i gensen. Den ägde rum genom adoptering i familjen men under offentliga formaliteter och endast undantagsvis;
10. Rätten att välja och avsätta föreståndarna. Att varje gens hade sin arkon vet vi; att ämbetet gick i arv inom bestämda familjer, uppges ingenstädes. Ända till slutet av barbariet går sannolikheten ständigt emot genomgående ärftlighet, vilken är helt oförenlig med tillstånd, där rika och fattiga inom gensen har fullkomligt lika rättigheter.

Inte endast Grote utan också Niebuhr, Mommsen och alla andra historieskrivare som hittills behandlat den klassiska forntiden har strandat på gensen. Hur riktigt de än upptäckt många av

dess kännemärken, så har de i den ständigt sett en *grupp av familjer* och därigenom gjort det omöjligt att förstå gensens natur och ursprung. Familjen har under gentilordningen aldrig varit en organisationsenhet och kunde inte vara det, emedan man och hustru nödvändigt hörde till två olika genser. Gensen gick helt upp i fratrin, fratrin i stammen, familjen gick till hälften upp i mannens gens och till hälften i hustruns. Inte heller staten erkänner i den offentliga rätten någon familj, den existerar till dags dato endast för privaträtten. Och det oaktat utgår hela vår hittillsvarande historieskrivning från den absurda förutsättningen – som särskilt under 1700-talet blivit till något oantastbart – att den monogama par-familjen, som knappast är äldre än civilisationen, skulle vara den kristalliseringskärna, omkring vilken samhälle och stat så småningom avsatts.

”Till herr Grote är vidare att anmärka – tillfogar Marx – att ehuru grekerna härleder sina genser ur mytologin, är dessa genser äldre än den *av dem själv* skapade mytologin med dess gudar och halvgudar.”

Grote citeras med förkärlek av Morgan, emedan han är ett ansett och ändå fullt trovärdigt vittne. Han berättar vidare, att varje atensk gens hade ett från dess förmenta stamfader avlett namn, att allmänt före Solon och även efter Solon den avlidnes gentilkamrater (*gennêtes*), i den händelse testamente saknades, ärvde hans förmögenhet, och att i händelse av dråp rättigheten och plikten att ställa förbrytaren till ansvar närmast tillkom den dräptes anförvanter, sedan gentilkamraterna och slutligen fratorerna:

”Allt vad vi hör av de äldsta aténska lagarna, är grundat på indelningen i genser och fratrier.”

Gensernas härstamning från gemensamma urfäder har gjort de ”skollärda kälkborgarna” (*Marx*) stort huvudbry. Då de naturligtvis utger dessa för helt mytiska, så kan de absolut inte förklara hur en gens kan uppstå ur familjer, som existerar sida vid sida men ursprungligen inte alls är besläktade med varandra, och dock måste de gå i land med detta för att förklara blotta tillvaron av genserna. Man uppbygger då ett ordsvall som rör sig i en krets och inte kommer utanför satsen: stamträdet är visserligen en fabel, men gensen är verklighet. Slutligen heter det så hos Grote – med inpass av Marx – på följande sätt:

”Vi hör blott sällan talas om detta stamträd, emedan det framfördes endast vid vissa, särskilt högtidliga tillfällen. Men de ringare genserna hade sina gemensamma religionsutövningar (är det inte märkligt, mr. Grote!) och gemensamma överjordisk stamfader och stamträd alldeles som de mera berömda (är det inte för märkligt, herr Grote, hos *ringare* genser!). Grundplanen och den ideala grundvalen (min bästa herre, inte *ideal* utan karnal, *germanice köttslig!*) var hos alla densamma.”

Marx sammanfattar Morgans svar på detta på följande sätt: ”Det blodsförvantssystem som motsvarade gensen i dess urform – och grekerna har en gång haft denna liksom andra dödliga – bevarade kännedomen om släktskapen mellan alla gensernas medlemmar. De lärde detta, som var av så avgörande vikt för dem, genom praxis från det de var små. Med den monogama familjen föll detta i glömska. Gentilnamnet skapade ett stamträd, vid sidan av vilket parfamiljen föreföll obetydlig. Det var numera detta namn, som hade att bevara detta faktum om sina bärares gemensamma härstamning. Men gensens stamträd gick så långt tillbaka, att medlemmarna inte längre kunde påvisa sitt verkliga släktskap till varandra, utom i ett begränsat antal fall hos närmare gemensamma förfäder. Namnet själv var bevis för gemensam härstamning och slutgiltigt bevis fränsett adopteringsfallen. Däremot är ett faktiskt förnekande a la Grote och Niebuhr av all släktskap mellan gentilkamrater – vilket förvandlar gensen till en rent uppfunnen och uppdiktad skapelse – värdig 'ideala', d.v.s. i sin kateder fastvuxna skriftlärda. Emedan släkternas hoplänkande, framför allt med monogamins införande, ryckts i bakgrunden och det förgångnas verklighet framträder i den mytologiska fantasibildens återspeglning, slöt och sluter sig kälkborgarna-biedermännen till att fantasistamträdet skapade verkliga genser!”

Fratrin var, liksom hos amerikanerna, en i flera dottergenser delad och dem enande modergens och härledde dem alla ännu ofta från den gemensamma stamfadern. Sålunda hade enligt Grote ”alla samtida medlemmar av Hekateus'-fratri en och samma gud till stamfader i sextonde led”. Alla genser i denna fratri var alltså bokstavligen brodergenser. *Fratrin* förekommer ännu hos Homeros som militär enhet på det berömda stället, där Nestor råder Agamemnon: Ordna männen efter stammar och efter fratrier, så att fratri stöder fratri och stam stam. – För övrigt har *fratrin* rättigheten och plikten att förfölja den blodsskuld som begåtts på en frator, alltså tidigare också förpliktelsen till blodshämnd. Den har vidare gemensamma helgedomar och fester, liksom utbildandet av hela den grekiska mytologin ur den nedärvda fornariska naturkulturen väsentligen betingades av genserna och fratrierna och försiggick inom dessa. Vidare hade den en föreståndare (fratriark) och enligt De Coulanges också församlingar och bindande beslut, rättskipning och förvaltning. Till och med den till tiden senare staten, som ignorerade gensen, lät *fratrin* utöva vissa ämbetsfunktioner.

Stammen består av flera besläktade fratrier. I Attika fanns det fyra stammar om vardera tre fratrier, av vilka var och en räknade trettio genser. Sådan avrundning av grupperna förutsätter medvetet, planmässigt ingripande i den ursprungligen uppkomna ordningen. Hur, när och varför detta skett, därom tiger den grekiska historien, om vilken grekerna själva inte bevarat minnen längre än in i den heroiska tiden.

Avvikelser ifråga om dialekterna hade hos grekerna, som var sammanträngda på ett förhållandevis litet område, utvecklats i mindre grad än i de vidsträckta amerikanska skogarna. Men också här finner vi att endast stammar, som har samma huvuddialekt, förenats till en större helhet, och till och med på det lilla Attika finner vi en särskild dialekt, vilken senare blev rådande som allmänt prosaspråk.

I de homeriska dikterna finner vi de grekiska stammarna i allmänhet redan förenade till små folk, där emellertid genser, fratrier och stammar ännu fullkomligt bevarade sin självständighet. De bodde redan i med murar befästade städer. Befolkningsantalet steg i och med att hjordarna, lantbruket och det begynnande hantverket växte. Därmed växte skillnaderna i rikedom och därmed det aristokratiska elementet inom den gamla ursprungliga demokratin. De olika folken förde oupphörliga krig om äganderätten till de bästa landområdena och väl också på grund av bytet. Slaveri baserat på krigsfångar var redan en erkänd institution.

Samhällsordningen hos dessa stammar och folk var nu följande:

1. Stående myndighet var *rådet*, bulê, ursprungligen väl också sammansatt av gensföreståndarna, senare, då dessas antal blev för stort, av ett urval, som gav de aristokratiska elementen möjlighet att utbildas och stärkas. Sålunda låter också Dionysios utan omsvep den heroiska tidens råd sammansättas av de förnäma (kratistoi). Rådet avgör slutgiltigt i viktiga angelägenheter. Hos Aiskylos fattar sålunda rådet i Tebe det för den givna situationen avgörande beslutet att under hedersbetygelser begrava Eteokles men att kasta Polyneikes' lik för hundarna. I och med att staten upprättades gick detta råd över i den senare inrättade senaten.

2. *Folkförsamlingen* (agora). Hos irokeserna såg vi folket, män och kvinnor stå omkring rådsförsamlingen, enligt fastställd ordning göra sina inpass och på så sätt påverka besluten. Hos de homeriska grekerna har detta ”omkringstående” (Umstand) för att använda ett gammalt tyskt rättsuttryck, redan utvecklats till en fullständig folkförsamling, något som likaledes var fallet hos forntidens tyskar. Den kallades till rådplägning för att avgöra viktiga angelägenheter. Varje man kunde ta ordet. Beslut fattades genom handuppräckning (Aiskylos i De skyddssökande) eller genom tillrop. Folkförsamlingen var suverän i sista instans, ty säger Schoemann (Grekiska antikviteter) ”om det gäller något, vars utförande kräver hela folkets medverkan, så ger oss Homeros ingen upplysning om något medel, med vars hjälp man skulle kunna tvinga folket till detta mot dess vilja.” Det fanns ju vid denna tid, då varje vuxen

manlig stammedlem var krigare, ännu ingen från folket skild, offentlig makt, som skulle kunnat mobiliseras mot detsamma. Den ursprungliga demokratin stod ännu i sin fulla blomning, och detta måste utgöra utgångspunkten då man vill bedöma den makt som tillkom rådet såväl som basileus.

3. *Härföraren* (basileus). Till denna punkt anmärker Marx: ”De europeiska lärda, som i allmänhet är födda furstelakejer, gör av basileus en monark i modern mening. Mot detta protesterar yankee-republikanen Morgan. Han säger mycket ironiskt men sant om den oljiga Gladstone och hans 'Juventus Mundi':

'Herr Gladstone presenterar oss hjältetidens grekiska hövdingar som konungar och furstar, med det tillägget att de också var gentlemän. Han måste emellertid själv erkänna: i det stora hela tycker vi oss i tillräcklig men inte alltför utpräglad grad finna förstfödslorens sedvänja eller lag.' ”

Det torde väl också förefalla herr Gladstone själv, som om en sådan av klausuler begränsad förstfödslorens i tillräcklig om också inte alltför markerad grad är lika mycket värd som ingen alls.

Vi såg hur det stod till med föreståndarskapets ärftlighet hos irokeserna och andra indianer. Alla ämbeten var valämbeten i allmänhet inom en gens och i så måtto ärftliga inom denna. Då en post blev ledig föredrog man vanligen att välja den närmaste gentilförväntan – bror eller systerson – därest inte skäl förelåg att förbigå honom. Om alltså basileus ämbete hos grekerna, då fadersrätten rådde, i regel övergick till sonen eller en av sönerna, så är det blott ett bevis för att sönerna hade sannolik möjlighet att bli valda av folket, men ingalunda ett bevis för att de hade lagligt gällande arvsföljd utan folkets val. Vad som här föreligger är hos irokeserna och grekerna den första grodden till särskilda adelsfamiljer inom genserna och hos grekerna dessutom den första grodden till ett framtida ärftligt ledarskap eller monarki. Man kan alltså anta, att basileus hos grekerna antingen valdes av folket eller också måste godkännas av dess erkända organ – råd eller agora – i likhet med vad som gällde för den romerska konungen (rex).

I Iliaden uppträder inte mannabehärskaren Agamemnon som grekernas högsta konung utan som överbefälhavare över en förbundshär framför en belägrad stad. Och till denna hans egenskap hänvisar Odysseus, när det utbrutit en tvist bland grekerna, i det berömda stället; det är inte bra med mångmanskommando, en må vara befälhavare o.s.v. (varvid den bekanta versen om sceptern är ett senare tillägg). ”Odysseus håller här ingen föreläsning om en regeringsform utan kräver lydnad för den högsta fältherren i kriget. För grekerna, som blott uppträder som här inför Troja, går det tillräckligt demokratiskt till i agoran. När Akilles talar om gåvor, d.v.s. fördelning av bytet, utser han inte till fördelare vare sig Agamemnon eller någon annan basileus utan 'akaiernas söner', d.v.s. folket. Epitetet: avlad av Zeus, närd av Zeus, bevisar ingenting, då *varje* gens härstammade från en gud, stamhövdingens gens väl från en 'förmämare' gud – här Zeus. Till och med de personligt ofria, såsom svinaherden Eumäus o.a. är 'av gudar' (dioi och theioi) och detta i Odysseén, alltså i långt senare tid än Iliaden. I samma Odysseé tillägges ännu härolden Mulios namnet hero, liksom även fallet är med den blinde sångaren Demodokos. Kort sagt: ordet basileia, som de grekiska författarna använder för den homeriska så kallade kungamakten (emedan härförarfunktionen är dess viktigaste kännemärke), med råd och folkförsamling vid sidan därav, betyder blott – militär demokrati.” (*Marx*).

Basileus hade utom de militära också prästerliga och rättsliga ämbetsbefogenheter, de senare inte närmare fastställda, de förra i sin egenskap av högsta representant för stammen eller förbundet av stammar. Om borgerliga, förvaltande befogenheter är det aldrig tal. Han synes emellertid på ämbetets vägnar ha varit medlem av rådet. Att översätta basileus med konung är alltså etymologiskt alldeles riktigt, då konung (kuning) stammar från kuni, künne och betyder

föreståndare för en gens. Men den nuvarande betydelsen av ordet konung motsvarar på intet sätt det forngrekiska basileus. Tukydidés kallar uttryckligen den gamla basileian en patrike, d.v.s. härledd från genser, och säger att den haft bestämda, alltså begränsade befogenheter. Och Aristoteles säger, att den heroiska tidens basileia varit ett ledarskap över fria män och att basileus varit härförare, domare och överstepräst. Regeringsmakt i senare mening hade han alltså inte.¹

Vi ser alltså att den gamla gentilordningen ännu levde i den grekiska hjältetidens samhällsordning, men också redan börjat undergrävas: fadersrätt, varvid förmögenheten gick i arv till barnen, något som gynnade anhopning av rikedomar i familjen och gjorde familjen till en makt i förhållande till gensen; återverkan på samhällsordningen av denna olikhet i rikedomen genom att de första ansatserna till en ärftlig adel och kungamakt bildades; slaveri, ännu så länge närmast blott av krigsfångar men redan med perspektivet förslavande av de egna stam- och till och med gentilkamraterna; det gamla kriget stam mot stam urartar redan till systematiska rövartåg till lands och sjöss för att erövra boskap, slavar, skatter, det urartar till regelrätt förvärvskälla; kort sagt, rikedomen prisas och aktas som högsta goda, och de gamla gentilbestämmelserna missbrukas för att rättfärdiga att man med våld roffar åt sig rikedomar. Det fattades nu bara ett: en institution vilken inte bara tryggade mot gentilordningens kommunistiska traditioner, vilken inte bara helgade den förut så ringaktade privategendomen och förklarade detta helgande för all mänsklig gemenskaps högsta mål, utan vilken också satte det allmänt-samhälleliga erkännandets stämpel på de nya former av egendomsförvärv, som efter varandra utvecklades, alltså också på den allt snabbare tillväxten av rikedomen. Det fattades nu bara en institution som förevigade inte bara den splittring av samhället i klasser, som höll på att uppkomma, utan också rättigheten för den besittande klassen att utsuga den icke besittande samt den förras herravälde över den senare.

Och denna institution kom. *Staten* uppfanns.

V. Den atenska statens uppkomst

När det gäller frågan om hur staten utvecklats, i det gentilförfattningens organ dels omgestaltats, dels trängts undan genom att nya organ skjutits in och slutligen fullständigt ersatts genom verkliga statliga myndigheter, medan gensernas, fratriernas och stammarnas ”folk i vapen” – i ordets verkliga betydelse – som skyddade sig själv, ersattes av en väpnad ”offentlig makt”, som stod i dessa statsmyndigheters tjänst och alltså också kunde användas mot folket – när det gäller denna fråga, kan vi åtminstone för det första styckets vidkommande ingenstädes följa detta bättre än i det gamla Aten. Formförvandlingarna har i det väsentliga skildrats av Morgan, det ekonomiska innehåll, som skapar dem, måste jag till största delen tillfoga.

Under den heroiska tiden levde de fyra atenska stammarna på Attika ännu på skilda områden. Till och med de tolv fratrier, av vilka de sammansattes, tycks ha haft sina särskilda säten i Kekrops tolv städer. Samhällsordningen var den heroiska tidens: folkförsamling, folkråd, basileus. Så långt tillbaka som den skrivna historien når var jorden redan fördelad och hade övergått till privategendom, vilket överensstämmer med den mot slutet av barbariets högre stadium redan relativt utvecklade varuproduktionen och den till densamma svarande varu-

¹ Liksom i frågan om den grekiska basileus har man också ifråga om den aztekiska härföraren lagt in betydelsen av modern furste. Morgan underkastar för första gången denna spanjorernas till en början missförstådda och överdrivna, senare direkt lögnaktiga uppgift en historisk kritik och påvisar, att mexikanerna stod på barbariets mellanstadium men dock i utveckling gått något längre än de nymexikanska puebloindianerna, och att deras samhällsordning – i den mån de vanställda uppgifterna ger möjlighet att lära känna den – utgjorde er motsvarighet till detta: ett förbund av tre stammar, som hade underkuvat ett antal andra stammar och gjort dem tributpliktiga, och vilket regerades av ett förbundsråd och en förbundsältherre, av vilken senare spanjorerna gjorde en ”kejsare”.

handeln. Utom spannmål framställde man vin och olja. Sjöhandeln på Egeiska havet gled mer och mer ur feniciernas händer och föll till största delen i attiska händer. Genom köp och försäljning av jordegendom, genom den fortskridande delningen av arbetet i åkerbruk och hantverk, handel och sjöfart måste gensernas, fratriernas och stammarnas medlemmar mycket snart blandas om varandra och fratrins och stammens distrikt få innevånare, som ehuru de var landsmän ändå inte hörde till dessa korporationer, alltså var främlingar på den ort där de själva bodde. Ty varje fratri och varje stam förvaltade under lugna tider själv sina angelägenheter utan att vända sig till folkrådet eller basileus i Aten. Den som emellertid bodde på fratrins eller stammarnas område utan att höra till denna kunde naturligtvis inte ta någon del i denna förvaltning.

Gentilordningsorganens reglerade spel kom därvid i en sådan ordning, att det redan under den heroiska tiden blev nödvändigt att avhjälpa denna. Den författning, som tillskrives Theseus, infördes. Ändringen bestod framför allt däri, att en centralförvaltning inrättades i Aten, d.v.s. en del av de hittills av stammarna självständigt förvaltade angelägenheterna förklarades för gemensamma och överlämnades åt det gemensamma rådet, som hade sitt säte i Aten. Härmed gick atenarna ett steg längre än något infött folk i Amerika någonsin gått, i stället för blott ett förbund av bredvid varandra boende stammar kom deras sammansmältande till ett enda folk. Därmed uppkom en allmän atensk folkrätt, som stod över stammarnas och gensernas rättsbruk. Den atenska borgaren fick som sådan bestämda rättigheter och nytt rättsskydd också på sådant område, där han var stamfrämling. Därmed var emellertid det första steget taget till gentilordningens undergrävande, ty det var det första steget till vad som senare praktiserades: att släppa in medborgare, som var stamfrämlingar över hela Attika och som var och förblev utanför den atenska gentilordningen. En andra institution som tillskrives Theseus var hela folkets indelning i tre klasser utan hänsyn till gens, fratri eller stam, eupatrider eller adliga, geomorer eller åkerbrukare, demiurger eller hantverkare, och bestämmelsen om de adligas uteslutande rätt att bekläda ämbetena. Denna indelning förblev visserligen – med undantag för ämbetenas besättande med adel – utan verkan, då den i övrigt inte motiverade någon rättsskillnad mellan klasserna. Men den är viktig, emedan den visar oss de nya samhällselig element, som i tysthet utvecklats. Den visar, att det traditionella besättandet av gentilämbetena med medlemmar ur vissa familjer redan utbildats till en föga bestridd rätt till dessa ämbeten för familjerna ifråga, att dessa familjer – som dessutom var starka genom sin rikedom – utanför sina genser började sluta sig samman till en egen privilegierad klass, och att det just var den nu uppspirande staten som helgade denna förmåenhet. Den visar vidare, att arbetsdelningen mellan lantbrukare och hantverkare redan var tillräckligt stark att göra den gamla indelningen efter genser och stammar företrädesrätten – i samhällselig betydelse – stridig. Den proklamerar slutligen den oförenliga motsättningen mellan gentilsamhälle och stat. Det första försöket till statsbildning består i att riva upp genserna, genom att dela upp medlemmarna i var och en i privilegierade och tillbakasatta, och de senare återigen i två yrkesklasser och på så sätt i motsättning till varandra.

Atens vidare politiska historia fram till Solon är endast ofullständigt bekant. Basileus-ämbetet kom ur bruk, i spetsen för staten trädde arkonter, som valts bland adeln. Adelns makt växte mer och mer, tills den omkring år 600 f.v.t. blev outhärdlig. Det viktigaste medlet att undertrycka den allmänna friheten var nämligen – penningen och ockret. Adeln hade sitt säte huvudsakligen i och omkring Aten, där sjöhandeln – vid sidan av sjöröveriet som ännu ständigt när det så lämpade sig följde med på köpet – gjorde den rik och koncentrerade penningrikedomar i dess händer. Härifrån trängde penninghushållningen, som undan för undan utvecklades, likt en frätande syra in i byalagens traditionella levnadssätt, som grundade sig på naturhushållning. Gentilförfattningen är absolut oförenlig med penninghushållning. De attiska parcellböndernas ruin sammanföll med uppluckrandet av de gamla gentilband, som skyddan-

de omgav dem. Skuldsedeln och hypoteket (ty också hypoteket hade atenarna redan uppfunnit) tog varken hänsyn till gens eller fratri. Och den gamla gentilförfattningen kände inte till några pengar, något förskott, någon penningsskuld. Därför utbildade också adelns penningherravälde, som bredde ut sig allt yppigare, en ny sedvanerätt för att trygga borgenären mot gäldenären och auktorisera penningägarens utsugande av småbonden. Alla Attikas åkerfält stod fulla av pantningspålar, där det stod skrivet att jordbiten ifråga var pantsatt hos den och den för så och så mycket pengar. De åkrar, som inte var utmärkta på detta sätt, var till största delen redan sålda för förfallna hypotek och räntor, hade blivit den adliga ockrarens egendom. Bonden kunde vara glad om han fick stanna kvar som arrendator på jordlotten och leva av *en sjättedel* av vad hans arbete inbringade, under det att han måste betala *fem sjättedelar* som arrende till den nya ägaren. Än mer. Om försäljningssumman för det sålda jordstycket inte räckte till för att täcka skulden, eller om denna skuld gjorts utan säkerhet i pant, så måste gäldenären sälja sina egna barn som slavar till utlandet för att hålla borgenären skadeslös. Att fadern sålde barnen – det var den första frukten av fadersrätten och monogamin! Och om blodsugaren efter detta fortfarande inte var tillfredsställd, så kunde han sälja gäldenären själv som slav. Det var civilisationens ljusa morgonrodnad hos det atenska folket.

Tidigare, då folkets levnadsnivå ännu motsvarade gentilordningen, var en sådan omvälvning omöjlig, och här hade den kommit, man visste inte hur. Låt oss ett ögonblick återvända till våra irokeser. Där var ett sådant tillstånd otänkbart, som atenarna nu utan sin förskyllan och säkert mot sin vilja påtvingats. Där kunde det sätt att producera livsuppehållet, som förblev detsamma år ut och år in, aldrig ge upphov till sådana, liksom utifrån påtvingade konflikter, en sådan motsats mellan rik och fattig, mellan utsugare och utsugna. Irokeserna var ännu långt ifrån att behärska naturen, men inom de för dem gällande naturliga gränserna behärskade de sin egen produktion. Frånsett att deras trädgårdar kunde lämna dåliga skördar, att deras sjöar och floder kunde tömmas på sitt förråd av fisk och deras skogar på sitt villebråd, visste de, vad deras sätt att skaffa sig uppehållet gav för resultat. Vad som måste bli resultatet var livsuppehållet, om sedan resultatet blev magrare eller rikare. Vad som emellertid aldrig kunde bli resultatet var icke avsedda samhällliga omvälvningar, slitande av gentilbanden, uppdelning av gentil- och stamkamrater i motsatta, varann bekämpande klasser. Produktionen rörde sig inom de trångaste skrankor, men – producenterna behärskade sin egen produkt. Det var den barbariska produktionens oerhörda företräde, som gick förlorad med civilisationens inträde och som det kommer att vara de närmaste generationernas uppgift att återerövra – ehuru på grundvalen av det väldiga behärskande av naturen, som människorna nu uppnått och den nu möjliga fria associationen.

Annorlunda var det hos grekerna. Den uppkomna privatäganderätten till hjordar och lyxföremål ledde till byte mellan enskilda, till produkternas förvandling till *varor*. Och här ligger fröet till hela den följande omvälvningen. Så snart inte producenterna längre själva direkt förbrukade sin produkt utan släppte ut den i utbytet, förlorade de herraväldet över den. De visste inte längre, vad som blev av den, och den möjligheten yppade sig, att produkten en gång skulle användas mot producenten, till hans utsugande och förtryckande. Därför kan inget samhälle i längden behålla herraväldet över sin egen produktion, och kontrollen över sin produktionsprocess' samhällliga verkningar, om det inte avskaffar utbytet mellan enskilda.

Men atenarna skulle få erfara, hur snabbt produkten – sedan utbytet mellan enskilda uppstått och produkterna förvandlats till varor – gjorde sitt herravälde över producenterna gällande. Med varuproduktionen kom enskildas brukande av jorden för egen räkning, därmed snart enskildas ägande av jord. Vidare kom pengarna, den allmänna vara, mot vilken alla andra kunde utbytas. Men då människan uppfann pengarna, tänkte hon inte på att hon därmed skapade ännu en ny samhälllig makt, den enda allmänna makt, för vilken hela samhället måste

böja sig. Och det var denna nya makt, vilken plötsligt uppkommit utan dess egen skapares vetande och vilja, som lät atenarna känna på sitt herravälde i hela dess ungdomliga brutalitet.

Vad var att göra? Den gamla gentilförfattningen hade endast visat sin vanmakt inför pengarnas segertåg. Och den var absolut inte i stånd, att endast inom sin egen ram lämna rum för något sådant som pengar, borgenär och gäldenär, tvångsindrivning av skulder. Men den nya samhällseliga makten existerade nu en gång för alla, och fromma önskningar, längtan tillbaka till den gamla goda tiden kunde inte åter skaffa pengar och ockrare ur världen. Och därtill hade en rad andra bräschor av mindre betydelse slagits i gentilordningen. Blandningen av gentilmedlemmarna och fratorerna över hela det attiska området, särskilt i själva staden Aten, hade blivit allt större från generation till generation, trots att en atenare ännu vid denna tidpunkt visserligen fick sälja sin jord utanför gensen, men inte sitt boningshus. Arbetets uppdelning mellan de olika produktionsgrenarna: åkerbruk, hantverk, i hantverket återigen otaliga underavdelningar, handel, sjöfart o.s.v., hade i samband med industrins och samfärdselns framsteg utvecklats till allt större fullständighet. Befolkningen delade sig nu alltefter sin sysselsättning i tämligen fasta grupper, av vilka var och en hade en rad nya, gemensamma intressen, för vilka det inte fanns någon plats i gensen eller fratrin, och vars handhavande alltså krävde nya ämbeten. Slavarnas antal hade växt i betydande grad och måste redan vid denna tid ha långt överstigit de fria atenarnas. Gentilordningen kände ursprungligen inte till något slaveri, alltså inte heller något medel att hålla denna massa av ofria i tygeln. Och slutligen hade handeln fört en mängd främlingar till Aten, vilka slagit sig ner där för att lättare förtjäna pengar och enligt den gamla ordningen likaledes var rätts- och skyddslösa och trots traditionell tolerans förblev ett störande främmande element i folket.

Kort sagt, gentilordningen led mot sitt slut. Samhället växte med varje dag allt mer ur densamma. Inte ens de värsta av de onda ting, som uppstått mitt framför dess ögon, kunde den hejda eller upphäva. Men under tiden hade staten i all stillhet utvecklats. De nya grupper som skapats genom arbetets delning, först mellan stad och landsbygd, sedan mellan städernas olika arbetsgrenar – hade skapat nya organ för att tillvarataga sina intressen. Ämbeten av alla slag hade inrättats. Dessutom behövde den unga staten en egen krigsmakt, som hos de sjöfarande atenarna närmast blott kunde vara en sjöfartsmakt, till enstaka mindre krig och för att skydda handelsfartygen. Vid en obekant tidpunkt före Solon införde man indelningen i naukrarier, mindre distrikt, tolv i varje stam. Varje naukrarie måste ställa ett krigsskepp till förfogande, utrusta och bemanna det, och uppställde dessutom två ryttare. Denna institution angrep gentilordningen från två håll. För det första därigenom att den skapade en offentlig makt, som inte längre sammanföll med det beväpnade folket som helhet. Och för det andra därigenom att den för första gången indelade folket för offentliga syften inte efter släktskapsgrupper utan efter den *gemensamma boningsarten*. Vad det betydde, kommer att visa sig i det följande.

Om gentilordningen inte kunde ge det utsugna folket någon hjälp, så återstod endast den stat, som höll på att uppstå. Och denna hjälp gav den i Solons författning, i det den samtidigt på nytt stärkte sina positioner på bekostnad av den gamla gentilordningen. Solon – det sätt varpå han genomdrev denna reform från år 594 f.v.t. angår oss inte här – Solon öppnade raden av s.k. politiska revolutioner, nämligen med ett ingrepp i äganderätten. Alla hittillsvarande revolutioner har varit revolutioner för att skydda ett slags äganderätt mot ett annat slags äganderätt. De kan inte skydda den ena utan att förgripa sig på den andra. Under den stora franska revolutionen offrades den feodala ordningen för att rädda den borgerliga, under Solons måste borgenärens egendom bli lidande till förmån för gäldenärens. Skulderna förklarades helt enkelt för ogiltiga. Vi känner inte detaljerna, men Solon berömmar sig i sina dikter av att ha avlägsnat pantningspålarna från de skuldsatta jordområdena och att ha återfört dem som på grund av skulder sålts eller flytt till utlandet. Detta var endast möjligt genom öppet kränkande av äganderätten. Och faktiskt har alla så kallade politiska revolutioner, från

den första till den sista, gjorts för att skydda egendom – av *ett* slag och genomförts genom konfiskation, också kallad stöld av egendom – av *ett annat* slag. Så sant är det, att privat-egendomen under två och ett halvt årtusende har kunnat upprätthållas endast genom kränkande av äganderätt.

Nu gällde det emellertid att förhindra att ett sådant förslavande av fria atenare återupprepades. Detta genomfördes främst genom allmänna åtgärder, exempelvis genom förbud mot skuldförbindelser, där gäldenärens person sattes i pant. Vidare bestämdes en maximigräns för hur stor jordegendom en enskild person fick besitta, för att sätta åtminstone några gränser för adelns glupande aptit på böndernas jord. Men sedan kom ändringar i statsordningen. För oss är de viktigaste följande:

Rådet reducerades till fyrahundra medlemmar, hundra från varje stam. Här förblev alltså stammen ännu grundvalen. Det var emellertid också det enda element i den gamla ordningen som upptogs i den nya statskroppen. Ty för övrigt indelade Solon medborgaren i fyra klasser alltefter deras jordegendom och dess avkastning: 500, 300 och 150 medimner korn (1 medim – c:a 41 liter) var den minimiavkastning som gällde för de tre första klasserna. Den som hade mindre jordegendom eller ingen alls kom i den fjärde klassen. Alla ämbeten kunde blott beklädas av folk ur de tre översta och de högsta endast ur den första klassen. Den fjärde klassen hade endast rätten att ta ordet och rösta i folkförsamlingen, men här valdes alla tjänstemän, här måste de avlägga räkenskaper, här stiftades alla lagar och här bildade den fjärde klassen majoriteten. De aristokratiska privilegierna förnyades delvis i form av privilegier som följde med rikedom, men folket behöll den avgörande makten. Vidare bildade de fyra klasserna grundvalen för en ny härorganisation. De båda första klasserna uppställde rytteriet, den tredje fick tjäna som tungt infanteri, den fjärde som lätt, obepansrat infanteri eller på flottan och fick dessutom förmodligen också sold.

Här införes alltså ett alldeles nytt element i författningen: privatäganderätten. Medborgarnas rättigheter och plikter mättes efter storleken av deras jordegendom och i den mån som förmögenhetsklasserna vinner inflytande, i samma mån tränges de gamla blodsförvantskaps-korporationerna undan. Gentilordningen hade lidit ett nytt nederlag.

Att man utmätte de politiska rättigheterna efter förmögenheten kunde emellertid inte räknas till de inrättningar, utan vilka staten inte kan bestå. Hur stor roll det än spelar i statsförfattningarnas historia, så är det dock synnerligen många stater, och just de fullständigast utvecklade, som inte behövt det. Också i Aten spelade det blott en övergående roll, efter Aristides stod alla ämbeten öppna för varje medborgare.

Under de närmaste åttio åren slog det atenska samhället undan för undan in i den riktning, i vilken det skulle vidareutveckla sig under de följande århundradena. Man satte stopp för det jordocker, som så yppigt florerat under tiden före Solon, likaså för den måttlösa koncentrationen av jordegendomen. Handeln, hantverket och konsthantverket, vilka sistnämnda med tillhjälp av slavarbete alltmer bedrevs i stor skala, blev förhärskande förvärvsgrenar. Man blev mera upplyst. I stället för att brutalt utsuga de egna medborgarna, som man i början gjort, utsög man nu i övervägande grad slavarna och den utomatenska kundkretsen. Den rörliga egendomen, den kontanta rikedom och rikedom på slavar och fartyg växte alltmer, men den var nu inte längre endast ett medel att förvärva jord som under den första bonerade tiden, den hade blivit självändamål. Därmed hade å ena sidan den gamla adelsmakten börjat möta en segerrik konkurrens från den nya klassen av rika industriföretagare och köpmän, men å andra sidan hade marken ryckts undan för de sista resterna av den gamla gentilförfattningen. Genserna, fratrierna och stammarna, vars medlemmar nu bodde spridda och fullständigt blandade om varandra över hela Attika, hade därmed blivit helt odugliga som politiska korporationer. En mängd atenska medborgare tillhörde inte alls någon gens, de var invandrade

element, som visserligen fått medborgerliga rättigheter men inte upptagits i något av de gamla släktförbunden. Vid sidan därav stod ännu det ständigt växlande antalet av blott skyddsbesläktade främmande invandrare.

Under tiden försiggick partistriderna. Adeln försökte att återerövra sina tidigare privilegier och fick åter överhand för en kort tid, tills Kleistenes revolution (509 f.v.t.) slutgiltigt störtade den. Men med den också den sista resten av gentilförfattningen.

I sin nya författning ignorerade Kleistenes de fyra gamla stammarna, som vilade på genser och fratrier. I deras ställe kom en alldeles ny organisation, grundad på den indelning av medborgarna endast efter deras boningsort, som man redan prövat med naudkrarierna. Det var inte längre tillhörigheten till släktförbundet utan endast boningsorten som var det avgörande. Det var inte folket utan området som indelades, politiskt blev innevånarna endast en tillhörighet till området.

Hela Attika indelades i hundra kommunaldistrikt, demer, vilka hade självförvaltning. De i varje demos bosatta medborgarna (demoter) valde sin föreståndare (demark) och skattmästare samt trettio domare med domsrätt i mindre viktiga rättsfall. De fick likaledes ett eget tempel och skyddsgud eller heroer, vars präster de valde. Den högsta makten i demos låg hos demoternas församling. Det är, som Morgan riktigt anmärker, ur bilden för den självförvaltande amerikanska stadskommunen. Med samma enhet, som avslutar den moderna staten i dess högsta utbildning, börjar staten då den uppstår i Aten.

Tio av dessa enheter, demer, bildade en stam, som emellertid till skillnad från den gamla släktstammen nu kallades ortsstam. Ortsstammen var inte bara en självförvaltande politisk korporation, utan också en militär; den valde fylarken eller stamföreståndaren som kommenderade rytteriet, taxiarken som kommenderade fotfolket, och strategen som förde befälet över hela det på stammens område uttagna manskapet. Den utrustade vidare fem krigsskepp jämte manskap och befälhavare och fick en attisk hero, efter vilken den uppkallade sig, som beskyddare. Slutligen valde den femtio rådmän till det atenska rådet.

Avslutningen bildade den atenska staten, regerad av det råd, som sammansattes av de tio stammarnas femhundra valda representanter, och i sista instans av folkförsamlingen, där varje atensk medborgare hade tillträde och rösträtt. Vid sidan därav ombesörjde arkonter och andra tjänstemän förvaltningens olika grenar och lagskipningen. Någon högsta tjänsteman för den verkställande makten fanns inte i Aten.

Med denna nya författning och i och med att man erkände ett mycket stort antal skyddsfrånvarer, dels invandrade element, dels frigivna slavar, hade släktordningens organ trängts ut ur de offentliga angelägenheterna. De sjönk ner till att bli privata föreningar och religiösa sammanslutningar. Men det moraliska inflytandet från den gamla gentiltiden, det nedärvda betraktelse- och tänkesättet fortlevde ännu genom generationer och dog ut först så småningom. Det visade sig hos en annan statlig institution.

Vi såg, att en offentlig makt, som är skild från folkets massa, utgör ett väsentligt kännemärke på staten. Aten hade då för tiden till en början endast en folkhär och en av folket omedelbart uppställd flotta. Dessa utgjorde ett skydd utåt och höll slavar i tygeln, vilka redan då bildade befolkningens stora flertal. I förhållande till medborgarna var den offentliga makten främst blott polismakten, vilken är lika gammal som staten, varför de naiva fransmännen på 1700-talet inte heller talade om civiliserade folk utan om polisierade (nations policées). Samtidigt med sin stat inrättade atenarna alltså också en polismakt, ett verkligt gendarmeri av bågskytter till fots och till häst – lantjägare som man säger i Sydtyskland och Schweiz. Men detta gendarmeri bildades – av *slavar*. Så förnedrande föreföll denna polistjänst den fria atenaren, att han hellre lät sig anhållas av beväpnade slavar, än han själv påtog sig en sådan

skymflig uppgift. Det var ännu den gamla gentilandan. Staten kunde inte äga bestånd utan polis, men den var ännu ung och hade inte tillräcklig moralisk auktoritet, för att göra en syssla aktningsvärd, vilken måste förefalla de gamla gentilmedlemmarna skändlig.

I hur hög grad den nu i sina huvuddrag färdiga staten var anpassad till atenarnas nya samhällseliga nivå, framgår av rikedomens, handelns och industrins snabba uppblomstring. Den klassmotsättning, på vilken de samhällseliga och politiska institutionerna vilade, var inte längre den mellan adel och ofrälse utan den mellan slavar och fria, skyddsförvanter och medborgare. Vid tiden för den högsta blomstringen bestod hela det fria atenska borgerskapet, kvinnor och barn inberäknade, av ungefär 90.000 personer, vid sidan därav 365.000 slavar av båda könen och 45.000 skyddsförvanter – främlingar och frigivna. På varje vuxen manlig medborgare kom alltså minst 18 slavar och mer än två skyddsförvanter. Det stora antalet slavar kom sig därav att många av dem arbetade tillsammans i manufakturerna, stora lokaler, under uppsyningsmän. Men med handelns och industrins utveckling kom ackumulation och koncentrerings av rikedomarna i några få händer, utarmning av de fria medborgarnas massa, vilka nu endast hade att välja mellan att antingen genom eget hantverksarbete konkurrera med slavarbetet, något som gällde som skymfligt, ovärdigt och dessutom lovade föga framgång – eller också bli tiggare. Under de förhandenvarande omständigheterna måste de gå den sistnämnda vägen, och då de utgjorde massan, undergrävde de därmed hela den atenska staten. Det är inte demokratin som fört Aten till undergången, som de europeiska furstefjäskande perukstockarna påstår, utan slaveriet, som gjorde arbetet ovärdigt en fri medborgare.

Statens uppkomst hos atenarna är ett särskilt typiskt mönster för statsbildningen överhuvudtaget, emedan den å ena sidan försiggår fullständigt rent, utan inblandning av yttre eller inre våldsåtgärder – Peisistratos¹ usurpation efterlämnade inga spår av sin korta varaktighet – emedan den å andra sidan lät en stat av en mycket hög utvecklingsform, den demokratiska republiken uppstå omedelbart ur gentilsamhället och slutligen emedan vi tillräckligt känner alla väsentliga detaljer.

VI. Gens och stat i Rom

Ur sagan om Roms grundläggning framgår, att de första som slog sig ner på platsen var ett antal latinska genser (enligt sagan hundra), som var förenade till en stam, till vilken snart anslöt sig en sabellisk stam, som likaledes skall ha räknat hundra genser, och slutligen en tredje stam, bestående av olika element och även denna enligt uppgifterna sammansatt av hundra genser. Hela berättelsen visar oss redan vid första anblicken, att här föga mer än gensen var ursprungligt och att denna själv i många fall blott var en avläggare av en i det gamla hemlandet fortbestående modergens. Stammarna har den konstlade sammansättningens stämpel, dock mestadels sammansatta av besläktade element och efter förebild av den gamla naturliga, ej konstgjorda stammen. Detta utesluter inte att kärnan i var och en av de tre stammarna kan ha varit en verklig, äkta stam. Mellanledet, *fratrin*, bestod av tio genser och hette *curia*: de var sålunda trettio till antalet.

Att den romerska gensen var samma institution som den grekiska är erkänt. Om den grekiska är en vidareutbildning av den samhällseliga enhet, vars urform vi ser hos de amerikanska rödskinden, så gäller detsamma också utan vidare för den romerska. Vi kan alltså här fatta oss kortare.

Den romerska gensen hade åtminstone under stadens äldsta tid följande struktur:

¹ År 540 f.v.t. bemäktigade sig Peisistratos genom en statskupp makten i Aten och blev s.k. tyrann, d.v.s. enväldshärskare i denna stat. Han regerade i tolv år. Efter hans död förjagades hans söner från Aten. – *Red.*

1. Ömsesidig arvsrätt för gentilmedlemmarna, förmögenheten stannar inom gensen. Då fadersrätt redan rådde i den romerska gensen såväl som i den grekiska, var avkomman på den kvinnliga linjen utesluten. Enligt de tolv tavlornas lag, den äldsta skrivna romerska lag vi känner, ärvde främst barnen som köttsliga arvingar. Om sådana saknades ärvde agnaterna (släktingar på *mannens* sida) och om sådana inte fanns ärvde gentilmedlemmarna. I alla händelser stannade förmögenheten inom gensen. Vi ser här hur nya rättsbestämmelser, som förorsakas av den växande rikedom och monogamin, undan för undan tränger in i gentilsedvänjan: gentilmedlemmarnas ursprungliga lika arvsrätt inskränkes genom praxis först – förmodligen redan tidigt, som ovan nämnts – till agnaterna, slutligen till barnen och deras avkomma på manssidan. I de tolv tavlorna kommer detta självklart till synes i omvänd ordning.

2. Gemensam begravningsplats. Då den patriciska gensen Claudia invandrade från Regilli till Rom fick den sig ett stycke jord anvisat, därtill en gemensam begravningsplats i staden. Ännu under Augustus bisatte man den i Teutoburgerskogen stupade Varus' huvud, som sänts till Rom, i gentilitus tumulus; gensen (Quintilia) hade alltså ännu en särskild gravhög.

3. Gemensamma religiösa fester. Dessa – *sacra gentilitia* – känner man.

4. Förpliktelse att inte gifta sig inom gensen. Detta tycks i Rom aldrig ha förvandlats till en skriven lag, men sedvänjan bestod. Av den väldiga mängd romerska äkta par, vars namn bevarats, har inget enda samma gentilnamn för man och hustru. Arvsrätten bevisar likaledes denna regel. Kvinnan förlorar genom giftermålet sina agnatiska rättigheter och lämnar sin gens. Varken hon eller hennes barn kan ärvva hennes fader eller dennes bröder, emedan i så fall arvedelen skulle gå förlorad för faderns gens. Detta har en mening blott under den förutsättningen, att kvinnan inte kan gifta sig med en gentilkamrat.

5. En gemensam jordegendom. Denna var under forntiden ständigt för handen, så snart stammens jord började uppdelas. Bland de latinska stammarna finner vi jorden dels i stammens, dels i gensens, dels i hushållens ägo, vilka sistnämnda vid den tidpunkten knappast utgjorde par-familjen. Romulus skall ha gjort den första uppdelningen av jorden mellan enskilda, ungefär en hektar (två jugera) till var. Emellertid finner vi ännu senare jordegendom i gensernas händer, för att inte tala om statsjorden, omkring vilken hela republikens inre historia rör sig.

6. Plikt för gentilkamraterna att lämna varandra skydd och bistånd. Av detta uppvisar den skrivna historien endast spridda spår. Den romerska staten uppträdde redan från början med ett sådant övertag, att rätten att skydda mot oförrätter övergick på den. När Appius Claudius häktades, anlade hela hans gens sorg, till och med de som var hans personliga fiender. Vid tiden för det andra puniska kriget¹ förband sig genserna att lösa ut sina gentilkamrater, som blivit fångar, men senaten *förbjöd* det.

7. Rättighet att bära gentilnamnet. Fortlevde ända in i kejsartiden. Man tillät de frigivna att anta sina tidigare gentilnamn, dock utan gentilrättigheter.

8. Rättigheter att adoptera främlingar i gensen. Detta skedde genom adoptering i en familj (liksom hos indianerna), vilket medförde upptagande i gensen.

9. Rättigheten att välja och avsätta föreståndaren omnämnes ingenstädes. Då emellertid alla ämbeten under Roms första tid tillsattes genom val eller utnämning, från den valda konungen och ända ner, och även curiornas präster valdes av dessa, så får vi antaga detsamma för

---

¹ Puniska krig kallas de krig, som Rom förde mot handelsstaden Kartago. Det utkämpades tre puniska krig. Det andra i ordningen inföll under det tredje århundradet f.v.t. (218- 201). – *Red.*

gensföreståndarnas (principes) vidkommande – oavsett i hur hög grad det redan kunde ha blivit regel att välja dem ur en och samma familj inom gensen.

Det var de befogenheter som tillkom en romersk gens. Med undantag för den redan skedda övergången till fadersrätten utgör de en trogen återspeglning av de rättigheter och plikter som tillkom en irokesisk gens. Också här ”tittar irokesen omisskännligt fram.”

Om den förvirring som ännu i dag råder angående den romerska gentilordningen också bland våra erkända historieskrivare, skall här ges ett exempel. I Mommsens avhandling om de romerska egennamnen under den republikanska och augustinska tiden (Römische Forschungen, Berlin 1864, band I) heter det:

”Utom samtliga manliga släktkamrater, med undantag naturligtvis för slavarna men inbegripet de adopterade och skyddslingarna, tillkom släktnamnet också kvinnorna ... Stammen (såsom Mommsen här översätter gensen) är ... ett samfund, som uppstått ur en gemensam – verklig eller förmodad eller också fingerad – härstamning och förenat genom en fest-, grav- och arvs-sammanslutning, till vilket samfund alla personligt fria individer, alltså också kvinnorna, får och måste räkna sig. En svårighet uppstår emellertid, när man skall bestämma den gifta kvinnans släktnamn. Den bortfaller visserligen, så länge kvinnan inte fick gifta sig med någon annan än med en släktkamrat. Och bevisligen har det under längre tid mött större svårigheter för kvinnorna att gifta sig utom slakten än inom densamma, liksom denna rätt – *gentis enuptio*¹ – ännu under sjätte århundradet delades ut i belöning som ett personligt privilegium ... Men där nu dylika giftermål utanför slakten förekom, måste kvinnan i äldsta tid därmed övergå till mannens stam. Ingenting är säkrare, än att kvinnan i det gamla religiösa äktenskapet fullständigt övergick till mannens rättsliga och sakrala samfund och lämnade sitt eget. Vem känner inte till, att den gifta kvinnan aktivt och passivt förlorar varje arvsrätt i förhållande till sina gentilkamrater men däremot knyter arvsband med sin man, deras barn och mannens gentilkamrater överhuvudtaget, och när hon adopteras av mannen och kommer i hans familj, hur kan hon då bli främmande för hans släkt?” (s. 9-11).

Mommsen påstår alltså, att de romerska kvinnor som tillhörde en gens ursprungligen endast fick gifta sig *inom* sin gens, den romerska gensen skulle alltså ha varit endogam, inte exogam. Denna åsikt – som strider mot all erfarenhet från andra folk – grundar sig huvudsakligen, om inte uteslutande på ett enda, mycket omstritt ställe hos Livius (Bok XXXIX, c. 19), enligt vilket senaten år 568 efter stadens grundläggning, år 186 f.v.t., beslöt uti *Feceniae Hispallae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset quasi ei vir testamento dedisset; utique ei ingenuo nubere liceret, neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiae esset* – att *Fecenia Hispalla* skall ha rätten att förfoga över sin förmögenhet, att förminska den, att gifta sig utom gensen, och välja sig en förmyndare alldeles som om hennes (avlidna) man testamenterat henne denna rättighet; att hon får gifta sig med en fullt fri, och att den, som tar henne till hustru, inte skall få sig detta tillräknat som en dålig handling eller som en skam.

Utän tvivel får här alltså *Fecenia*, en frigiven, rättighet att gifta sig utom gensen. Och lika otvivelaktigt är det enligt detta att den äkta mannen hade rättighet att i sitt testamente ge sin hustru rättighet att efter hans död gifta sig utom gensen. Men utom *vilken* gens?

Om kvinnan måste gifta sig inom sin gens, som Mommsen antar, så stannar hon också efter giftermålet i denna gens. Men för det första är detta påstådda endogami inom gensen just det som skall bevisas. Och för det andra, om kvinnan måste gifta sig inom sin gens, så måste naturligtvis också mannen det, då han ju eljest inte fick någon hustru. Vi kommer då dithän att mannen kunde testamentera sin hustru en rättighet, som han inte ägde själv och för sig själv: vi kommer till en rättslig absurditet. Mommsen känner också detta och gör därför förmodandet:

¹ Rättighet att gifta sig utanför gensen. – *Red.*

”Rättsligt behövdes det väl för att få gifta sig utanför släkten inte bara den makthavandes tillåtelse utan samtliga gentilkamrater”. (s. 10, noten).

Det är för det första ett mycket djärvt förmodande, och för det andra strider det mot ställets klara ordalydelse. Senaten ger henne denna rättighet i *mannens ställe*, den ger henne uttryckligen ingenting mer och ingenting mindre än vad hennes man hade kunnat ge henne, men vad den ger henne är en *absolut* rättighet, som inte är avhängig av några som helst inskränkningar. Om hon gör bruk därav, kommer inte heller hennes nya man att bli lidande därpå. Senaten uppdrar rentav åt de fungerande och de framtida konsulerna och prefekterna att sörja för, att ingen som helst oförrätt tillfogas dem av denna grund. Mommsens antagande synes alltså alltigenom oantagligt.

Eller också: kvinnan äktade en man ur en annan gens, men stannade själv i den gens, där hon fötts. Då skulle mannen enligt stället här ovan ha haft rättighet att ge kvinnan tillåtelse att gifta sig ut ur sin egen gens. Det betyder, att han skulle haft rättighet att bestämma i en gens' angelägenheter, till vilken han inte alls hörde. Det hela är så absurt, att man inte behöver spilla några flera ord på det.

Återstår alltså blott antagandet att kvinnan i första giftet äktat en man ur en annan gens och genom giftermålet utan vidare övergått till mannens gens, något som Mommsen faktiskt också medger för dylika fall. Då blir genast hela sammanhanget klart. Kvinnan, som genom giftermålet lösryckts från sin gamla gens och upptagits i mannens nya gentilförbund, har en alldeles särskild ställning i detta. Hon är visserligen gentilkamrat, men inte blodsförvant. Det sätt varpå hon upptagits utesluter från första början varje äktenskapsförbud inom gensen, i vilken hon just gift in sig. Hon har vidare upptagits i gensens äktenskapsförbund, ärver vid sin mans död av hans förmögenhet, alltså en gentilkamrats förmögenhet. Vad är naturligare, än att hon för att denna förmögenhet skall stanna inom gensen alltså skall vara förpliktad att gifta sig med en gentilkamrat till hennes första man och ingen annan? Och om ett undantag skall göras, vem är kompetent att ge henne en sådan fullmakt än den som testamenterat henne denna förmögenhet, hennes första man? I det ögonblick, då han testamenterar henne en del av sin förmögenhet och samtidigt ger henne tillåtelse att genom giftermål eller till följd av giftermål överföra denna del av förmögenheten till en främmande gens, tillhör ännu denna förmögenhet honom, han förfogar alltså bokstavligen endast över sin egendom. Vad kvinnan själv angår och hennes förhållande till hennes mans gens, så är det han, som genom en fri viljeakt – giftermålet – infört henne i denna gens. Det förefaller alltså likaledes naturligt, att han är den lämpliga personen att ge henne tillåtelse att genom ett andra giftermål utträda ur denna gens. Kort sagt, hela saken förefaller enkel och självklar, så snart vi överger den underliga föreställningen om den endogama romerska gensen, och med Morgan fattar den som ursprungligt exogam.

Det återstår ännu en sista hypotes, som också funnit sina företrädare och väl de talrikaste: stället skulle blott betyda, ”att frigivna tjänarinnor (*libertae*) inte fick utan särskild tillåtelse e gente enubere (gifta sig ut ur gensen) eller eljest fick företaga sig någon av de handlingar, som, förbunden med *capitis deminutio minima*,¹ kunde förorsaka denna *libertas* utträde ur gentilförbundet”. (Lange: *Römische Altertümer*, Berlin 1856, I, s. 195, där Huschke åberopas i fråga om vårt *Liviuscitat.*) Om detta antagande är riktigt, så bevisar stället nu ännu mindre någonting om de fullt fria romarkvinnornas förhållanden och kan det nu ännu mindre vara tal om en förpliktelse för dessa att gifta sig inom gensen.

Uttrycket *enuptio gentis* förekommer blott på detta enda ställe och eljest inte mer i hela den romerska litteraturen, uttrycket *enubere*, gifta sig ut ur, förekommer tre gånger, likaledes hos

¹ Förlust av familjerättigheterna. – *Red.*

Livius och då inte med avseende på gensen. Fantiseringen, att romarkvinnorna blott fick gifta sig inom gensen, har blott detta enda ställe att tacka för sin existens. Men det kan absolut inte upprätthållas. Ty antingen avser stället särskilda inskränkningar för frigivna, och då bevisar det ingenting ifråga om fullt fria (*ingenuae*). Eller också gäller det blott för fullt fria, och då bevisar det snarare, att kvinnan i regel gifte sig utanför sin gens men med giftermålet övergick till mannens gens. Alltså mot Mommsen och för Morgan. –

Ännu nära trehundra år efter Roms grundläggning var gentilbanden så starka, att en patricisk gens, Fabierna, med senatens tillåtelse på egen hand kunde företaga ett krigståg mot grannstaden Veji. 306 Fabier skall ha dragit ut och samtliga ha nedgjorts i ett bakhåll. En enda överlevande gosse skall ha fortplantat gensen.

Tio genser bildade som nämnts en *fratri*, som här hette *curia*, och som erhöll viktigare offentliga befogenheter än den grekiska *fratrin*. Varje *curia* hade sina egna religionsutövningar, helgedomar och präster. Dessa senare bildade som helhet ett av de romerska prästkollegierna. Tio *curior* bildade en *stam*, vilken förmodligen, liksom de övriga latinska stammarna, ursprungligen hade en vald föreståndare – härförare och överstepräst. De tre stammarna som helhet bildade det romerska folket, *populus romanus*.

Det romerska folket kunde alltså blott den tillhöra, som var medlem av en gens och genom den av en *curia* och en *stam*. Den första samhällsordningen hos detta folk var följande. De offentliga angelägenheterna ombesörjdes främst av senaten, vilken – såsom Niebuhr först riktigt uppfattat – sammansattes av de trehundra gensernas föreståndare. Just av denna grund, såsom gentiläldste, hette de fäder, *patres*, och deras kår *senat* (de äldstes råd, av *senex*, gammal). Att de enligt tradition ständigt valdes ur samma familjer inom varje gens skapade också här den första stamadeln. Dessa familjer kallade sig patricier och gjorde anspråk på den uteslutande rätten att sitta i senaten och bekläda alla andra ämbeten. Att folket med tiden funnit sig i detta anspråk, och att det med tiden förvandlats till en verklig rättighet, uttrycker sagan på det sättet, att Romulus skall ha tilldelat de första senatorerna och deras efterkommande patricierskapet med tillhörande privilegier. Senaten liksom den atenska *bulen* hade att avgöra i en mängd angelägenheter, att förbehandla viktigare saker och i synnerhet nya lagar. Dessa antogs av folkförsamlingen, nämnd *comitia curiata* (*curiornas* församling). Folket kom tillsammans, grupperade i *curior*, i varje *curia* förmodligen efter genser, vid avgörandet hade var och en av de trettio *curiorna* en röst. *Curiornas* församling antog eller förkastade alla lagar, valde alla högre tjänstemän inberäknat *rex* (den s.k. konungen), förklarade krig (men senaten slöt fred) och avgjorde som högsta domstol på parternas vädjan vid alla tillfällen, då det rörde sig om dödsstraff för en romersk medborgare. – Vid sidan av *senat* och folkförsamling fanns slutligen *rex*, som fullständigt motsvarar den grekiska *basileus* och *ingalunda* var den nästan absoluta konung, som Mommsen framställer honom.¹ Han var också härförare, överstepräst och presiderade i vissa domstolar. Några som helst civilbefogenheter eller någon makt över medborgarnas liv, frihet och egendom hade han inte, försåvitt de inte härrörde sig från härförarens disciplinära makt eller från domarens makt att låta en dom gå i verkställighet. *Rex'* ämbete var inte ärftligt. Tvärtom valdes han förmodligen på den föregående förslag, först av *curieförsamlingen* och insattes sedan av en andra församling högtidligen på sin post. Att han också var avsättbar bevisar *Tarquinius Superbus* öde.²

¹ Det latinska *rex* är det keltisk-iriska *righ* (stamföreståndare) och det gotiska *reiks*. Att detta, som ursprungligen också vårt *Fürst* (d.v.s. det engelska *first*, det danska *förste*) likaledes betydde gentil- eller stamföreståndare framgår därav att goterna redan i fjärde århundradet hade ett särskilt ord för den senare konungen, härföraren för ett helt folk: *Thiudans*. *Artaxerxes* och *Herodes* heter i *Ulfilas* bibelöversättning aldrig *reiks* utan *thiudans* och kejsar *Tiberius'* rike inte *reiki* utan *thiudinassus*. I den gotiska *Thiudans* namn eller som vi oriktigt översätter, konung *Thiudareik*, *Theodorich*, d.v.s. *Didrik*, flyter benämningarna ihop.

² Enligt traditionen den sista romerska konungen som förjagades ur Rom 510 f.v.t. – *Red.*

Liksom grekerna under den heroiska tiden levde alltså romarna under de s.k. konungarnas tid i en militär demokrati, som grundade sig på och utvecklades ur genser, fratrier och stammar. Om också curiorna och stammarna delvis var konstlade bildningar, så var de dock formade efter de äkta ursprungliga förebilderna i det samhälle, ur vilket de framgick och som ännu omgav dem på alla sidor. Om också den ursprungliga patriciska adeln redan vunnit mark, om rexerna undan för undan sökte utvidga sina befogenheter – det ändrar ändå inte samhällsordningens ursprungliga grundkaraktär, och på den ensamt beror det.

Under tiden växte befolkningen i staden Rom och i det romerska, genom erövring utvidgade området dels genom invandring, dels genom befolkningen i de underkuvade, mestadels latinska områdena. Alla dessa nya statsmedlemmar (frågan om klienterna lämnar vi här åsido) stod utanför de gamla genserna, curiorna och stammarna och bildade alltså ingen del av *populus romanus*, det egentliga romerska folket. De var personligen fria människor, kunde äga jordegendom, måste betala skatter och göra krigstjänst. Men de kunde inte bekläda några ämbeten och kunde varken delta i curieförsamlingen eller vid fördelningen av de erövrade statsgodsen. De bildade den plebs, som var utesluten från alla offentliga rättigheter. Genom sitt ständigt växande antal, sin militära utbildning och beväpning blev de en hotande makt gentemot den gamla *populus*, som nu var fast tillsluten för all tillväxt utifrån. Därtill kom, att jordegendomen tycks ha varit tämligen lika fördelad mellan *populus* och plebs, under det att den visserligen ännu inte så utvecklade köpmans- och industririkedom väl till övervägande delen låg hos plebs.

Det täta dunkel som omger det forntida Roms sagohistoria – ett dunkel som gjorts ännu tätare genom de senare, juridiskt bildade källförfattarnas rationalistisk-pragmatiska tydningsförsök och uppgifter – gör det omöjligt att säga något bestämt ifråga om vare sig tidpunkten för eller förloppet av eller anledningen till den revolution, som gjorde slut på den gamla gentilförfattningen. Säkert är endast, att dess orsak låg i striderna mellan plebs och *populus*.

Den nya författning, som tillskrives rex Servius Tullius och stödde sig på grekiskt mönster, framför allt Solon, skapade en ny folkförsamling, som utan åtskillnad upptog eller uteslöt *populus* och plebejer, alltefter om de gjorde krigstjänst eller ej. Hela det vapenpliktiga manskapet indelades efter förmögenheten i sex klasser. Minimiegendomen i var och en av de fem klasserna var: I. 100.000 as; II. 75.000; III. 50.000; IV. 25.000; V. 11.000 as; enligt Dureau de la Malle lika med ungefär 14.000, 10.500, 7.000, 3.600 och 1.570 mark. Den sjätte klassen, proletärerna, bestod av dem som ägde mindre, de krigstjänst- och skattefria. I den nya centuriefolkförsamlingen (*comitia centuriata*) ställde medborgarna upp militäriskt, kompani-vis i sina centurior om hundra man, och varje centuria hade en röst. Nu uppställde emellertid den första klassen 80 centurior, den andra 22, den tredje 20, den fjärde 22, den femte 30, den sjätte för anständighetens skull också en. Därtill kom det av de rikaste bildade rytteriet med 18 centurior, tillsammans 193, röstmajoritet 97. Nu hade ryttarna och den första klassen tillsammans 98 röster, alltså majoriteten. Var de eniga, blev de övriga inte alls tillfrågade, det giltiga beslutet var fattat.

Den nya centurieförsamlingen övertog nu alla den förra curieförsamlingens politiska rättigheter (så när som på några nominella). Curiorna och genserna, av vilka dessa sammansattes, blev därefter, som i Aten, degraderade till enbart privata och religiösa sammanslutningar och fortsatte ännu länge att vegetera som sådana, under det att curieförsamlingen ganska snart avsomnade. För att också tränga ut de tre gamla släktstammarna ur staten införde man fyra ortsstammar, av vilka var och en bebodde en fjärdedel av staden och hade en rad politiska rättigheter.

Därmed hade man också i Rom, redan innan man avskaffat den så kallade kungamakten, sprängt den gamla samhällsordningen, som vilade på personliga blodsband, och ersatt den

med en ny, verklig statsordning, som grundade sig på geografisk indelning och skillnad i förmögenhet. Den offentliga makten bestod här i det krigstjänstpliktiga borgerskapet, riktad inte bara mot slaverna utan också mot de s.k. proletärerna, som var utestängda från krigstjänst och beväpning.

Inom denna nya statsordning – som endast vidareutbildades då man fördrev rex Tarquinius Superbus, den sista som usurperade en verklig kungamakt, och ersatte rex med två härförare (konsuler) med lika ämbetsmakt (alldeles som hos irokeserna) – inom denna statsordning utspelades hela den romerska republikens historia med alla dess strider mellan patricier och plebejer om tillträdet till ämbetena och om andel i statsjorden, de strider som slutade med att patricieradeln uppgick i den nya klassen av jord- och penningmagnater, vilken undan för undan slog under sig all den jord, som tillhört de genom krigstjänsten ruinerade bönderna. De så uppkomna enorma lantgodsen brukade de med tillhjälp av slavar och avfolkade på så sätt Italien. Och därmed öppnade de dörren på vid gavel inte bara för kejsardömet utan också för dess efterföljare, de tyska barbarerna.

VII. Gensen hos kelter och tyskar

Utrymmet förbjuder oss att ingå på de gentilinstitutioner, som ännu i dag i mer eller mindre ren form består hos de mest skilda vilda och barbariska folk, eller att ingå på spår av dylika i de asiatiska kulturfolkens äldre historia. I den ena eller andra formen återfinnes de överallt. Blott ett par exempel: Innan man ännu kände till gensen, har den man som gjort sig den mesta mödan att missförstå den, MacLennan, påvisat den och i det stora hela riktigt beskrivit den – samma hos kalmucker, tjerkesser, samojeder och hos tre indiska folk: waralis, magars och munnipuris. Nyligen har M. Kovalevsky upptäckt och beskrivit den hos psjaver, sjevsurer, svaneter och andra kaukasiska stammar. Här bara några korta notiser om gensens förekomst hos kelter och germaner.

De äldsta bevarade keltiska lagarna visar oss gensen ännu vid fullt liv. I Irland lever den ännu i dag åtminstone instinktivt i folkmedvetandet, sedan engelsmännen med våld sprängt den. I Skottland stod den ännu vid mitten av förra århundradet i full blom och kunde också här blott besegras av engelsmännens vapen, lagstiftning och domstolar.

Wales' forntida lagar, som nedskrevs flera århundraden före den engelska erövringen, senast under elfte århundradet, uppvisar ännu åkerbruk, som är gemensamt för hela byar, om också endast som undantagsvis förekommande kvarlevor av förut allmänna sedvänjor. Varje familj hade fem åkrar för eget bruk, ett jordstycke odlades dessutom gemensamt och avkastningen fördelades. Att dessa byalag representerade genser eller underavdelningar av genser kan inte betvivlas, då man betraktar analogierna från Irland och Skottland, även om en förnyad prövning av de walesiska lagarna, till vilket jag saknar tid (mina utdrag är från 1869), inte direkt skulle bevisa detta. Vad de walesiska källorna och med dem de iriska emellertid direkt bevisar är, att parningsäktenskapet hos kelterna ännu under elfte århundradet ingalunda trängts undan av monogamin. I Wales blev ett äktenskap olösligt eller rättare sagt ouppsägbart först efter sju år. Saknades blott tre nätter i de sju åren, så kunde makarna skiljas. Sedan delade man; hustrun delade, mannen valde sin del. Möblerna fördelades efter vissa, mycket humoristiska regler. Om mannen upplöste äktenskapet, måste han ge hustrun hennes hemgift åter och något av det andra; var det kvinnan, så fick hon mindre. Av barnen fick mannen två, kvinnan ett, nämligen det mellersta. Om kvinnan efter skilsmässan tog en annan man, och den första mannen hämtade henne tillbaka, så måste hon följa honom, även om hon redan hade *en* fot i den nya äkta sängen. Om de båda emellertid hade levt ihop i sju år, så var de man och hustru, även utan föregående formellt giftermål. Man höll inte alls så strängt på eller krävde kyskhet av flickorna före giftermålet. De hithörande bestämmelserna är av ytterst frivol natur och ingalunda överensstämmande med den borgerliga moralen. Om en kvinna begick

äktenskapsbrott, så fick mannen prygla henne (ett av de tre fallen, då han hade tillåtelse till detta utan att bli straffad) men inte heller kräva någon vidare gottgörelse, ty ”för samma brott skall antingen krävas bot eller hämnd, men inte båda på en gång”. De grunder, som kvinnan kunde hänvisa till för att få skilsmässa, utan att hennes anspråk vid delningen skulle bli lidande, var av omfattande natur, dålig andedräkt hos mannen var tillräckligt. Den lösepenning, som skulle betalas till stamhövdingen eller konungen för rättigheten till första natten (gobr merch, därav det medeltida namnet marcheta, på franska marquette), spelar en stor roll i lagboken. Kvinnorna hade rösträtt i folkförsamlingarna. Om vi tillfogar, att liknande förhållanden ådagalagts på Irland; att där likaledes äktenskap för en viss tid var allmänt brukligt och att kvinnan vid skilsmässan tillförsäkrades stora förmåner, som var noga reglerade, och till och med hölls skadeslös för sitt hushållsarbete; att där en ”första hustru” förekom vid sidan av de andra hustrurna och att man vid arvskiften inte gjorde någon skillnad mellan barn inom och utom äktenskapet – om vi tillfogar detta, så har vi en bild av parningsäktenskapet, i jämförelse med vilken den i Nordamerika giltiga äktenskapsformen förefaller sträng, något som emellertid inte kan väcka förvåning när det gäller ett folk i elfte århundradet, som ännu på Caesars tid levde i gruppäktenskap.¹

Den iriska gensen (sept, stammen hette klainne, klan) intygas och beskrives inte bara av de gamla lagböckerna utan också av de engelska jurister, som på 1600-talet sändes över för att förvandla klanjorden till den engelska konungens domäner. Jorden var ända till denna sista tid klanens eller gensens gemensamma egendom, i den mån inte hövdingarna redan förvandlat den till sina privata domäner. När en gentilkamrat dog och alltså ett hushåll upphörde, företog föreståndaren (caput cognationis kallade honom de engelska juristerna) en ny uppdelning av hela områdets jord mellan de övriga hushållen. Denna måste i det stora hela ha ägt rum enligt de i Tyskland gällande reglerna. Ännu i dag återfinner vi några – för fyrtio eller femtio år sedan talrika – bymarker i s.k. rundaler. Bönderna – enskilda arrendatorer av jorden, som rövats av engelska erövrare men som tidigare tillhört gensen gemensamt – betalar var och en arrende för sitt stycke men slår ihop alla bitarna åker- och ängsmark, indelar dem efter läge och kvalitet i ”gewanne”, som det heter vid Mosel och ger var och en hans andel i varje gewann; mossar och betesmark användes gemensamt. Ännu för femtio år sedan gjordes nyuppdelning efter vissa tidsperioder understundom varje år. En sådan rundalbys jordkarta ser precis så ut som ett tyskt byalag (Gehöferschaft) vid Mosel eller i Mittelwald. Också i ”factions” lever gensen kvar. De irländska bönderna delar sig ofta i partier, som grundar sig på skenbart alldeles absurda eller meningslösa åtskillnader, som förefaller engelsmännen alldeles oförklarliga och inte tycks ha något annat syfte än att den ena factionen gladeligen och högtidligen pryglar upp den andra. Det är konstlade återupplivningsförsök, ett senare uppkommet surrogat för de sprängda genserna, som på sitt sätt vittnar om att den nedärvda gentilinstinkten fortlever. I många trakter är för övrigt gentilkamraterna tämligen allmänt samlade på det gamla området. Sålunda hade ännu på trettioalet det stora flertalet innevånare i grevskapet Monaghan endast fyra familjenamn, d.v.s. stammade från fyra genser eller klaner.²

¹ D.v.s. omedelbart före vår tideräknings begynnelse. – *Red.*

² *Till fjärde upplagan 1891.* Under några dagars uppehåll på Irland har jag åter fått ett klart medvetande om i hur hög grad lantbefolkningen där ännu lever kvar i gentiltidens föreställningar. Godsägaren, vars arrendator bonden är, gäller ännu för denne som ett slags klanchef, som har att förvalta jorden i allas intresse, till vilken bonden betalar tribut i form av arrende, men av vilken han i nödfall skall ha hjälp. Och likaså gäller varje burgnare som förpliktad att understödja sina fattigare grannar, så snart dessa råkar i nöd. Sådan hjälp är inte allmosor, den är vad som rättsligen tillkommer den fattigare från den rikare klankamraten eller klanchefen. Man begriper de politiska ekonomernas och juristernas klagan över hur omöjligt det är att bibringa den irländska bonden det moderna borgerliga egendomsbegreppet. En äganderätt, som bara innebär rättigheter men inga plikter, kan irländaren absolut inte få i sin skalle. Men man förstår också hur irländare, som med sådana naiwa gentilföreställningar

I Skottland daterar sig gentilordningens undergång från krossandet av upproret 1745. Vilket led den skottiska klanen speciellt utgör i denna gentilordning återstår ännu att undersöka; att den emellertid utgör en sådan, står utom allt tvivel. I Walter Scotts romaner lever denna högskottiska klan upp inför våra ögon. Den ger, säger Morgan, ”en bild av gensen, som är ett mönster i sin organisation och i sin anda, ett slående exempel på gentillivets makt över gentilerna ... I dess fejder och i dess blodshämnd, i områdets fördelning enligt klaner, i dess gemensamma brukande av jorden, i klanmedlemmarnas trohet mot hövdingen och mot varandra finner vi gentilsamhällets överallt återkommande drag ... Härstamningen räknades enligt fadersrätt, så att männens barn stannade inom klanen, under det att kvinnornas övergick till fädernas klan”. Att emellertid modersrätten tidigare härskat i Skottland visar det faktum, att kvinnlig arvsföljd enligt Beda rådde i pikternas kungliga familj. Ja, till och med ett stycke punaluafamilj, hade liksom hos walesarna, ända in i medeltiden bevarats hos skoterna i rättigheten till den första natten, vilken klanhövdingen eller konungen som den sista representanten för de tidigare gemensamma äkta männen hade rättighet att utöva hos varje brud, såvida man inte löste ut den.

*

Att tyskarna ända till folkvandringarna var organiserade i genser står utom allt tvivel. Först några få århundraden före vår tideräkning kan de ha besatt området mellan Donau och Rhen, Weichsel och de norra haven. Cimbrerna och teutonerna var ännu stadda på vandring och sueverna blev först på Caesars tid fast bosatta. Om dem säger Caesar uttryckligen, att de slagit sig ner enligt genser och släktskap (*gentibus cognationibusque*), och i munnen på en romare av gensen Julia hade detta ord *gentibus* en bestämd betydelse, som inte kunde bortförklaras. Detta gällde om alla tyskar; till och med bosättningen i de erövrade romarprovinserna tycks ännu ha skett enligt genser. I den alamanniska folkrätten bekräftas, att folket på den erövrade jorden söder om Donau slog sig ner enligt släkter (*genealogiae*); *genealogia* användes i precis samma mening som det senare jord eller byalaget. Kovalevsky har nyligen lanserat den åsikten, att dessa *genealogiae* skulle vara de stora släkthushåll, mellan vilka landet var fördelat och ur vilka senare byalagen utvecklades. Detsamma skulle då också gälla faran, med vilket uttryck burgunder och longobarder – alltså en gotisk och en herminonisk eller högtysk folkstam – betecknar en tämligen närbesläktad om också inte precis samma sak som *genealogia* i den alamanniska lagboken. Vad som här verkligen föreligger: gens eller släkthushåll, måste först närmare undersökas.

De språkliga minnesmärkena lämnar oss i tvivelsmål om huruvida det hos alla tyskar fanns ett gemensamt uttryck för gens och vilket. Etymologiskt motsvaras det grekiska *genos*, det latinska *gens* av det gotiska kuni, det medelhögtyska künne, och de användes också i samma mening. Det faktum visar tillbaks till modersrättens tider, att namnet för kvinna stammar från samma rot, grekiska *gyne*, slaviska *zena*, gotiska *qvinno*, fornnordiska *kona*, *kuna*. – Hos longobarder och burgunder finner vi, som sagt, *fara*, vilket Frimm härleder från en hypotetisk rot *fisan*, föda. Jag skulle hellre vilja gå tillbaks till den handgripliga härledningen av *fara*, *fara*, vandra, som beteckning för en nästan självklart av släktingar sammansatt fast avdelning av vandrartåget, en beteckning som under loppet av månghundraåriga vandringar, först åt öster, sedan åt väster, undan för undan övergick till själva släktsammanslutningen. Vidare på gotiska *sibja*, anglosachsiska *sib*, fornhögtyska *sippia*, *sippa*, *Sippe*. I fornnordiskan förekommer blott plural *sifjar*, släktingarna; singularen blott som namn på en gudinna, *Sif*. – Och

---

plötsligt kastas in i de engelska och amerikanska storstäderna bland en befolkning med helt andra moral- och rättsbegrepp, lätt bringas ur fattningen ifråga om moral och rätt, förlorar varje hållpunkt och ofta i massor fullständigt demoraliseras.

slutligen förekommer ännu ett annat uttryck i Hildebrandssången, där Hildebrand frågar Hadubrand

”vilken hans fader vore bland männen av folket ... eller av vilken släkt du vore” (eddo huêlîhhes *cnuosles* du sis).

Såvida ett gemensamt tyskt namn för gensen funnits, torde det väl på gotiska ha lydit kuni. Därför talar inte blott identiteten med det motsvarande uttrycket i det besläktade språket, utan också den omständigheten, att från detsamma härledes ordet kuning, konung, vilket ursprungligen betyder en gentil- eller stamföreståndare. Sibja, Sippe, tycks inte komma ifråga, åtminstone betyder sifjar i fornnordiskan inte endast blodsförvanter utan också besvägrade, omfattar alltså anhöriga av minst *två genser*; sif kan alltså inte själv ha varit uttrycket för gens.

Liksom hos mexikaner och greker var också hos tyskarna slagordningen, såväl ryttarskvadronen som fotfolkets kilkolonn, indelat efter gentilcorporationer. När Tacitus säger: efter familjer och släktskapsgrupper, så låter sig detta obestämda uttryck förklaras därav, att gensen i Rom på hans tid för länge sedan upphört att vara en levande sammanslutning.

Avgörande är ett ställe hos Tacitus, där det heter: Morbrodern betraktar sin systerson som sin son, ja, några anser blodsbandet mellan morbror och systerson ännu heligare och närmare än det mellan far och son, så att, om gisslan kräves, systersonen gäller som större garanti än sonen till den, som man vill binda. Här har vi ett levande stycke av den enligt modersrätten organiserade, alltså ursprungliga gensen, och det som något för tyskarna särskilt utmärkande.¹ Om en medlem av en sådan gens gav sin egen son som pant för ett högtidligt löfte och denne föll offer för faderns fördragsbrott, så angick saken endast fadern själv. Men om det var systersonen, som offrades, så var det ett brott mot den heligaste gentilrätten. Den gentilförvant, som främst framför alla andra var förpliktad att skydda gossen eller ynglingen, hade förorsakat hans död. Antingen fick han inte lämna honom som gisslan eller också måste han hålla fördraget. Om vi också inte hade några andra spår av gentilförfattning hos tyskarna, skulle detta enda ställe vara tillräckligt.

Ännu mer avgörande, emedan det är omkring 800 år senare i tiden, är ett ställe i den fornnordiska sången om gudaskymningen och världens undergång, Voluspa. I denna ”sierskans syn”, i vilken – såsom nu Bang och Bugge påvisat – också kristliga element finnes invävda, heter det i skildringen av den tid av allmän urartning och allmänt fördärv, som inleder den stora katastrofen:

Broedhr munu berjask
munu *systrungar*
ok at bönum verdask,
sifjum spilla

”Bröder kommer att bekämpa varandra och bliva varandras mördare, *systerbarn* kommer att bryta sippen.”

¹ Den särskilt intima naturen hos banden mellan morbror och systerson, som stammar från tiden för modersrätten och som förekommer hos många folk, känner grekerna blott i den heroiska tidens mytologi. Enligt Diodoros (IV, 34), dödar Meleager Thestius' söner, bröderna till hans moder Althäa. Denna ser i detta dåd ett så oförsonbart brott, att hon förbannar mördaren, sin egen son, och önskar honom döden. ”Gudarna hörde”, som det berättas, ”hennes önskan och gjorde ett slut på Meleagers liv.” Enligt samma Diodoros (IV, 44) landar argonauterna under Herakles' ledning i Trakien och finner där, att Phineus på sin nya gemåls anstiftan skändligen misshandlar de båda söner han har med sin förskjutna gemål, boreaden Kleopatra. Men bland argonauterna finns också boreader, bröder till Kleopatra, alltså morbröder till de misshandlade. De tar sig genast an sina systemsöner, befriar dem och slår ihjäl väktarna.

Systrungar betyder mosterns son, och att sådana skulle förneka blodsförvantskapet med varandra, gäller ännu för diktaren som en stegring till och med av brodermordets förbrytelse. Stegringen ligger i systrungar, som betonar släktskapet på moderns sida. Om det i stället stod syskinabörn, syskonbarn, eller syskina-synir, syskonsöner, så skulle den andra raden inte uppvisa någon stegring i jämförelse med den första, utan en försvagning. Alltså till och med på vikingatiden, då Voluspa uppstod, var minnet av modersrätten ännu inte utplånat i Skandinavien.

För övrigt hade modersrätten på Tacitus' tid redan vikit för fadersrätten, åtminstone hos de honom närmare bekanta tyskarna: barnen ärvde fadern; där inga barn fanns: bröderna och far- och morbröderna. Att morbrodern tilläts ärva sammanhänger med att den just nämnda sedvänjan bibehållits och bevisar likaledes, hur ung fadersrätten vid denna tid ännu var hos tyskarna. Ända långt in i medeltiden återfinnes också spår av modersrätt. Vid denna tid tycks faderskapet ännu inte ha vunnit riktig tilltro, i synnerhet inte då det gällde livegna. Om alltså en feodalherre från en stad krävde tillbaka en förlupen livegen måste exempelvis i Augsburg, Basel och Kaiserslautern den anklagades livegenskap edligt intygas av sex av hans närmaste blodsförvanter, nämligen uteslutande på moderns sida (Maurer: "Städteverfassung", I, s. 381).

En annan rest av den nu först utdöende modersrätten utgör tyskarnas för romarna nästan obegripliga aktning för det kvinnliga könet. Jungfrur från förnåma familjer gällde som den mest bindande gisslan vid fördrag med tyskarna. Tanken på att deras hustrur och döttrar skulle kunna råka i fångenskap och slaveri är dem fruktansvärd och sporrar mer än något annat deras mod i drabbningen. De ser något heligt och profetiskt i kvinnan, de lyssnar till hennes råd också i de viktigaste angelägenheter, liksom Veleda, den brukteriska¹ prästinnan vid Lippe, var den drivande kraften i hela batavupproret, då Civilis i spetsen för tyskar och belgare skakade hela romarväldet i Gallien. I hemmet tycks kvinnans herravälde vara obesträtt. Hon, åldringarna och barnen måste förvisso också utföra allt arbete, mannen jagar, dricker och slår dank. Så säger Tacitus; då han emellertid inte berättar, vem som gör arbetet på åkern, och bestämt förklarar, att slaverna blott presterar skatter men inga dagsverken, så måste väl massan av de vuxna männen ändå ha uträttat den smula arbete, som lantbruket krävde.

Äktenskapsformen var, som redan ovan sagts, ett parningsäktenskap, som undan för undan närmade sig monogamin. Strikt monogami var det ännu inte, då flerhustruäktenskap var tillåtet för de förnåma. I det stora hela höll man (i motsats till kelterna) strängt på flickornas kyskhet, och likaså talar Tacitus med en särskild värme om äktenskapsbandets obrottslighet hos tyskarna. Endast äktenskapsbrottet från kvinnans sida anger han som skilsmässogrund. Men hans redogörelse lämnar här många luckor öppna och demonstrerar dessutom alltför mycket den dygdespegel han håller fram för de liderliga romarna. Så mycket är emellertid säkert: om tyskarna i sina skogar var dessa undantag av dygdemönster, så har det bara behövts en ringa beröring med yttervärlden för att bringa dem ner till de övriga europeiska genomsnittsmänniskornas nivå. De sista spåren av sedlig stränghet försvann mitt uppe i romarvärlden långt hastigare än det tyska språket. Man behöver bara läsa Gregorius av Tours. Att det i de tyska urskogarna inte kunde råda samma raffinerade yppighet i sinnesluster som i Rom säger sig självt, och så behåller också tyskarna i detta avseende ändå tillräckligt företräde framför romarna, utan att vi pådiktar dem en avhållsamhet i köttliga ting, som aldrig någonstades rått hos ett helt folk.

Ur gentilförfattningen uppkom plikten att ärva faderns eller släktingarnas fientliga likaväl som vänskapsförhållanden, likaså mansboten, böterna i stället för blodshämnden, när det gällde dråp eller tillfogade skador. Denna mansbot, som ännu för en mansålder sedan

¹ Bruktererna var en germansk folkstam, som bodde vid Lippe. – Red.

betraktades som en specifikt tysk institution, har nu påvisats hos hundratals folk som allmän mildringsform av den ur gentilordningen uppkomna blodshämnden. Vi finner den, likaväl som gästvänskapförpliktelsen, bland andra hos de amerikanska indianerna. Beskrivningen, hur gästvänskapen enligt Tacitus ("Germania", c. 21) utövas, är nästan i detalj densamma som den Morgan lämnar om sina indianer.

Den våldsamma och ändlösa tvisten om huruvida Tacitus' tyskar redan slutgiltigt uppdelat åkerjorden eller inte, och hur ställena ifråga bör tydas, tillhör nu det förgångna. Sedan man hos nästan alla folk påvisat, att åkerjorden gemensamt brukats av gensen och senare av kommunistiska familjekollektiv – vilka Caesar intygar existera ännu hos sueverna – och att man därefter tilldelat enskilda familjer jord, vilken periodiskt nyuppdelats, sedan man fastställt att denna periodiska återuppdelning av åkerjorden i Tyskland på sina ställen hållit sig kvar ända fram till våra dagar, behöver man inte spilla ett ord mer på saken. Om tyskarna från det gemensamma lantbruket, som Caesar uttryckligen tillskriver sueverna – uppdelad eller privat åker finns inte alls hos dem, säger han – under de 150 åren fram till Tacitus övergått till enskilt brukande med årlig nyuppdelning av jorden, så är det sannerligen framsteg nog. Att man under denna korta tidrymd och utan varje främmande inblandning övergått från detta stadium till fullständig privatäganderätt till jorden, innebär helt enkelt en omöjlighet. Jag måste alltså hos Tacitus blott läsa, vad han med torra ord säger: de växlar (eller nyuppdelar) den brukade jorden varje år och därvid blir det tillräckligt med gemensam jord kvar. Det är det stadium av åkerbruk och jordtillägnelse, som noggrant motsvarar den dåtida gentilförfattningen hos tyskarna.

Det ovanstående sista stycket lämnar jag oförändrat, såsom det står i de tidigare upplagorna.¹ Under tiden har frågan kommit i ett annat läge. Sedan Kovalevsky (jfr. ovan, sida 73 i Arbetarkulturs tryckta upplaga) påvisat det vitt utbredda, om inte allmänt förekommande patriarkaliska hushållslaget som mellanstadium mellan den modersrättskommunistiska och den moderna isolerade familjen, gäller inte längre frågan – som ännu mellan Maurer och Waitz – gemensamt ägande eller privat ägande av jorden, utan *formen* för det gemensamma ägandet. Att det hos sueverna på Caesars tid inte blott rådde gemensamt ägande utan också gemensamt brukande för gemensam räkning, om det råder det inget tvivel. Huruvida hushållningsenheten var gensen eller huslaget eller en mellan båda liggande kommunistisk släktskapsgrupp, eller om alla tre grupperna förekom alltefter jordförhållandena, om den saken kan man ännu länge fortsätta att tvista. Nu påstår emellertid Kovalevsky, att det av Tacitus skildrade tillståndet inte hade mark- eller byalaget utan släkthushållet som förutsättning. Först ur detta sistnämnda har långt senare, till följd av befolkningens tillväxt byalaget utvecklats.

I enlighet härmed hade tyskarnas boplatser på det område, som under romartiden besatts av dem, liksom på det område, som de senare tog från romarna, inte bestått av byar utan av stora familjelag, som omfattade flera generationer, lade ett motsvarande landområde under plojen och hade den omkringliggande ödemarken gemensamt med grannarna. Stället hos Tacitus om växlingen av den brukade jorden skulle då faktiskt fattas i agronomisk mening: kollektivet hade varje år plöjt upp ett nytt område och låtit fjolårets åkerjord ligga i träde och åter helt förvildas. Med den glesa befolkningen hade det ständigt blivit tillräckligt med ödemark kvar för att onödiggöra varje strid om vem som ägde jorden. Först efter århundraden, då antalet medlemmar i hushållet nått ett sådant antal, att gemensam hushållning under de dåvarande produktionsbetingelserna inte längre var möjlig, hade de upplösts. De hittills gemensamma åkrarna och ängarna hade då på känt sätt fördelats mellan de enskilda hushållen, som numera

¹ De följande tre styckena har Engels tillagt 4:e upplagan som utkom 1891. – *Red.*

bildades, i början på en viss tid, senare en gång för alla, under det att skog, betesmark och vatten förblivit gemensamma.

För Rysslands vidkommande tycks denna utvecklingsgång vara fullständigt historiskt bevisad. Vad Tyskland och i andra rummet de övriga germanska länderna beträffar, så kan man inte förneka, att detta antagande i många avseenden bättre förklarar källorna och bättre löser svårigheterna, än det hittills gällande, som låter byalaget sträcka sig tillbaka ända till Tacitus. De äldsta dokumenten, exempelvis Codex Laureshamensis,¹ låter sig i det stora hela bättre förklaras med hjälp av släkthushållet än av byalaget. Å andra sidan leder den fram till nya svårigheter och nya frågor, som först måste lösas. Här kan endast nya undersökningar bringa klarhet. Jag kan emellertid inte förneka, att släkthushållets mellanstadium har mycket som talar för sig också när det gäller Tyskland, Skandinavien och England.

Medan tyskarna hos Caesar dels just börjat få fasta boplatser, dels ännu söker sådana, har de på Tacitus' tid redan ett helt århundrade av bofasthet bakom sig. I enlighet härmed är framsteget ifråga om produktionen för livsuppehållet omisskännligt. De bor i blockhus, deras kläder är ännu mycket primitiva: grov yllemantel, djurhudar, för kvinnor och förnäma personer linneunderkläder. Deras föda består av mjölk, kött, vilda frukter och, som Plinius tillfogar, havregrynsgröt (ännu i dag keltisk nationalrätt på Irland och i Skottland). Deras rikedom består av boskap: denna är emellertid av dålig ras, nötkreaturen är små, oansenliga, utan horn, hästarna små ponnys och föga snabba. Mynt användes sällan och i ringa utsträckning, blott romerska. Guld och silver bearbetade de inte och värderade det inte heller. Järn var sällsynt och tycks, åtminstone hos stammarna vid Rhen och Donau, nästan endast ha införts, inte utvunnits. Runskriften (efterhärnade grekiska och latinska bokstäver) var blott känd som hemlig skrift och användes blott till religiösa besvärjelser. Människooffer var ännu i bruk. Kort sagt, vi har här för oss ett folk, som just höjt sig från barbariets mellersta stadium till dess högre. Men under det att de stammar, som gränsade omedelbart till romarna, genom den underlättade införseln av romerska industriprodukter förhindrades att utveckla en självständig metall- och textilindustri, utbildades utan tvivel en sådan i nordost, vid Östersjön. De i de schlesvigiska mossarna funna rustningsföremålen – långt järnsvärd, kedjepansar, silverhjälm o.s.v. jämte romerska mynt från slutet av andra århundradet – och de genom folkvandringarna spridda tyska metallsakerna visar en helt egen typ av inte ringa utbildning, även där de stöder sig på ursprungligen romerska mönster. Utvandringen till det civiliserade romarriket gjorde överallt, utom i England, slut på denna inhemska industri. Hur enhetligt denna industri uppstod och vidareutbildades visar exempelvis bronsspännena; de som hittats i Bourgogne, i Rumänien, vid Asovskasjön kunde liksom de engelska och svenska ha utgått från samma verkstad och är också utan tvivel av germanskt ursprung.

Även samhällsordningen motsvarar barbariets högre stadium. Föreståndarnas råd (principes) var enligt Tacitus en allmän institution, som avgjorde mindre viktiga saker men förberedde de viktigare för folkförsamlingens avgörande. Denna sistnämnda existerade på barbariets lägre stadium – åtminstone där vi känner till den, hos amerikanerna – till en början endast för gensen, ännu inte för stammen eller för stamförbundet. Föreståndarna (principes) skiljer sig ännu skarpt från krigsanförarna (duces), alldeles som hos irokeserna. De förstnämnda lever ännu delvis av hedersgåvor från stamkamraterna i form av boskap, korn o.s.v.; de väljes, liksom i Amerika, mestadels ur samma familj. Övergången till fadersrätten bidrar, liksom i Grekland och Rom, till att valet undan för undan förvandlas till nedärvd rättighet och därmed till bildande av en adelsfamilj i varje gens. Denna gamla, så kallade stamadel gick mestadels under i folkvandringarna eller också kort därefter. Härförarna valdes utan hänsyn till härstamning, endast med hänsyn till sin duglighet. De hade föga makt och måste utöva

¹ Staden Lorchs jordebok. – *Red.*

inflytande genom sitt exempel. Den egentliga disciplinära makten i hären tillägger Tacitus uttryckligen prästerna. Den verkliga makten låg hos folkförsamlingen. Konungen eller stamföreståndaren presiderar, folket avgör – nej: genom att sorla; ja genom acklamation eller vapenlarm. Den är tillika domstol. Här reses och avgöres klagomål, här fälles dödsdomar, och dödsdomar fälles endast för feighet, folkförräderi och onaturligt könsumgänge. Också i genserna och de andra underavdelningarna dömer kollektivet under föreståndarens ordförandeskap, vilken – liksom i all ursprunglig tysk rätt – endast kan ha varit ledare av förhandlingarna och förhørsledare. Den som fällde domen var hos tyskarna från första början och överallt kollektivet.

Sedan Caesars tid hade förbund av stammar utbildats. Hos några av dem fanns det redan konungar. Den högste härföraren eftersträvade, liksom hos greker och romare, despotismen och uppnådde den understundom. Sådana framgångsrika usurpatorer var nu ingalunda oinskränkta härskare, men de började dock redan bryta gentilförfattningens fjättrar. Under det att frigivna slavar eljest intog en underordnad ställning, emedan de inte kunde tillhöra någon gens, steg sådana gunstlingar hos de nya konungarna ofta till rang, rikedom och ära. Det samma skedde efter romarrikets erövrande hos de härförare, som nu blivit konungar över stora länder. Hos frankerna¹ spelade konungens slavar och frigivna en stor roll först vid hovet, sedan i staten. Från dem härstammar till stor del den nya adeln.

En institution gynnade uppkomsten av kungadömet: följen. Redan hos de amerikanska rödskinderna såg vi, hur vid sidan av gentilförfattningen bildades privata sammanslutningar för krig på egen hand. Dessa privata sammanslutningar hade hos tyskarna redan blivit ständiga föreningar. Den krigsanförare, som vunnit rykte, samlade omkring sig en skara män, som var lystna på rov och förpliktade att vara honom trogna, liksom han dem. Anföraren underhöll och belönade dem, ordnade dem hierarkiskt, ett livgarde och slagfärdiga trupper för mindre fälttåg, en färdig officerskår för större. Även om dessa följen måste ha varit svaga, något som också senare visade sig, exempelvis hos Odovakar i Italien, så bildade de dock fröet till den gamla folkfrihetens förfall och spelade just denna roll under och efter folkvandringarna. Ty för det första gynnade de uppkomsten av kungamakten. Men för det andra kunde de, som redan Tacitus anmärker, sammanhållas endast genom oupphörliga krig och rövartåg. Röveriet blev ändamål. Hade följets herre inget att göra i den närmaste trakten, så drog han ut med sitt manskap till andra folk, där det rådde krig och fanns utsikt till byte. De tyska hjälptrupper, som i stort antal kämpade under romerska fanor till och med mot tyskarna, hade till en del utbildats av dylika följen. Landsknektsväsendet – tyskarnas skam och förbannelse – fanns här redan i sin första form. – Efter romarrikets erövring utgjorde dessa män i konungarnas följen vid sidan av det ofria och romerska hovfolket den andra huvudbeståndsdelen i den senare adeln.

I det stora hela gäller alltså samma samhällsordning för de till folk förenade tyska stammarna, som den vilken utbildats hos den heroiska tidens greker och den så kallade konungatidens romare: folkförsamling, gentilföreståndarnas råd, härförare, som redan eftersträvade en verklig kungamakt. Det var den mest utbildade författning, som gentilordningen överhuvudtaget kunde utveckla. Den var mönsterförfattningen på barbariets högre stadium. Om samhället överskred de gränser, inom vilka denna författning var tillfyllest, så var det ute med gentilordningen. Den sprängdes, staten kom i dess ställe.

VIII. Statsbildningen hos tyskarna

Tyskarna var enligt Tacitus ett synnerligen talrikt folk. En ungefärlig föreställning om de enskilda tyska folkens styrka får vi hos Caesar. Han anger antalet av de usipeter och tenkterer,

¹ En germansk stam. – *Red.*

som uppträdde på vänstra Rhenstranden, till 180.000 personer, kvinnor och barn inberäknade. Alltså ungefär 100.000 på ett enda folk¹ redan betydligt mer än exempelvis samtliga irokeser under deras blomstringstid, då de, ehuru de knappast räknade 20.000 personer, utgjorde hela landets skräck, från de stora sjöarna och ända till Ohio och Potomac. Ett sådant enskilt folk intar på kartan – om vi med ledning av uppgifterna försöker gruppera de i närheten av Rhen bosatta, närmare bekanta folken – i genomsnitt ett preussiskt regeringsdistrikts område, ungefär 10.000 kvadratkilometer eller 182 geografiska kvadratmil. Men romarnas Germania Magna, ända till Weichsel, omfattar i runt tal 500.000 kvadratkilometer. Om genomsnittssiffran för de enskilda folkens storlek sättes till 100.000 personer, skulle totalsiffran för Germania Magna uppgå till fem miljoner. För en barbarisk folkgrupp ett ansenligt tal, för våra förhållanden – tio personer på kvadratkilometern eller 550 på den geografiska kvadratmilen – ytterst ringa. Men därmed är antalet vid den tiden levande tyskar ingalunda uttömt. Vi vet, att det utmed Karpaterna ända ned till Donaus mynning bodde tyska folk av gotisk stam, bastarner, peukiner, och andra i så stort antal, att Plinius av dem sammansätter en femte huvudstam av tyskar. Vi vet vidare att de redan år 180 f.v.t. uppträder i sold hos den macedoniska konungen Perseus samt att de ännu under Augustus första år framtränger ända till trakten av Adrianopel. Om vi uppskattar dessa till blott en miljon, så blir det sannolika antalet tyskar vid början av vår tideräkning åtminstone sex miljoner.

Efter bosättningen i Germanien måste befolkningen ha växt allt hastigare. Enbart de ovan nämnda industriella framstegen torde bevisa detta. Fynden i de schlesvigiska mossarna är, av de tillhörande romerska mynten att döma, från tredje århundradet. Vid denna tid rådde alltså redan vid Östersjön utvecklad metall- och textilindustri, livliga förbindelser med romarriket och en viss lyx hos de rikare – allt spår av tätare befolkning. Men vid denna tid börjar också tyskarnas allmänna angreppskrig utefter hela den linje, som Rhen, den romerska gränsvallen och Donau bildar, från Nordsjön ända till Svarta havet – ett direkt bevis på att befolkningen växte allt mer i antal och trängde utåt. I trehundra år varade kampen, under vilken de gotiska folkens hela huvudstam (med undantag för de skandinaviska goterna och burgunderna) drog åt sydost och bildade den vänstra flygeln av den stora angreppslinjen, i vars centrum högtyskarna (hermionierna) vid övre Donau, och på vars högra flygel iskevonerna, nu kallade franker, vid Rhen trängde framåt. Ingevonerna fick Britanniens erövring på sin lott. Vid slutet av femte århundradet låg romarriket, utmattat, blodlöst och hjälplöst, öppet för de inträngande tyskarna.

Vi stod härövan vid den antika grekiska och romerska civilisationens vagga. Här står vi vid dess bår. Över alla Medelhavsbäckens länder hade det romerska världsherraväldets nivellerande järn farit fram, och det århundraden igenom. Där inte det grekiska språket bjöd motstånd, hade alla nationella språk måst vika för ett rådbräkat latin. Det fanns inte längre någon skillnad mellan nationerna, inga galler, iberer, ligurer, noriker, alla hade de blivit romare. Den romerska förvaltningen och den romerska rätten hade överallt upplöst de gamla släktförbunden och därmed den sista resten av lokal och nationell självverksamhet. Det nybakade romardömet bjöd ingen ersättning. Det gav inte uttryck åt någon nationalitet utan blott åt brist på nationalitet. Elementen till den nya nationen var för handen överallt, de olika provinsernas latinska dialekter skilde sig mer och mer, de naturliga gränserna, som tidigare gjort Italien, Gallien, Spanien, Afrika till självständiga områden, var ännu förhanden och gjorde sig också ännu kännbara. Men ingenstans existerade kraften att sammanfatta dessa element till nya nationer, ingenstans fanns ännu ett spår av utvecklingsförmåga, av motstånds-

¹ Det här antagna talet bekräftas av ett ställe hos Diodorus om de galliska kelterna: ”I Gallien bor många folk av skiftande storlek. Hos de största uppgår invånarantalet till ungefär 200.000, hos de minsta till 50.000.” (Diodorus Siculus, V 25). Alltså i genomsnitt 125.000. Vad de enskilda galliska folken angår, får man med deras högre utvecklingsnivå obetingat förutsätta att de var något talrikare än de tyska.

kraft, för att inte tala om skaparförmåga. Den oerhörda massan av människor på det oerhörda området hade blott ett band, som höll den samman: den romerska staten, och denna hade med tiden blivit dess värsta fiende och förtryckare. Provinserna hade krossat Rom: Rom själv hade blivit en provinsstad liksom de andra – privilegierad, men inte längre härskande, inte längre världens medelpunkt, inte ens längre säte för kejsarna och underkejsarna, som bodde i Konstantinopel, Trier, Milano. Den romerska staten hade blivit en väldig, komplicerad maskin, uteslutande med syfte att utsuga undersåtarna. Skatter, statliga dagsverken och leveranser av alla slag tryckte ner befolkningens massa i allt djupare armod. Trycket stegrades till det outhärdliga genom ståthållarnas, skatteindrivarnas, soldaternas utpressningar. Dithän hade den romerska staten bragt det med sitt världsherravälde. Den grundade sitt existensberättigande inåt på ordningens upprätthållande och utåt på skyddet mot barbarerna. Men dess ordning var värre än den värsta oordning, och barbarerna, mot vilka den föregav sig skydda medborgarna, efterlängtdes av dessa som räddare.

Samhällets tillstånd var inte mindre förtvivlat. Redan sedan republikens sista tid hade det romerska herraväldet gått ut på hänsynslös utsugning av de erövrade provinserna. Kejsardömet hade inte avskaffat denna utsugning utan tvärtom reglerat den. Ju mer riket förföll, desto högre steg skatterna och tributerna, desto skamlösare roffade och förtryckte tjänstemännen. Handel och industri hade aldrig varit de folkbehärskande romarnas sak, blott ifråga om ränteocker hade de överträffat allting i den vägen före och efter dem. Den smula handel som funnits och vidmakthållits gick under för tjänstemännens utpressningar, den handel som ännu kunde hålla sig flytande faller på den östra, grekiska delen av riket, vilken ligger utanför vår betraktelse. Allmän utarmning, tillbakagång för handelsförbindelserna, hantverket, konsten, sjunkande befolkningssiffra, städernas förfall, återinförande av primitivare metoder i åkerbruket – det var det romerska världsherraväldets slutresultat.

Åkerbruket, den avgörande produktionsgrenen i hela den gamla världen, hade åter blivit det mer än någonsin. I Italien hade de oerhörda godskomplexen (latifundierna), som sedan slutet av republiken upptog nästan hela området, använts på två sätt. Antingen som betesmark för boskapen, då befolkningen ersatts av får- och nötboskap, vars vård endast krävde ett fåtal slavar. Eller som villor, där man med tillhjälp av massor av slavar bedrev trädgårdsskötsel i stor skala, dels för att tillfredsställa ägarens lyxbegär, dels för avsättning på städernas marknader. De stora betesmarkerna hade bibehållits och väl ytterligare växt, villagods och deras trädgårdsskötsel hade förfallit med deras ägares ruin och städernas förfall. Den på slavarbete grundade latifundiehushållningen lönade sig inte mer; den var emellertid på den tiden den enda möjliga formen för agrikultur i stor skala. Småbruket hade åter blivit den enda form som lönade sig. Den ena villan efter den andra delades upp i små parceller och lämnades ut på ärftligt arrende. Arrendatorerna, som betalade en bestämd summa eller patriarii, var mer förvaltare än arrendatorer och erhöll för sitt arbete endast sjättedelen eller till och med endast niondedelen av årsproduktionen. Men till övervägande delen utlämnades dessa små åkerparceller till koloner, som därför betalade ett bestämt årligt belopp, var bundna vid torvan och kunde säljas med sin parcell. De var visserligen inte slavar men inte heller fria, kunde inte gifta sig med fria, och deras giftermål sinsemellan betraktades inte som fullgiltiga giftermål utan liksom slavarnas blott som tillfälliga samlag (contubernium). De utgjorde förelöparna till medeltidens livegna.

Det antika slaveriet hade överlevt sig själv. Varken på landet i storjordbruken eller i städernas manufaktur gav det längre någon avkastning, som var mödan värd – marknaden för deras produkter hade tagit slut. Men småjordbruket och småhantverket, till vilka den väldiga produktionen under rikets blomstringstid hade smält samman, hade ingen plats för talrika slavar. Endast för de rikas hus- och lyxslavar fanns det ännu plats i samhället. Men det utdöende slaveriet var ännu alltjämt tillräckligt för att allt produktivt arbete skulle framstå

som slavarnas sysselsättning, som ovärdigt för fria romare – och det var ju numera var och en. Därför å ena sidan ett växande antal frigivanden av slavar som var överflödiga och blivit till en börda, å andra sidan tillväxten dels av antalet koloner och dels av de utarmade fria (liknande de amerikanska ex-slavstaternas, Amerikas poor whites).¹ Kristendomen är fullständigt oskyldig till det antika slaveriets gradvisa utdöende. Under århundraden fann den sig till rätta med slaveriet i romarriket, och gjorde senare aldrig några försök att förhindra de kristnas slavhandel, varken tyskarnas i Norden eller venetianernas i Medelhavet eller den senare uppträdande handeln med negrer.² Slaveriet lönade sig inte mer, därför dog det ut. Men det utdöende slaveriet kvarlämnade sin giftiga tagg i de frias förakt för det produktiva arbetet. Här var den utvägslösa återvändsgränd, där den romerska världen blev stående: slaveriet var ekonomiskt omöjligt, de frias arbete var moraliskt fördömligt. Det ena kunde inte längre vara, det andra var ännu inte den samhällseliga produktionens grundform. Det enda som här kunde bringa hjälp var blott en fullständig revolution.

I provinserna såg det inte bättre ut. Vi har de flesta uppgifterna från Gallien. Vid sidan av kolonerna fanns det här ännu fria småbönder. För att vara tryggade mot övervåld från tjänstemän, domare och ockrare sökte dessa ofta skydd, patronat hos någon mäktig man, och det var inte bara enskilda som gjorde detta, utan hela samhällen, så att kejsarna i det fjärde århundradet lät utfärda mångfaldiga förbud däremot. Men vad hjälpte det de skyddssökande? Patronen ställde dem den betingelsen, att de skulle till honom avträda äganderätten till sin jordbit, varvid han i gengäld gav dem nyttjanderätten på livstid – ett knep, som den heliga kyrkan lade på minnet och i nionde och tionde århundradena ivrigt använde sig av i syfte att utöka guds rike och de egna jordegendomarna. Vid den tiden – omkring år 475 – ivrar biskop Salvianus från Marseille förvisso ännu upprörd mot sådan stöld och berättar, att de romerska tjänstemännens och storgodsherrarnas förtryck blivit så svårt, att många ”romare” flyr till de av barbarerna besatta områdena och att de där bosatta romerska borgarna inte fruktar något mer än att åter komma under romerskt herravälde. Att föräldrar vid denna tid ofta på grund av fattigdom sålde sina barn som slavar, bevisade en mot detta utfärdad lag.

I gengäld för att de tyska barbarerna befriade romarna från deras egen stat tog de två tredjedelar av all jord och delade den sinsemellan. Delningen ägde rum enligt gentilförfattningen. Då erövrarnas antal var förhållandevis ringa förblev mycket stora områden odelade, vilka tillhörde dels hela folket, dels de enskilda stammarna och genserna. Inom varje gens lottade man bort åker- och betesmarken i lika delar mellan de enskilda hushållen. Huruvida upprepede uppdelningar med tiden ägde rum vet vi inte, i varje fall försvann de snart i romarprovinserna och de enskilda andelarna blev privategendom som kunde säljas: alod. Skog och betesmark förblev odelade för gemensamt bruk. Detta sistnämnda liksom sättet att bruka den uppdelade marken reglerades efter gammal sedvänja och efter kollektivets beslut. Ju längre gensen bodde i sin by och ju mer tyskar och romare undan för undan smälte ihop, desto mer trängdes släktskapsbanden undan av de territoriella. Gensen gick upp i byalaget³ i vilket man visserligen ännu ofta nog kan spåra ursprunget till medlemmarnas släktskap. Så övergick här gentilordningen – åtminstone i de länder, där byalaget bibehölls: Nordfrankrike, England, Tyskland och Skandinavien – omärkligt till en ortsordning och erhöll därigenom förmågan att kunna inpassas i staten. Men den bibehöll det oaktat den ursprungliga, demokratiska karaktär, som är utmärkande för hela gentilordningen, och vidmakthöll på så sätt till och med i sin

¹ ”Vita fattiglappar”. – *Red.*

² Enligt biskop Liutprand av Cremona var den viktigaste industrigrenen under 10:e århundradet i Verdun, alltså i det heliga tyska riket, fabrikationen av eunucker, som med stor profit exporterades till Spanien för morenars harem.

³ Byalaget är uppbyggt på den territoriella principen, d.v.s. de bönder som bor på ett visst område bildar ett byalag, i korthet by kallad. (Se Engels: Tillägg till ”Der deutsche Bauernkrieg”, ”Die Mark”, Viva 1925, s. 137 ff). – *Red.*

senare påtvingade urartning ett stycke gentilordning och var därmed ett vapen i händerna på de förtryckta, levande ända in i nyaste tid.

Om således blodsbandet i gensen snart gick förlorat, så var detta följden av att också dess organ i stammen och folket som helhet urartade till följd av erövringen. Vi vet, att herraväldet över undertryckta är oförenligt med gentilordningen. Här ser vi detta i stor skala. De tyska folken, romarprovinsernas herrar, måste organisera denna sin erövring. Men man kunde varken upptaga romarmassorna i gentilförbunden eller härska över dem med tillhjälp av dessa. I spetsen för de under den närmaste tiden till stor del fortbestående, lokala romerska förvaltningskorporationerna måste man ställa något som ersatte den romerska staten, och detta kunde endast vara en annan stat. Gentilordningsorganen måste sålunda förvandlas till statsorgan, och detta under omständigheternas tryck synnerligen snabbt. Erövringsfolkets närmaste representant var emellertid härföraren. Det erövrade områdets tryggnad och utåt krävde att hans makt stärktes. Ögonblicket för fältherrefunktionens förvandling till kungamakt var kommet: förvandlingen ägde rum.

Låt oss ta frankernas rike. Här ägde det segerrika salierfolket som sin fullständiga egendom inte bara de vidsträckta romerska statsdomänerna utan därtill också alla de synnerligen stora landområden, som inte fördelats på de större och mindre distrikts- och byalagen, i synnerhet alla större skogar. Det första som frankerkonungen gjorde sedan han från en vanlig överste härförare förvandlats till verklig landsfurste, var att förvandla denna folkegöden till kunglig, att stjäla den från folket och skänka bort eller förläna den till sitt följe. Detta följe, som från början bestod av hans personliga krigsfölje och härens övriga underanförare, utökades snart inte bara med romare, d.v.s. romaniserade galler – som snart blev honom oumbärliga genom sin skrivkonst, sin bildning, sina kunskaper i det romanska landets språk och det latinska skriftspråket, såväl som landslagen – utan också med slavar, livegna och frigivna, som utgjorde hans hovstat och bland vilka han valde sina gunstlingar. Alla dessa fick stycken av folkjorden till en början mest som gåva, senare i form av beneficier till en början mestadels förlänade för konungens livstid, och sålunda skapades på folkets bekostnad grundvalen för en ny adel.

Inte nog därmed. På grund av rikets väldiga utsträckning kunde man inte regera detsamma med den gamla gentilordningens medel. Föreståndarnas råd kunde – om det ej för länge sedan avskaffats – inte sammanträda och ersattes snart av konungens ständiga omgivning. Den gamla folkförsamlingen blev bestående till skenet men blev likaledes mer och mer enbart en församling av härens underanförare och de nu uppkommande stormännen. De fria jordägande bönderna, massan av det frankiska folket, utmattades och trycktes ner av de eviga inbördes- och erövringskrigen – de senare särskilt under Karl den store – på alldeles samma sätt som tidigare de romerska bönderna under republikens sista tid. De, som ursprungligen utgjort hela hären och efter Frankrikes erövring bildat dess kärna, var vid början av nionde århundradet så utarmade, att knappt var femte man kunde dra i fält. I stället för det av konungen direkt verkställda häruppbådet av fria bönder kom en här, sammansatt av de nu uppkomna stormännens tjänstefolk, bland dem också livegna bönder, avkomlingarna av dem, som tidigare inte haft någon annan herre än konungen och ännu tidigare inte vetat av någon herre alls, inte ens en konung. Under Karls efterföljare fullbordades det frankiska bondeståndets ruin genom inre krig, kungamaktens svaghet och motsvarande övergrepp från stormännens sida – till vilka nu ytterligare kom de av Karl insatta länsgrevarna som strävade efter att göra sitt ämbete ärfdigt – och slutligen genom normannernas inträngande. Femtio år efter Karl den stores död låg frankerriket lika motståndslöst för normannernas fötter som fyrahundra år tidigare romarriket för frankernas.

Och det var inte bara den yttre vanmakten som var nästan densamma utan också den inre samhällsordningen eller snarare – oordningen. De fria frankiska bönderna hade försatts i ett liknande läge som sina föregångare, de romerska kolonerna. Ruinerade genom krigen och plundringarna hade de tvingats söka skydd hos de nyuppkomna stormännen eller hos kyrkan, då kungamakten var för svag att skydda dem. Men detta skydd måste de dyrt betala. Liksom tidigare de galliska bönderna måste de överlämna äganderätten till sin jord till skyddsherrn och fick tillbaka densamma av honom såsom arrendehemman under skilda och växlande former men ständigt blott mot presterande av tjänster och avgifter. Sedan de en gång råkat i denna form av avhängighet, förlorade de undan för undan också den personliga friheten, efter få generationer var de mestadels redan livegna. Hur snabbt det fria bondeståndets undergång försiggick visar Irminons jordbok för abbotstiftet Saint Germain des Prés, då för tiden vid, nu i Paris. På detta abbotstifts vidsträckta, i trakten spridda jordegendomar levde vid den tidpunkten ännu under Karl den stores livstid 2.788 hushåll, nästan utan undantag franker med tyska namn. Bland dem 2.080 koloner, 35 liter,¹ 220 slavar och blott 8 fria torpare! Den av Salvianus som gudlös förklarade sedvänjan, att skyddsherrn övertog äganderätten till bondens jordbit och endast gav honom den till livstids nyttjande, praktiserade nu kyrkan allmänt mot bönderna. Dagsverkena, som nu kom mer och mer i bruk, hade haft sin förebild lika mycket i de romerska angarierna, (tvångstjänsterna för statens räkning) som i de tyska byalagsmedlemmarnas tjänster för bro- och vägbyggen och andra gemensamma syften. Skenbart hade alltså befolkningens massa efter fyrahundra år fullständigt kommit tillbaka till utgångspunkten.

Detta bevisar emellertid blott två saker: för det första, att den samhälleliga indelningen och egendomsfördelningen i det sjunkande romarriket fullständigt hade motsvarat den dåvarande produktionsnivån i åkerbruk och industri, alltså hade varit oundviklig; och för det andra, att denna produktionsnivå under de följande fyrahundra åren varken sjunkit i väsentligare grad eller höjts i väsentligare grad, alltså med samma nödvändighet åter hade frambragt samma egendomsfördelning och samma befolkningsklasser. Staden hade under romarrikets sista århundraden förlorat sitt tidigare herravälde över landet och inte återfått det under det tyska herraväldets första århundraden. Det förutsätter en låg utvecklingsnivå såväl ifråga om åkerbruket som industrin. Hela detta läge producerar med nödvändighet härskande storgodsägare och avhängiga småbönder. I hur ringa grad det var möjligt att påtvinga ett sådant samhälle å ena sidan den romerska latifundiehushållningen med slavar, å andra sidan det nya storjordbruket med dagsverksarbete bevisar Karl den stores oerhörda experiment med de berömda kejsrerliga villorna, som emellertid gick nästan spårlöst förbi. De fortsattes blott av klostren och var fruktbarande endast för dessa, men klostren var abnorma samhällskorporationer, grundade på frånvaron av äktenskap. De kunde prestera undantagsfall men måste just därför också förbli undantag.

Och ändå hade man under dessa fyrahundra år rört sig framåt. Om vi också i slutet återfinner nästan samma huvudklasser som i början, så hade dock de människor, som bildade dessa klasser, blivit annorlunda. Försvunnit hade det antika slaveriet, försvunnit hade de förfallna fattiga fria, som med förakt betraktade arbetet som göromål för slavar. Mellan den romerska kolonen och den nya dagsverkaren hade stått den fria frankiska bonden. Det förfallande romarväldets ”onyttiga påminnelse och den fruktlösa striden” var död och begravnen. Det nionde århundradets samhällsklasser hade bildats inte i en döende civilisations försumpning utan i en ny civilisations födslovåndor. Det nya släktet, herrar liksom tjänare, var ett släkte av män, jämfört med dess romerska föregångare. För de sistnämnda hade förhållandet mäktiga jordherrar – tjänande bönder varit formen för den antika världens räddningslösa undergång, för de förra var det utgångspunkten för en ny utveckling. Och hur improduktiva dessa

---

¹ Liter – halvfria. – Red.

fyrhundrade år kan tyckas, *en* stor produkt efterlämnade de: de moderna nationaliteterna, den västeuropeiska mänsklighetens nygestaltning och indelning för den kommande historien. Tyskarna hade faktiskt gett Europa nytt liv, och därför slutade den germanska periodens statsupplösning inte med normanniskt-saracenskt underkuvande, utan därmed, att beneficierna och skyddsgivandet (kommendation) vidareutbildades till feodalism, och med en så väldig befolkningstillväxt, att man knappt tvåhundra år senare utan skada kunde uthärda korstågens starka åderlätning.

Men vilket var det hemlighetsfulla undergörande medel, med vilket tyskarna inblåste ny livskraft i det döende Europa? Var det en undergörande kraft, som är den tyska folkstammen medfödd, såsom vår chauvinistiska historieskrivning diktar upp? Ingalunda. Tyskarna var, särskilt på den tiden, en högt begåvad arisk stam och befann sig i full och livskraftig utveckling. Men det var inte deras specifika nationella egenskaper, som förnygrade Europa, utan helt enkelt – deras barbari, deras gentilordning.

Deras personliga duglighet och tapperhet, deras frihetskänsla och demokratiska instinkt, som i alla offentliga angelägenheter såg sina egna angelägenheter, kort sagt, alla dessa egenskaper som romarna förlorat och som ensamt var i stånd att ur romarvärldens dy låta nya stater bildas och nya nationaliteter växa fram – vad var de annat än de karaktärsdrag, som utmärker barbarerna på deras högre stadium – frukter av deras gentilordning?

När de omgestaltade den antika formen för monogamin, mildrade mannens herravälde i familjen, gav kvinnan en högre ställning än den klassiska världen någonsin känt till – vad satte dem i stånd till detta om inte deras barbari, deras gentilvanor, deras ännu levande arv från modersrättens tider?

När de åtminstone i tre av de viktigaste länderna, Tyskland, Nordfrankrike och England, räddade ett stycke äkta gentilordning i form av byalagen och förde in det i feodalstaten och därmed gav den undertryckta klassen, bönderna, till och med under den hårdaste medeltida livegenskap, en lokal sammanhållning och ett medel till motstånd, sådant varken de antika slavarna eller de moderna proletärerna erhöll det fullt färdigt – vad hade man att tacka för detta om inte deras barbari, deras uteslutande barbariska boningssätt efter släkter?

Och slutligen: om de kunde utbilda och till enda form upphöja den redan i hemlandet utövade mildare formen av slaveri till vilket också i romarriket slaveriet mer och mer övergick; en form, vilken – som Fourier först betonat – ger de förslavade medlet att gradvis befria sig *som klass* (fournit aux cultivateurs des moyens d'affranchissement *collectif et progressif*); en form, som härigenom reser sig högt över det slaveri, där blott det omedelbara frigivandet av den enskilde utan övergångsstadium är möjligt (avskaffande av slaveriet genom en segerrik resning känner antiken ej) – under det att medeltidens livegna faktiskt undan för undan genomdriver sin befrielse som klass – vad har vi att tacka för detta, om inte deras barbari, tack vare vilket de ännu inte nått fram till utbildat slaveri, varken till det antika arbetslaveriet eller det orientaliska husslaveriet?

Allt livskraftigt och livsbringande som tyskarna inplanterade i romarvärlden var barbari. Faktiskt är endast barbarer i stånd att förnygra en värld som lider under döende civilisation. Och barbariets högre stadium, till vilket och i vilket tyskarna före folkvandringarna arbetat sig fram, var just den gynnsammaste för denna process. Det förklarar allt.

IX. Barbari och civilisation

Vi har nu följt gentilordningens upplösning hos de tre stora enskilda exemplen, grekerna, romarna och tyskarna. Låt oss slutligen undersöka de allmänna ekonomiska betingelserna, som redan på barbariets högre stadium undergrävde samhällets organisering enligt genser och

med civilisationens inträde fullständigt undanröjde den. Här kommer Marx ”Kapital” att bli lika nödvändig för oss som Morgans bok.

Gensen, som uppkommit på vildhetens mellanstadium, och vidareutbildats på dess högre stadium, uppnår, såvitt våra källor låter oss bedöma det, sin blomstringsperiod på barbariets lägre stadium. Vi börjar alltså med detta utvecklingsstadium.

Vi finner här – där de amerikanska rödskinden tjänar som exempel – gentilordningen fullkomligt utbildad. En stam har delat sig i flera, vanligen två genser; dessa ursprungliga genser sönderfaller med stigande befolkningssiffra var och en i flera dottergenser, gentemot vilka modergensen uppträder som fratri; stammen själv delar sig i flera stammar och i var och en av dem återfinner vi till stor del de gamla genserna; ett förbund sammansluter åtminstone i enstaka fall de besläktade stammarna. Denna enkla organisation är fullt tillräcklig för de samhälleliga tillstånd, ur vilka den uppkommit. Den är vidare ingenting annat, än deras egen naturliga gruppering, den är i stånd att utjämna alla konflikter, som kan uppkomma inom det sålunda organiserade samhället. Utåt utjämnar kriget; det kan sluta med stammens förintande men aldrig med dess underkuvande. Det är det storartade men också det begränsade i gentilordningen, att den inte har plats för herravälde och underkuvande. Inåt råder ännu ingen skillnad mellan rättigheter och plikter. Frågeställningen huruvida deltagande i de offentliga angelägenheterna, blodshämnd eller förlikning är en rättighet eller plikt, existerar inte för indianerna. Den skulle förefalla dem lika absurd som den, huruvida äta, sova, jaga var en rättighet eller plikt. Lika litet kan en uppdelning av stammen och gensen i olika klasser äga rum. Och detta leder oss fram till en undersökning av tillståndets ekonomiska bas.

Befolkningen är ytterst gles, tätare blott på stammens boplats omkring vilken i en vid krets ligger först jaktområdet, sedan den neutrala skyddsskogen, som skiljer den från andra stammar. Arbetsdelningen är rent naturlig, den existerar endast mellan de båda könen. Mannen för krig, går på jakt och fiskar, anskaffar råvaran för födan och de därtill nödvändiga verktygen. Kvinnan sörjer för hushållet och tillagar födan och kläderna, kokar, väver, syr. Vardera parten härskar på sitt område: mannen i skogen, kvinnan i hushållet. Var och en äger de verktyg, man själv tillverkat och använder: mannen vapnen, jakt- och fiskedonen, kvinnan husgerådet. Hushållningen är kommunistisk för flera, ofta många familjer.¹ Det som tillverkas och användes gemensamt är gemensam egendom: huset, trädgården, storbåten. Här alltså, och ännu endast här, existerar den ”genom eget arbete skapade egendomen”, som jurister och ekonomer pådiktat det civiliserade samhället, den sista förljugna rättsliga förevändningen, på vilken den nuvarande kapitalistiska egendomen ännu stöder sig.

Men människorna förblev inte överallt stående på detta stadium. I Asien träffade de på djur, som lät sig tämjas och i tamt tillstånd avlade av sig. Den vilda buffelkon måste jagas, den tama lämnade årligen en kalv, och därtill mjölk. Ett antal av de mest framskridna stammarna – arier, semiter, möjligen också redan turaner – gjorde först tämjandet, senare blott boskapsaveln och boskapsskötseln till sin huvudsakliga arbetsgren. Herdestammar utsöndrades ur den övriga massan av barbarer: *den första stora samhälleliga arbetsdelningen*. Herdestammarna producerade inte bara mer utan också andra livsmedel än de övriga barbarerna. De hade inte bara mjölk, mjölkprodukter och kött i större kvantiteter än dessa, utan också hudar, ull, getragg samt spånader och vävnader, som växte med mängden av råvara. Därmed möjliggjordes för första gången ett regelbundet utbyte. På tidigare stadier kan blott tillfälligt utbyte äga rum; särskild skicklighet i att tillverka vapen och verktyg kan leda till övergående arbetsdelning. Sålunda har man på många ställen funnit otvivelaktiga rester av verkstäder för stenverktyg från den senare stenåldern. De konstnärer, som här utbildade sin skicklighet,

¹ Särskilt på Amerikas nordvästkust, se Bancroft. Hos haidahs på Drottning Charlotte-ön förekommer hushåll med ända till 700 personer under samma tak. Hos nootkas levde hela stammar under ett tak.

arbetade synbarligen – liksom ännu den indiska gentilkommunens ständiga hantverkare – för kollektivets räkning. Under inga förhållanden kunde på detta stadium uppstå något annat utbyte än det inom stammen, och detta sistnämnda förblev undantag. Här däremot finner vi – sedan herdestammarna avsöndrats – alla betingelser färdiga för utbyte mellan olika stammars medlemmar, för dess utbildande och bevästande som regelmässig institution. Ursprungligen bytte stam med stam genom respektive gentilföreståndare, men när hjordarna började bli privategendom, blev det privata utbytet allt mer övervägande och blev till slut enda form. Men den viktigaste arten, som herdestammarna gav i utbyte till sina grannar, var boskap. Boskap blev den vara, med vars hjälp alla andra varor värderades och som överallt gärna togs i utbyte mot dessa – kort sagt, boskap fick penningfunktion och tjänstgjorde som mynt redan på detta stadium. Med sådan nödvändighet och snabbhet utvecklade sig redan i varuutbytets begynnelse behovet av en penningvara.

Trädgårdsskötseln var förmodligen okänd för de asiatiska barbarerna på det lägre stadiet, och uppkom hos dem senast på mellanstadiet, som förelöpare till lantbruket. Den turaniska högslättens klimat tillåter inget herdelliv utan förråd av foder för den långa och stränga vintern; ängs- och spannmålsodling var alltså här betingelsen. Detsamma gäller för stepperna norr om Svarta havet. Men om spannmålen först odlades för boskapen, så blev den snart också människoföda. Den odlade jorden förblev ännu stammens egendom, till en början överlämnad åt gensen att brukas, senare från denna till huslagen, slutligen till de enskilda. De kunde ha en viss äganderätt till densamma men heller inte mer.

Av de industriella erövringarna på detta stadium är två av särskild vikt. Den första är vävstolen, den andra smältandet av metallmalmer och bearbetandet av metallerna. Koppar och tenn och den av båda sammansatta bronsen var de ojämförligt viktigaste. Bronsen levererade användbara verktyg och vapen, men kunde inte tränga undan stenverktygen. Detta var endast möjligt för järnet, och att utvinna järn förstod man ännu inte. Guld och silver började finna användning till smycken och prydnadsföremål och måste redan ha stått högt i värde i jämförelse med koppar och brons.

Den stegrade produktionen i alla grenar – boskapskötsel, åkerbruk, hemhantverk – gav den mänskliga arbetskraften möjlighet att åstadkomma en större produktmassa, än vad som gick åt för att underhålla denna arbetskraft. Den ökade samtidigt den dagliga arbetsmängd, som tillkom varje medlem av gensen, huslaget eller den enskilda familjen. Det blev önskvärt att införa ny arbetskraft. Kriget lämnade den: krigsfångarna förvandlades till slavar. Den första stora samhällliga arbetsdelningen – med dess stegring av arbetsproduktiviteten, alltså med den ökade rikedomen, och med dess utvidgning av produktionsfältet – medförde under samtliga givna historiska betingelser med nödvändighet slaveriet. Ur den första stora samhällliga arbetsdelningen framgick samhällets första stora uppdelning i två klasser: herrar och slavar, utsugare och utsugna.

Hur och när hjordarna övergick från att vara stammens eller gensens gemensamma egendom till att bli det enskilda familjeöverhuvudets, om den saken vet vi tills vidare ingenting. Men det måste väsentligen ha ägt rum på detta stadium. Med hjordarna och de övriga nya rikedomarna kom nu familjen in i en revolution. Försörjningen hade ständigt varit mannens sak, försörjningsmedlen hade producerats av honom, var hans egendom. Hjordarna var de nya försörjningsmedlen, deras tämjande till en början och senare vården av dem var hans verk. Hans var därför boskapen, hans de mot boskapen tillbytta varorna och slavarerna. Allt det överskott, som försörjningen nu lämnade tillföll mannen. Kvinnan hade också gagn av det samma, men hade ingen del i egendomen. Den ”vilda” krigaren och jägaren var nöjd med andra platsen i huset, efter kvinnan. Den mera ”saktmodiga” herden, som anspråksfullt stödde sig på sin egendom trängde sig fram till första platsen och trängde undan kvinnan till den

andra. Och hon kunde inte beklaga sig. Arbetsdelningen i familjen hade reglerat egendomsfördelningen mellan man och kvinna. Den hade förblivit densamma och dock vände det nu upp och ner på det hittillsvarande husliga förhållandet, uteslutande emedan arbetsdelningen utanför familjen hade blivit en annan. Samma orsak, som hade säkrat kvinnan hennes tidigare herravälde i huset: att hon uteslutande sysslades med husligt arbete, samma orsak säkrade nu mannens herravälde i huset: kvinnans husliga arbete förlorade sin betydelse vid sidan av mannens förvärvsarbete; detta var allt, det förra var bara en obetydlighet. Redan här visar det sig, att kvinnans befrielse, hennes jämställighet med mannen är och förblir en omöjlighet, så länge kvinnan förblir utestängd från det samhällseliga produktiva arbetet och uteslutande får syssla med det privata arbetet i hemmet. Kvinnans befrielse kommer först att bli möjlig då hon i stor samhällselig skala kan delta i produktionen och det husliga arbetet blott i obetydlig utsträckning tar hennes tid i anspråk. Och detta har först blivit möjligt genom den moderna storindustrin, som inte bara tillåter kvinnligt arbete i stor skala utan formligen ropar efter det och som också mer och mer strävar att förvandla det privata husliga arbetet till en samhällselig industri.

Med mannens faktiska herravälde i huset hade den sista skrankan för hans envælde fallit. Detta envælde bekräftades och förevigades genom att modersrätten störtades och fadersrätten infördes, genom att parningsäktenskapet undan för undan övergick till monogami. Men därmed slogs en bräsch i den gamla gentilordningen: parfamiljen blev en makt och reste sig hotande mot gensen.

Nästa steg för oss till barbariets högre stadium, den period då alla kulturfolk genomlever sin heroiska tid: järnsvärdets tid, men också järnplogens och järnyxans. Järnet hade ställts i människans tjänst, den sista och viktigaste av alla de råvaror, som spelade en historisk omvälvande roll, den sista – med undantag för potatisen. Järnet gav upphov till lantbruket på större arealer, kultivering av vidsträckta skogsområden, det gav hantverkaren verktyg av en hårdhet och en skärpa, som ingen sten, ingen annan metall kunde motstå. Allt detta försiggick gradvis, det första järnet var ofta rentav mjukare än brons. Så försvann stenvapnet endast långsamt. Inte bara i Hildebrandsången,¹ också ännu vid Hastings² år 1066 förekom ännu stenyxor i drabningen. Men nu försiggick framåtskridandet oavblått, med färre avbrott och snabbare. Den av stenvägg, tinnar och torn omgivna staden av sten- och tegelhus blev stammens eller stamförbundets centrala boplats, ett väldigt framsteg för byggnadskonsten men också ett tecken på ökad fara och behov av skydd. Rikedomen växte snabbt, men i form av enskildas rikedom. Väveriet, metallbearbetningen och de andra hantverken, som mer och mer avsevärdades, utvecklade en växande mångfald och konstfärdighet i produktionen. Lantbruket lämnade vid sidan av spannmål, skidfrukter och frukt nu också olja och vin som man lärt sig att bereda. En så mångskiftande verksamhet kunde inte längre utövas av samma individ: *den andra stora arbetsdelningen* ägde rum: hantverket avsevärdades från åkerbruket. Den fortsatta stegringen av produktionen och med den arbetsproduktiviteten höjde den mänskliga arbetskraftens värde. Slaveriet som på det föregående stadiet blott funnits i sin första början och sporadiskt blir nu en väsentlig beståndsdel av samhällssystemet. Slavarna upphör att endast vara en hjälp, i dussintal drives de till arbetet på åkern och i verkstaden. Med produktionens uppdelning i två stora huvudgrenar, åkerbruk och hantverk, uppstår den produktion, vars syfte direkt är utbyte, varuproduktionen, med den handeln, inte bara inom landet och till stammens gränser utan också redan över haven. Men allt detta är ännu mycket outvecklat, de ädla metallerna börjar bli övervägande och allmän penningvara, men de äro ännu opräglade och utbytes blott efter den ännu omaskerade vikten.

¹ Hildebrandssången är en forntysk folkdikt, som besjunger de tyska stammarnas kamp sinsemellan. – *Red.*

² Hastings – en stad i England, där ett slag utkämpades mellan normannerna, som erövrade England och den bofasta befolkningen, anglosachsarna. – *Red.*

Skillnaden mellan rika och fattiga dyker upp vid sidan av skillnaden mellan fria och slavar – med den nya arbetsdelningen en ny splittring av samhället i klasser. Skillnaderna i egendom mellan de enskilda familjeöverhuvudena spränger de gamla kommunistiska huskollektiverna överallt, där de hittills bibehållits, och med dem det gemensamma brukandet av jorden för detta kollektivs räkning. Åkerjorden överlämnas till de enskilda familjerna att användas först på en viss tid, sedan en gång för alla. Övergången till fullständig privategendom försiggår undan för undan och parallellt med parningsfamiljens övergång till monogami. Den enskilda familjen börjar bli ekonomisk enhet i samhället.

Den tätare befolkningen framtvingar en närmare sammanslutning inåt liksom utåt. Förbundet mellan besläktade stammar blir överallt en nödvändighet, snart nog också deras sammansmältning och därmed sammansmältningen av stammarnas olika områden till ett folkets gemensamma område. Folkets härförare – rex, basileus, thiudans – blir allt outhärligare, en ständig tjänsteman. Folkförsamlingen uppkommer där den inte redan finns. Härförare, råd, folkförsamling bildar organen för det gentilsamhälle, som håller på att vidareutvecklas till en militär demokrati. Militär – ty kriget och organisationen för att föra krig har nu blivit regelbundna funktioner i folkets liv. Grannfolkens rikedomar eggjar rovlystnaden hos dessa folk, som redan anser förvärvandet av rikedom vara ett av livets främsta syften. De är barbarer, att röva anser de vara lättare och till och med ärofullare än att arbeta sig till något. Kriget, som förut endast förts för att utkräva hämnd eller för att utöka ett område, som blivit otillräckligt, föres nu för blotta bytet, blir en stående förvärvskälla. Inte för inte reser sig de hotande murarna omkring de nya befästa städerna. I deras vallgravar gapar gentilförfattningens grav, och deras torn sträcker sig redan in i civilisationen. Och likadan är utvecklingen i det inre. Rovkrigen ökar högsta härförarens liksom underanförarnas makt. Det traditionella valet av efterträdarna inom samma familjer förvandlas, i synnerhet efter fadersrättens införande, undan för undan till en först tolererad, sedan krävd och slutligen usurperad arvföljd. Grundvalen har lagts för den ärftliga kungamakten och det ärftliga adelskapet. Så frigör sig gentilförfattningens organ undan för undan från sina rötter i folket, i gensen, fratrin, stammen, och hela gentilförfattningen förvränges till sin motsats: från en organisation av stammar för att fritt ordna sina egna angelägenheter blir den en organisation för att plundra och förtrycka grannfolken, och i överensstämmelse härmed förvandlas dess organ från folkviljans verktyg till självständiga organ för att behärska och förtrycka det egna folket. Det skulle emellertid inte ha varit möjligt, om inte begäret efter rikedom hade splittrat gentilmedlemmarna i rika och fattiga, om inte ”egendomsdifferensen inom samma gens hade förvandlat intressenas enhet till antagonism mellan gentilmedlemmarna” (*Marx*), och om inte slaveriets utbredning redan börjat göra den åsikten gällande, att det endast var en slavar värdig sysselsättning att arbeta sig till livsuppehållet, att det var mer förnedrande än röveriet.

*

Därmed har vi kommit fram till tröskeln av civilisationen. Den överskrides genom ett nytt framsteg i arbetsdelningen. På det lägre stadiet producerade människorna endast direkt för eget behov. De eventuellt förekommande utbytesakterna var isolerade, avsåg bara det tillfälligt inträffande överflödet. På barbariets mellanstadium finner vi i herdefolkens boskap redan en ägodel, som då hjorden har en viss storlek regelbundet lämnar ett visst överskott över det egna behovet, samtidigt en arbetsdelning mellan herdefolk och efterblivna stammar utan hjordar, därmed två vid sidan av varandra existerande olika produktionsnivåer och därmed betingelserna för ett regelbundet utbyte. Barbariets högre stadium ger oss den fortsatta arbetsdelningen mellan åkerbruk och hantverk, därmed produktion av en ständigt växande del arbetsalster direkt för utbytet. Därmed upphöjes utbytet mellan enskilda producenter till en tvingande nödvändighet för samhället. Civilisationen befäster och stegrar alla dessa arbetsdelningar, som förefinnes, i synnerhet genom skärpning av motsättningen

mellan stad och land (varvid staden ekonomiskt kan behärska landsbygden, såsom under forntiden, eller också landsbygden staden, som under medeltiden) och tillfogar därtill en tredje, för densamma utmärkande arbetsdelning av avgörande betydelse: den skapar en klass, som inte mer sysselsätter sig med produktionen utan blott med produktutbyte – *köpmännen*. Alla hittillsvarande ansatser till klassbildning hade ännu uteslutande att göra med produktionen. De delade upp de människor som deltog i produktionen, i ledande och utförande, eller också i producenter i större eller mindre skala. Här uppträder för första gången en klass, som utan att ta någon som helst andel i produktionen helt och hållet erövrar ledningen av produktionen och ekonomiskt underkastar sig producenterna, gör sig till oundgänglig förmedlare mellan två producenter samt utsuger dem båda. Under förevändning att befria producenterna från utbytets möda och risk, att utvidga avsättningen för deras produkter till avlägsna marknader och därmed bli den nyttigaste klassen bland befolkningen, utbildas en klass av parasiter, verkliga samhällliga snyltjur, vilken som lön för synnerligen ringa verkliga prestationer skummar grädden av såväl hemlandets som den utländska produktionen, snabbt hopar enorma rikedomar och motsvarande samhällligt inflytande och just därför under civilisationens period är kallad till ständigt ny ära och ständigt större behärskande av produktionen, tills den slutligen också själv skapar en egen produkt – de periodiska handelskriserna.

På vårt föreliggande utvecklingsstadium har den unga köpmanskåren förvisso ännu ingen aning om de stora ting, som förestår den. Men den bildas och gör sig oumbärlig och det räcker. Men med den bildas också *metallpengarna*, det präglade myntet, och med metallpengarna ett nytt medel för den icke producerandes herravälde över producenten och hans produktion. Varornas vara, som bär alla andra varor dolda inom sig, var upptäckt, trollmedlet, som efter behag kan förvandlas till varje önskvärt och önskat ting. Den som hade den, behärskade produktionens värld och vem hade den framför alla? Köpmannen. I hans hand var penningkulten trygg. Han sörjde för, att det blev uppenbart, i hur hög grad alla varor – därmed alla varuproducenter – måste kasta sig i stoftet inför penningen och tillbedja den. Han bevisade praktiskt, i hur hög grad alla andra rikedomar blott blir ett sken i jämförelse med detta förkroppsligande av rikedom som sådan. Aldrig senare har penningens makt uppträtt i så ursprungligt rå och våldsam form som under denna sin ungdomsperiod. Efter varuköpet för pengar kom penningförskottet, med det räntan och ockret. Och ingen lagstiftning i senare tid har utlämnat gäldenären så skonings- och räddningslöst till ockraren-borgenären, som den fornatenska och fornromerska – och båda uppstod spontant, som sedvanerätt, utan annat tvång än det ekonomiska.

Vid sidan av rikedomerna på varor och slavar, vid sidan av penningrikedomerna kom nu också jordrikedomerna. De enskildas äganderätt till de jordparceller, som gensen eller stammen ursprungligen tilldelat dem, hade nu till den grad befästs, att dessa parceller tillhörde dem som ärftlig egendom. Det som de under den sista tiden framför allt eftersträvade var att befria parcellen från de rättigheter, som gentilsammanslutningen hade på densamma och som blivit dem en boja. De befriades från bojan – men snart därefter också från den nya äganderätten till jorden. Fullständigt, fritt ägande av jorden, det betydde också möjlighet att sälja den. Så länge jorden var gentilegendom, existerade inte denna möjlighet. Men när den nya jordägaren slutgiltigt avskaffade de fjättrar, som gensen och stammens högsta äganderätt utgjort, slet han också det band, som hittills olösligt förbundit honom med jorden. Vad det betydde blev klart för honom genom pengarna, som uppfanns samtidigt med den privata äganderätten till jorden. Jorden kunde nu bli vara, som man säljer och belånar. Knappt hade äganderätten till jorden införts, så hade också hypoteket redan uppfunnits (se Atén). Liksom hetärismen och prostitutionen häftar fast vid monogamin, så häftar nu hypoteket fast vid äganderätten till

jorden. Ni ville ha den fullständiga, fria jordegendomen, nåväl, här har ni den – tu l'as voulu, Georges Dandin!¹

Så fortskred – med handelns utbredning, med pengar och ocker, med jordegendom och hypotek – i snabb takt rikedomens koncentration och centralisering i händerna på en föga talrik klass, och vid sidan därav massornas växande utarmning och den växande massan av fattiga. I den mån den nya rikedomaristokratin inte redan från första början sammansmält med den gamla stamadeln trängde den denna slutgiltigt i bakgrunden (i Aten, i Rom, hos tyskarna). Och vid sidan av denna söndring av de fria i klasser alltefter rikedomens försiggick särskilt i Grekland en oerhörd tillväxt av antalet slavar,² vars tvångsarbete bildade den grundval, på vilken hela samhällets överbyggnad reste sig.

Låt oss nu undersöka, vad det under denna samhälleliga omvälvning blivit av gentilförfattningen. Den stod vanmäktig inför de nya element, som utan dess åtgörande växt fram. Dess förutsättning var att medlemmarna av en gens, eller också av en stam levde tillsammans på samma område, uteslutande bebodde det. Därmed var det för länge sedan slut. Överallt hade genser och stammar blandats om varandra, överallt bodde slavar, skyddsförvanter (klienter), främlingar mitt ibland medborgare. Bofastheten, som uppnåddes först mot slutet av barbariets mellanstadium, bröts gång på gång, genom den rörlighet och föränderlighet i fråga om boningsorten, som handel, förvärvsförändringar, växlingar i äganderätten till jorden betingade, Gentilkorporationernas medlemmar kunde inte längre samlas för att behandla sina egna gemensamma angelägenheter. Endast mindre viktiga ting, såsom de religiösa festerna, ombesörjdes ännu nödtorftigt. Vid sidan av de behov och intressen, som gentilkorporationerna var kallade och istånd att sysselsätta sig med, hade genom omvälvningen av förvärvsförhållandena och den därav följande ändringen av den samhälleliga strukturen nya behov och intressen uppstått, som inte bara var okända för den gamla gentilordningen utan i varje avseende stred mot densamma. De genom arbetsdelningen uppkomna hantverkargruppernas intressen, stadens särskilda behov i motsats till landet krävde nya organ. Men var och en av dessa grupper sammansattes av folk från de mest skilda genser, fratier och stammar, den inneslöt till och med främlingar. Dessa organ måste alltså bildas utanför gentilordningen, vid sidan av den och därmed mot den. – Och i varje gentilkorporation återigen gjorde sig denna intressekonflikt gällande, vilken nådde sin fulländning i förenande av rika och fattiga, ockrare och skuldsatta i samma gens och samma stam. – Därtill kom massan av den nya befolkning, som stod utanför gentilsammanslutningen, en massa, vilken som i Rom kunde bli en makt i landet och därvid var för talrik för att så småningom kunna tas upp i blodsförvantsläkterna och -stammarna. Gentemot denna massa stod gentilsammanslutningarna där som slutna, privilegierade korporationer: den ursprungliga naturliga demokratin hade slagit över i en förhatlig aristokrati. – Slutligen hade gentilordningen växt fram ur ett samhälle, som inte kände några inre motsättningar, och var också anpassat efter ett sådant. Det hade inget tvångsmedel utom den allmänna opinionen. Men här hade ett samhälle uppstått, som tack vare sina samtliga ekonomiska livsvillkor hade måst dela sig i fria och slavar, i utsugande rika och utsugna fattiga, ett samhälle som inte blott var ur stånd att åter försona dessa motsättningar utan allt mer måste driva dem till deras spets. Ett sådant samhälle kunde blott äga bestånd antingen under en fortsatt öppen kamp mellan dessa klasser eller också under herraväldet av en tredje makt, vilken – skenbart stående över de varandra bekämpande klasserna – höll deras öppna konflikt nere och på sin höjd lät klasskampen utkämpas på det ekonomiska området, i

¹ ”Du ville ju ha det så, Georges Dandin!” – *Red.*

² Hur stort antalet var i Aten, se därom sid 151 (sidhänvisning gäller Arbetarkulturs tryckta upplaga). I Korint uppgick de under stadens blomstringstid till 460.000, i Aegina till 470.000, i båda fallen det tiodubbla av den fria befolkningens antal.

s.k. laglig form. Gentilordningen hade levt ut sin tid. Den hade sprängts genom arbetsdelningen och dess resultat, samhällets delning i klasser. Den ersattes av *staten*.

*

De tre huvudformer, i vilka staten reser sig på gentilordningens ruiner, har vi ovan i detalj granskat. Atén uppvisar den renaste klassiska formen: här uppkommer staten direkt och till övervägande delen ur de klassmotsättningar, som utvecklas inom gentilsamhället självt. I Rom blir gentilsamhället en sluten aristokrati mitt i en talrik utanför detsamma stående, rättslös men förpliktad plebs. Plebsens seger spränger den gamla släktordningen och upprättar på dess ruiner staten, i vilken både gentilaristokrati och plebs snart fullständigt smälter in. Hos romarrikets tyska besegrare slutligen uppkommer staten direkt ur erövrandet av vidsträckta främmande områden, för vars behärskande gentilordningen inte bjuder några medel. Men då denna erövring varken är förbunden med allvarlig kamp mot den gamla befolkningen eller med en framskriden arbetsdelning, då de erövrades och erövrarnas ekonomiska utvecklingsnivå är nästan densamma och samhällets ekonomiska bas alltså förblir den gamla, kan gentilordningen hålla sig vid liv århundraden igenom i förändrad territoriell gestalt som byordning och till och med en tid bortåt uppträda i en försvagad yngre form i de senare adels- och patriciersläkterna, ja rentav i bondesläkter som i Ditmarsken.¹

Staten är sålunda ingalunda en makt, som påtvingas samhället utifrån. Lika litet är den ”den sedliga idéns verklighet”, ”förnuftets bild och verklighet”, som Hegel påstår. Den är snarare en produkt av samhället på ett bestämt utvecklingsstadium, den utgör bekännelsen att detta samhälle invecklat sig i en olöslig motsägelse med sig själv, splittrats i oförsonliga motsättningar, som det inte är i stånd att avskaffa. Men för att dessa motsatser, klasser med motstridande ekonomiska intressen, inte skall förinta sig själva och samhället i fruktlös kamp, är det nödvändigt med en makt, som skenbart står över samhället, som har att dämpa konflikten och hålla den inom ”ordningens” gränser. Och denna makt, som framgått ur samhället men som ställer sig över det och mer och mer avlägsnar sig från det, är staten.

I jämförelse med den gamla gentilorganisationen utmärker sig staten för det första därigenom, att statsmedborgarna indelas *territoriellt*. De gamla gentilsammanslutningarna, som bildats och sammanhållits genom blodsband, hade som vi sett blivit otillräckliga, till stor del emedan de förutsatte att medlemmarna var bundna vid ett bestämt område och detta för länge sedan upphört. Området hade förblivit, men människorna hade blivit rörliga. Man tog alltså områdesindelningen som utgångspunkt och lät medborgarna utöva sina offentliga rättigheter och plikter på den plats, där de slog sig ner, utan hänsyn till gens och stam. Denna organisation av statsmedborgarna efter ortstillhörigheten är gemensam för alla stater. Oss förefaller den av den grunden helt naturlig, men vi har sett, hur hårda och långvariga strider det krävdes, innan den i Atén och Rom kunde tränga ut den gamla organisationen enligt släkter.

Det andra är inrättandet av en *offentlig våldsmakt*, vilken inte längre omedelbart sammanfaller med befolkningen som själv organiserar sig som beväpnad makt. Denna speciella offentliga makt är nödvändig, emedan en självverksam beväpnad organisation av befolkningen är omöjlig efter splittringen i klasser. Slavarna tillhör också befolkningen. De 90.000 atenska borgarna bildar mot de 365.000 slavarna endast en privilegierad klass. Den atenska demokratins folkhär var en aristokratisk offentlig våldsmakt, riktad mot slavarna och höll dem i tygeln. Men för att också hålla medborgarna i tygeln blev, som ovan nämnts, ett gendarmeri nödvändigt. Denna offentliga våldsmakt existerar i varje stat. Den består inte bara av beväpnade människor utan också av sakliga bihang, fängelser och tvångsanstalter av alla slag, om vilka

¹ Den första historieskrivare, som åtminstone hade en tillnärmelsevis föreställning om gensens väsen, var Niebuhr, och för detta – men också utan vidare för de misstag han fått med – har han sin bekantskap med de ditmarska släkterna att tacka.

gentilsamhället ingenting visste. Den kan vara synnerligen obetydlig, knappast märkbar i samhällen med ännu outvecklade klassmotsättningar och på avlägsna områden, såsom tidvis och på sina håll i Amerikas Förenta Stater. Men den förstärktes i samma grad, som klassmotsättningarna inom staten skärpes och de stater, som gränsar till varandra blir större och folkrikare, – man behöver bara betrakta vårt nutida Europa, där klasskamp och erövringskonkurrens skruvat upp den offentliga makten till en höjd, som hotar att uppsluka hela samhället och till och med staten.

För att upprätthålla denna offentliga makt är statsmedborgarnas bidrag nödvändiga – *skatterna*. Dessa var fullständigt okända för gentilsamhället. Men vi i dag känner dem mer än väl. Med den fortskridande civilisationen förslår inte de heller längre, staten drar växlar på framtiden, tar upp lån, *statsskulder*. Också om den saken kan det gamla Europa sjunga en stump.

Med den offentliga makten och rättigheten att driva in skatterna i sin hand framstår statstjänstemännen blott som samhällets organ *över* samhället. Den frivilliga aktning, som gentilordningens organ åtnjöt, är dem inte tillräcklig, även om de skulle kunna vinna den. Såsom representanter för en makt, som är samhället främmande, måste de sätta sig i respekt genom undantagslagar, med vars hjälp de åtnjuter en särskild helighet och okränkbarhet. Den simplaste polis i den civiliserade staten har mer ”auktoritet” än alla gentilsamhällets organ tillsammans. Men den mäktigaste furste och den största statsman eller fältherre under civilisationen kan avundas den ringaste gentilföreståndare för den frivilliga och obestridda aktning han åtnjöt. Den ena står mitt i samhället, den andra är tvungen att låtsas föreställa någonting utanför och över detsamma.

Då staten uppkommit ur behovet att hålla klassmotsättningarna i tygeln, men då den samtidigt uppstått mitt i konflikten mellan dessa klasser, så är den i regel den mäktigaste, ekonomiskt härskande klassens stat, vilken klass genom denna stat också blir politiskt härskande klass och sålunda finner nya medel att hålla nere och utsuga den förtryckta klassen. Sålunda var den antika staten framför allt slavägarnas stat för att hålla nere slavarerna, liksom feodalstaten var adelns organ för att hålla nere de livegna och dagsverksskyldiga bönderna och den moderna representativstaten ett verktyg för kapitalets utsugande av lönearbetet. Undantagsvis förekommer emellertid perioder, då de kämpande klasserna håller varandra så nära i jämvikt, att statsmakten som skenbar förmedlare momentant erhåller en viss självständighet till de båda parterna. Så den absoluta monarkin på 16- och 1700-talen, som balanserar adel och borgerskap mot varandra; så bonapartismen under det första och i synnerhet under det andra franska kejsardömet, som spelade ut proletariatet mot bourgeoisin och bourgeoisin mot proletariatet. Den nyaste prestationen av detta slag, där härskare och behärskade förefaller lika komiska, är den bismarckska nationens nya tyska rike: här balanseras kapitalister och arbetare mot varandra och plockas i samma grad till förmån för de avsigkomna preussiska lantjunkarna.

I de flesta stater i historien graderas dessutom de rättigheter, som tillerkännes en statsmedborgare, efter förmögenheten, och därmed säger man direkt ut, att staten är den besittande klassens stat till skydd mot den icke besittande. Så var det redan i de atenska och romerska förmögenhetsklasserna. Så i den medeltida feodalstaten, där den politiska maktställningen indelades alltefter jordegendomen. Så i den moderna representativstatens skattestreck vid valen. Detta politiska erkännande av skillnaden i egendom är emellertid ingalunda något väsentligt. Tvärtom, det betecknar ett lågt stadium av statens utveckling. Den högsta statsformen, den demokratiska republiken, som under våra moderna samhällsförhållanden mer och mer blir en oundviklig nödvändighet och är den statsform, under vilken den sista avgörande kampen mellan proletariat och bourgeoisin kan utkämpas – den demokratiska republiken vet officiellt inte längre av någon skillnad i egendom. I denna utövar rikedom sin makt indirekt

men desto säkrare. Å ena sidan under formen av direkt tjänstemannakorruption, för vilket Amerika är det klassiska exemplet, å andra sidan i form av en allians mellan regering och börs, vilken försiggår desto lättare, ju mer statsskulderna växer och ju mer aktiebolagen koncentrerar inte bara handeln utan också själva produktionen i sina händer och återigen finner sin medelpunkt i börsen. På detta är utom Amerika den nyaste franska republiken ett slående exempel, och även det hederliga Schweiz har på detta område visat vad det förmår. Men att det inte kräves någon demokratisk republik för detta brödraförbund mellan regering och börs, bevisar utom England det nya tyska riket, där man inte kan avgöra, vem som höjt den allmänna rösträtten mest, Bismarck eller Bleichröder. Och slutligen härskar den besittande klassen direkt genom den allmänna rösträtten. Så länge den undertryckta klassen, alltså i vårt fall proletariatet, ännu inte är mogen att befria sig själv, så länge kommer den i sitt stora flertal att betrakta den bestående samhällsordningen som den enda möjliga och politiskt att vara kapitalistklassens svans, dess yttersta vänstra flygel. Men i den mån den mognar för sin egen frigörelse, i samma mån konstituerar den sig som eget parti, väljer sina egna representanter, inte kapitalisternas. Den allmänna rösträtten är sålunda gradmätaren på arbetarklassens mognad. Mer kan och kommer den aldrig att vara i den nuvarande staten, men det är också nog. Den dag, då den allmänna rösträttens termometer står på kokpunkten hos arbetarna, vet de likaväl som kapitalisterna vad det gäller.

Staten har alltså inte funnits i evighet. Det har funnits samhällen, som redde sig utan den, som inte hade en aning om stat och statsmakt. På en bestämd nivå av den ekonomiska utvecklingen, som med nödvändigheten var förbunden med samhällets splittring i klasser, blev staten på grund av denna splittring en nödvändighet. Vi närmar oss nu med raska steg ett utvecklingsstadium i produktionen, under vilket dessa klassers existens inte bara har upphört att vara en nödvändighet utan också ett positivt hinder för produktionen. De kommer att försvinna lika oundvikligt som de en gång har uppstått. Med dem försvinner oundvikligen staten. Samhället, som nyorganiserar produktionen på grundval av fri och lika association mellan producenterna, placerar hela statsmaskineriet på den plats, där det då kommer att höra hemma, i forntidsmuseet, vid sidan av spinnrocken och bronsyxan.

*

Civilisationen är sålunda enligt vad som här sagts, det stadium av samhällets utveckling, då arbetsdelningen, det ur denna uppkommande utbytet mellan enskilda samt varuproduktionen, som omfattar dem båda, når sin fulla utveckling och omstörtar hela det tidigare samhället.

På alla tidigare samhällsstadier var produktionen i det väsentliga gemensam, liksom också konsumtionen försiggick under direkt fördelning av produkterna inom större eller mindre kommunistiska samfund. Denna produktionsgemenskap ägde rum inom de trångaste gränser, men den medförde producenternas herravälde över deras produktionsprocess och deras produkt. De vet, vad det blir av deras produkt; de förbrukar den, den lämnar inte deras händer, och så länge produktionen drives på denna grundval, kan den inte växa producenterna över huvudet och inte alstra några spöklika främmande makter, som vänder sig mot dem, såsom det regelbundet och oundvikligen sker under civilisationen.

Men i denna produktionsprocess intränger långsamt arbetsdelningen. Den undergräver produktionen och tillägnelsens gemensamhetskaraktär, den förvandlar tillägnelsen genom enskilda till övervägande regel och skapar därigenom utbytet mellan enskilda – hur, det har vi ovan undersökt. Undan för undan blir varuproduktionen härskande form.

Med varuproduktionen, produktionen inte längre för eget bruk, utan för utbyte, måste produkterna gå genom flera händer. Producenten byter bort sin produkt, han vet inte längre, vad det blir av den. Så snart pengarna, och med pengarna köpmännen, uppträder som förmedlare mellan producenterna, blir utbytesprocessen ännu mer invecklad, produkternas slutliga öde

ännu ovissare. Av köpmän finns det många, och ingen av dem vet, vad den andra gör. Varorna går nu redan inte bara ur hand i hand, de går också från marknad till marknad. Producenterna har förlorat herraväldet över totalproduktionen inom deras livssfär, och köpmännen har inte fått det i sin makt. Produkter och produktion utlämnas åt tillfälligheternas spel.

Men tillfälligheten är bara den ena polen i ett sammanhang, vars andra pol heter nödvändigheten. Var tillfälligheten än tycks härska i naturen, har vi sedan länge påvisat den inre nödvändighet och lagbundenhet, som på varje område gör sig gällande i denna tillfällighet. Och vad som gäller om naturen gäller också om samhället. Ju mer en samhällelig verksamhet, en rad samhällliga processer blir människornas medvetna kontroll övermäktig, växer dem över huvudet, ju mer den tycks överlämnad åt rena tillfälligheten, desto mer gör sig i denna tillfällighet de lagar, som är utmärkande för och inneboende i densamma, med en naturnödvändighets kraft gällande. Sådana lagar behärskar också tillfälligheterna i varuproduktionen och varuutbytet. Den enskilda producenten och bytaren möter dem som främmande, till en början rentav okända makter, vars natur först mödosamt måste utforskas och utrönas. Dessa varuproduktionens ekonomiska lagar modifieras med denna produktionsforms olika utvecklingsstadier. Men i det stora hela befinner sig hela civilisationsperioden under dess herravälde. Och ännu i dag behärskar produkten producenterna, ännu i dag reglerar samhället totalproduktionen inte genom en gemensam överlagd plan utan genom blinda lagar, som gör sig gällande med elementär våldsamhet, och i sista hand i de periodiska handelskrisernas oväder.

Vi såg ovan, hur produktionen på ett tämligen tidigt utvecklingsstadium satte den mänskliga arbetskraften i stånd att prestera en betydligt större produkt än som krävdes för producenternas uppehälle, och hur detta utvecklingsstadium i huvudsak är detsamma som det under vilket arbetsdelningen och utbytet mellan enskilda uppkommer. Det dröjde därefter inte så länge, förrän man upptäckt den stora "sanningen", att också människan kan vara en vara, att den mänskliga kraften är utbytbar och användbar, därigenom att man förvandlar människan till en slav. Knappt hade människorna börjat utbytet, så blev de också själva föremål för utbyte. Aktivum blev passivum, vare sig människorna ville det eller ej.

Med slaveriet, som under civilisationen fick sin mest fullständiga utveckling, inträder den första stora delningen av samhället i en utsugande och en utsugen klass. Denna splittring varade under hela den civiliserade perioden. Slaveriet är den första formen av utsugning, utmärkande för den antika världen. Det följes av livegenskapen under medeltiden, lönearbetet under nyare tiden. Det är de tre stora formerna av slaveri, karakteristiska för civilisationens tre stora epoker. Öppet, och på senare tid maskerat slaveri löper ständigt vid sidan därav.

Varuproduktionens stadium, varmed civilisationen börjar, betecknas ekonomiskt genom införandet av 1. metallpengarna, därmed penningkapitalet, räntan och ockret, 2. köpmännen som förmedlande klass mellan producenterna, 3. den privata jordegendomen och hypoteket, och 4. slavarbetet som härskande produktionsform. Den familjeform, som motsvarar civilisationen och med den definitivt blir den härskande, är monogamin, mannens herravälde över kvinnan och parfamiljen som den samhällliga hushållningens enhet. Det civiliserade samhällets sammanfattning är staten, som under alla mönstergiltiga perioder undantagslöst är den härskande klassens stat, och under alla förhållanden väsentligen förblir en maskin för att hålla nere den undertryckta, utsugna klassen. Betecknande för civilisationen är ytterligare: å ena sidan fixerandet av motsättningen mellan stad och land som grundvalen för hela den samhällliga arbetsdelningen, å andra sidan införandet av testamentet, varigenom egendomsbesittaren också efter sin död kan förfoga över sin egendom. Denna inrättning, som är ett slag direkt i ansiktet på den gamla gentilförfattningen, var okänd i Aten fram till Solon.

I Rom infördes den redan tidigt, när vet vi inte.¹ Hos tyskarna införde prästerna den, på det att den hederliga tysken obehindrat skulle kunna testamentera kyrkan sin arvedel.

Med denna grundläggande samhällsordning har civilisationen utfört ting, som det gamla gentilsamhället inte tillnärmelsevis var vuxet. Men den har utfört dem genom att sätta människornas smutsigaste drifter och lidelser i rörelse och genom att utveckla dem på bekostnad av alla deras andra anlag. Rena vinningslystnaden har varit civilisationens drivfjäder från dess första stund och fram till i dag. Rikedom, återigen rikedom och för tredje gången rikedom, rikedom inte för samhället utan för denna enskilda eländiga individ, har varit dess enda avgörande syfte. Och om därvid vetenskapens stigande utveckling och under upprepade perioder konstens högsta blomstring tillfallit den, så är det endast emedan det fulla resultatet av vår tids rikedom inte skulle ha varit möjligt utan dem.

Då civilisationens grundval är en klass' utsugning genom en annan klass, så rör sig hela dess utveckling i en ständig motsägelse. Varje framsteg för produktionen är samtidigt ett steg tillbaka ifråga om den undertryckta klassens läge, d.v.s. för det stora flertalet. Varje välgärning för den ena är nödvändigtvis ett ont för den andra, varje ny befrielse av den ena klassen en ny undertryckning för en annan klass. Det mest slående beviset för den saken lämnar införandet av maskinerna, vars verkningar i dag är världsbekanta. Och om barbarerna som vi såg ännu knappast kunde ha gjort någon skillnad mellan rättigheter och plikter, så klargör civilisationen skillnaden och motsättningen mellan båda så tokigt som möjligt, då den ger en klass så gott som alla rättigheter, den andra däremot så gott som alla plikter.

Så bör det emellertid inte vara. Vad som är bra för den härskande klassen, bör vara bra också för hela samhället, med vilket den härskande klassen identifierar sig. Ju längre civilisationen alltså fortskrider, desto mer är den tvungen att skylta över de med nödvändighet skapade missförhållandena med ett sken av kärlek, att försköna eller förneka dem, kort sagt, att införa ett konventionellt hyckleri, som varken var känt under tidigare samhällsformer eller ens under civilisationens första stadier, och som slutligen kulminerar i påståendet: utsugningen av den undertryckta klassen bedrives av den utsugande klassen endast och allenast i den utsugna klassens eget intresse. Och om denna inte inser det utan rentav blir rebellisk, så är det den snödaste otack mot välgörarna, utsugarna.²

Och nu till slut Morgans omdöme om civilisationen:

”Sedan civilisationens inträde har rikedom tillväxt så oerhört, dess former blivit så skiftande, dess användning så omfattande och dess förvaltande i de besittandes intresse nått sådan färdighet, att denna rikedom i förhållande till folket *blivit en makt som inte kan kuvas. Människoandan står rådlös och förhäxad inför sin egen skapelse*. Men det oaktagat skall den tid komma, då det mänskliga förnuftet skall bli vuxet att behärska rikedom, som det skyddar, liksom gränserna för de besittandes rättigheter. Samhällets intressen går absolut före den enskildes, och båda måste bringas i ett

¹ Lasalles ”System der erworbenen Rechte” sysslar i andra delen huvudsakligen med satsen, att det romerska testamentet skulle vara lika gammalt som Rom självt, det skulle för den romerska historien aldrig ha ”funnits en tid utan testamentet”. Testamentet skulle snarare ha uppstått under förromersk tid ur kulten av de avlidna. Lasalle härleder som troende gammalhegelian de romerska rättsbestämmelserna inte ur romarnas samhälleliga förhållanden utan ur viljans ”spekulativa begrepp” och kommer därvid till detta totalt ohistoriska påstående. Man kan inte förvåna sig över den saken i en bok, som på grund av samma spekulativa begrepp kommer till det resultat, att ifråga om det romerska arvet var förmögenhetens överförande en ren bisak. Lasalle inte endast tror på de romerska juristernas illusioner, särskilt under den tidigare perioden, han till och med överträffar dem.

² Jag hade till en början för avsikt att ställa den briljanta kritik av civilisationen, som finnes på olika håll i Charles Fouriers skrifter, vid sidan av Morgans och min egen. Tyvärr saknar jag tid till detta. Jag anmärker endast, att monogami och jordegendom redan hos Fourier gäller som de viktigaste kännetecknen för civilisationen, och att han kallar den de rikas krig mot de fattiga. Likaledes finner man redan hos honom den djupa insikten, att parfamiljerna (les familles incoherentes) hos alla bristfälliga, i motsättningar splittrade samhällen utgör de ekonomiska enheterna.

rättvist och harmoniskt förhållande. Blotta jakten efter rikedom är inte mänsklighetens slutliga bestämmelse, såvida framåtskridandet förblir framtidens lag, liksom det varit det förflutnas. Den tid som gått sedan civilisationens inbrott är blott en liten bråkdel av mänsklighetens förflutna livstid, blott en liten bråkdel av den tid, som ännu återstår. Samhällets upplösning möter oss hotande som avslutning på ett historiskt förlopp, vars enda slutmål är rikedom. Ty ett sådant förlopp innehåller elementen till sitt eget förintande. Demokrati i förvaltningen, broderskap i samhället, lika rättigheter, allmän uppfostran kommer att inviga samhällets närmaste högre stadium och i den riktningen arbetar ständigt erfarenhet, förnuft och vetenskap. *Det kommer att bli ett återupplivande – bara i högre form – av de gamla gensernas frihet, jämlikhet och broderskap.*” (Morgan: *Ancient Society*, s. 552.)

Tillägg

Ett nyupptäckt fall av gruppäktenskap

Då det på sista tiden har blivit på modet hos vissa rationalistiska etnografer att förneka gruppäktenskapet kan nedanstående redogörelse vara av intresse, vilken jag översätter ur ”Russkije Vjedomosti” (Moskva, 14 oktober 1892, gamla stilen). Det är inte bara gruppäktenskapet, d.v.s. rättigheten till könsumgänge mellan en rad män och en rad kvinnor, som här uttryckligen konstateras gälla i full utsträckning, utan också en form av detsamma, som nära ansluter till hawajianernas punaluaäktenskap, alltså till gruppäktenskapets mest utvecklade och klassiska fas. Under det att punaluafamiljens typ består av en rad bröder (köttsliga eller avlägsnare), som är gifta med en rad köttsliga eller avlägsnare systrar, finner vi här på ön Sachalin, att en man är gift med alla sina bröders hustrur och alla sin hustrus systrar, vilket sett från den kvinnliga sidan betyder, att hans hustru har rättighet att leva i fritt sexuellt umgänge med sin mans bröder och sina systrars män. Det som skiljer detta äktenskap från punaluaäktenskapets typiska form är alltså bara det, att mannens bröder och systrarnas män inte nödvändigtvis är samma personer.

Vidare är att märka, att också här bestyrkes, vad jag sade i ”Familjens ursprung”, 4:e upplagan, s. 28-29¹: att gruppäktenskapet ingalunda ser så ut som vår kälkborgares bordellfantasi föreställer sig det, att gruppäktenskapets människor inte öppet bedriver det liv i lustar, som kälkborgaren praktiserar i hemlighet utan att denna äktenskapsform – åtminstone i de exempel som i dag ännu förekommer – endast skiljer sig från ett lösligt parningsäktenskap eller också flerhustruäktenskap däri genom, att en rad fall av sexuell förbindelse tillåtes av sedvänjan, vilka eljest skulle falla under strängt straff. Att det praktiska utövandet av dessa rättigheter undan för undan dör ut bevisar endast, att denna äktenskapsform själv är stadd i utdöende, vilket också bekräftas av dess sällsynta förekomst.

För övrigt är hela skildringen intressant däri genom, att den åter bevisar, hur likartade, ja i sina grunddrag identiska, de samhälleliga institutionerna är hos sådana urfolk, som står på ungefär samma utvecklingsstadium. Det mesta som säges om dessa mongoloider på Sachalin passar in på Indiens dravidstammar, på Söderhavsoarnas innevånare vid tiden för deras upptäckande, på de amerikanska rödskinden. Redogörelsen lyder:

”På sällskapet Naturvetenskapens vänners i Moskva antropologiska avdelnings sammanträde den 10 oktober (gamla stilen – 22 oktober nya stilen) ... föreläste N. A. Jantjuk ett intressant meddelande från herr Sternberg om giljakerna, en föga utforskad stam på ön Sachalin, som står på vildhetens kulturstadium. Giljakerna känner varken åkerbruket eller krukmakeriet, de livnär sig huvudsakligen genom jakt och fiske, de värmer vatten i trätråg genom att kasta i glödgheta stenar o.s.v. Särskilt intressanta är deras institutioner med avseende på familj och gens. Fader kallar giljaken inte bara sin köttsliga fader utan också alla sin faders bröder. Dessa bröders hustrur såväl som sin moders systrar kallar han allesammans sina mödrar. Alla dessa 'fäders' och 'mödrars' barn

¹ Se ovan s. 56 (sidhänvisning gäller Arbetarkulturs tryckta upplaga)

kallar han sina bröder och systrar. Detta benämningssätt finnes som bekant också hos irokeserna och andra indianstammar i Nordamerika, liksom även hos några stammar i Indien. Men under det att det hos dessa sedan länge inte mer motsvarar de verkliga förhållandena, betecknar det hos giljakerna *ett ännu i dag gällande tillstånd*. Ännu i dag *har varje giljak äktenskaplig rätt till sina bröders hustrur och till sin hustrus systrar*. Åtminstone betraktas inte utövande av sådana rättigheter som något otillåtet. Dessa kvarlevor av gruppäktenskapet på gensens grund erinrar om den bekanta punaluafamiljen, som existerade på Sandwich-öarna ännu under första hälften av vårt århundrade. Denna form av familje- och gentilförhållande bildar grundvalen för giljakernas hela gentilordning och samhällsorganisationen.

En giljaks gens består av alla hans faders bröder (av alla grader), av deras fäder och mödrar, av hans bröders barn och hans egna barn. Det säger sig självt, att en sålunda konstituerad gens omfattar en oerhörd mängd människor. Livet i gensen förlöper nu enligt följande grundsatser: Äktenskap inom gensen är strängeligen förbjudet. En avliden giljaks hustru övergår efter gensens beslut till en av hans bröder (av vilken grad som helst). Gensen sörjer för alla sina arbetsodugliga medlemmars underhåll. 'Hos oss finns det inga fattiga', sade en giljak till referenten, 'den som är behövande den föder chalen' (gensen). Gentilmedlemmarna förenas vidare genom gemensamma offerhögtidligheter och fester, en gemensam begravningsplats o.s.v.

Chalen garanterar för var och en av sina medlemmars liv och säkerhet gentemot icke-chalmedlemmars angrepp. Som vedergällningsmedel gäller blodshämnden, vars utövande mycket starkt avtagit under det ryska herraväldet. Kvinnorna är helt undantagna från gentilblodshämnden. I enskilda, för övrigt mycket sällsynta fall adopterar gensen också medlemmar ur andra genser. Som allmän regel gäller, att en avlidens förmögenhet inte får gå ur gensen. I detta avseende härskar hos giljakerna bokstavligen de tolv tavlornas bekanta föreskrift: 'Si suos heredes non habet, gentiles familiam habento' – om han inte har några egna arvingar så skall gentilmedlemmarna ärva. Ingen viktig tilldragelse i giljakens liv äger rum utan gensens deltagande. För ännu inte så länge sedan, en eller två generationer tillbaka i tiden var den äldsta gentilmedlemmen kollektivets föreståndare, gensens 'starosta'. I dag inskränker sig gentiläldstens roll nästan uteslutande till ledandet av religiösa ceremonier. Genserna är ofta spridda över långt från varandra belägna platser, men också skilda från varandra fortsätter medlemmarna att minnas varandra, att gästa hos varandra, att lämna varandra hjälp och skydd o.s.v. Utom i yttersta nödfall lämnar giljaken aldrig sina gentilkamrater eller sin gens' gravar. Gentilväsendet har satt en mycket bestämd prägel på giljakernas andliga liv, karaktär, seder och institutioner. Vanan att ha alla förhandlingar gemensamt, nödvändigheten att oupphörligt ingripa i gentilkamraternas intresse, solidariteten vid blodshämnden, tvånget och vanan att bo tillsammans med tio eller flera av hans likar i stora kåtor, kort sagt: att i viss mån ständigt vara bland människor, allt detta har givit giljaken en synnerligen sällskaplig och språksam natur. Giljaken är utomordentligt gästfri, han älskar att se gäster hos sig och att själv komma som gäst. Gästfrihetens vackra sed visar sig särskilt påfallande under svåra tider. Under nödår, när giljaken inte har något att äta, varken för sig själv eller sina hundar sträcker han inte ut handen efter allmosor, han går då utan tvekan att gästa och lever på så sätt ofta under tämligen lång tid.

Hos giljakerna på Sachalin förekommer brott av egennyttiga motiv så gott som inte alls. Sina dyrbarheter förvarar giljaken i ett visthus, som aldrig stänges. Giljaken är så känslig för vanära, att han, om han överbevisas om att han begått en skymflig handling, går ut i skogen och hänger sig. Dråp förekommer sällan, det är då nästan uteslutande fråga om dråp i vredesmod men under inga fall av egennyttiga motiv. I umgänget med andra visar giljaken rättskaffenhet, pålitlighet och samvetsgrannhet.

Trots att de länge förtryckts av de till kineser vordna mandsjurierna, trots det fördärliga inflytandet från Amurområdets nybyggare, har giljakerna i sedligt avseende bevarat många av en primitiv stams dygder. Men deras samhällsordnings öde är oåterkalleligt beseglat. Ytterligare en eller två generationer och kontinentens giljaker skall fullständigt ha förvandlats till ryssar och tillägnat sig med kulturens välgärningar också dess lyten. Giljakerna på Sachalin, som bor mer eller mindre avlägset från den ryska kolonisationens centra, har utsikt att för en något längre tid hålla sig oblandade. Men också hos dem börjar inflytandet från det ryska grannskapet att göra sig kännbart. De kommer från alla byar för att handla, de beger sig till Nikolajevsk för att söka arbete och varje giljak, som återkommer till sin hemort från sådant arbete, för samma atmosfär med sig, som arbetaren från staden tar med sig tillbaka till sin ryska by. Och därtill förintar arbetet i staden, med sin växlande lycka, mer och mer denna ursprungliga likhet, som utgör ett förhärskande drag i dessa folks okonstlat – enkla hushållning.”

Herr Sternbergs artikel, som också innehåller uppgifter om de religiösa föreställningarna och sedvänjorna samt de rättsliga institutionerna, kommer att publiceras i *Etnografitjeskoe Obosrenie*.

Tryckt i ”*Neue Zeit*” Jg. XI, 1892, d I. H.12 Undertecknad: Fr. Engels.

Förteckning över böcker och tidskrifter, som nämnas av Engels

American Review (Amerikansk Revy), årgång 1847. S. 18.

Ausland (Utlandet), årgång 1890, nr 42-44. — S. 75.

Agassiz, R.: ”A Journey in Brazil” (En resa i Brasilien), Boston and New York 1886. — S. 64.

Bachofen, J. J.: ”Das Mutterrecht” (Modersrätten), Stuttgart 1861. — S. 12.

Bancroft, N. N.: ”The Native Races of the Pacific Coast of North America” (De infödda raserna på Nordamerikas västkust), New York 1875. — S. 45.

Becker, W. A.: ”Charicles oder Bilder altgriechischer Sitte” (Charicles eller bilder av forngrekiska sedvänjor), London 1840. — S. 128.

Diodorus Siculus: ”Bibliotheca historica” (Historiskt bibliotek). — S. 174.

Espinas, V. A.: ”Des sociétés animales. Etude de psychologie comparée” (Djursamhällena. Studie över den jämförande psykologin), Paris 1877. — S. 42.

Giraud-Teulon, A.: ”Origines de la famille” (Familjens ursprung), I 1874. — S. 22.
— ”Origines du manage et de la famille”, (Äktenskapets och familjens ursprung), 1884. — S. 43.

Gladstone, W.: ”Juventus Mundi: The gods and men of the heroic age” (Världens ungdom. Gudarna och människorna under den heroiska tidsåldern). London 1896. — S. 133.

Grote, G.: ”A history of Greece from the earliest period to the close of the generation, contemporary with Alexander the Great” (Greklands historia från den tidigaste perioden till familjens uppkomst, under Alexander den stores tid). 12 volumes, London 1846-56. - S. 126.

Heussler, A.: ”Institutionen des deutschen Rechts”, (Den tyska rättens institutioner), Leipzig 1885—86. - S. 74.

- Kovalevsky, M.*: "Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété" (Konturerna till familjens och egendomens ursprung och utveckling), Stockholm 1890. - S. 73.
- Lange, L.*: "Römische Altertümer" (Romerska fornminnen), Berlin 1856-71. - S. 160.
- Lassalle, F.*: "Das System der erworbenen Rechte. Eine Versöhnung des positiven Rechts und der Rechtsphilosophie" (De förvärvade rättigheternas system. En försoning mellan den positiva rätten och rättsfilosofin), Leipzig 1861. - S. 226.
- Latham, R. G.*: "Descriptive Ethnology" (Beskrivande etnologi), 1859. - S. 18.
- Letourneau, Ch. I. M.*: "Evolution du mariage et de la famille" (Äktenskapets och familjens utveckling), Paris 1888. - S. 41.
- Livius, T.*: "Libri ab urbe condita" (Böcker från stadens grundläggning). - S. 157.
- Lubbock, J.*: "The Origin of Civilization and the primitive condition of man. Mental and social condition of savages" (Civilisationens uppkomst och människans primitiva tillstånd. Det andliga och sociala tillståndet under vildheten), London 170. - S. 20.
- MacLennan, J. F.*: "Studies in ancient history, comprising a reprint of Primitive Marriage" (Studier i forntidens historia, samt ett nytryck av Primitivt Äktenskap), London 1876. - S. 17.
- Marx, Karl*: "Das Kapital". - S. 7.
- Marx och Engels*: "Das Kommunistische Manifest". - S. 101.
- Maurer, G. L.*: "Geschichte der Städteverfassung in Deutschland" (De tyska stadsförfattningarnas historia), Erlangen 1869-71. - S. 176.
- Mommsen, Th.*: "Römische Forschungen" (Romerska forskningar), Berlin 1864. - S. 156.
- Morgan, L. H.*: "Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilization" (Ursamhället, undersökningar om mänsklighetens framåtskridande från vildhet, genom barbari till civilisation), London 1877. - S. 7.
- "League of the Ho-dé-no-sau-nee or Iroquois", (Irokeserna eller Ho-dé-no-sau-nees förbund), Rochester 1851. - S. 18.
- "Systems of Consanguinity and Affinity of the human family" (Blodsförvantenskapets och svågernskapets system i den mänskliga familjen), Washington 1871. - S. 20.
- Russkije Vjedomosti* (Ryska meddelanden), årgång 1892, 14 okt. - S. 229.
- Schoeman*: "Griechische Altertümer" (Grekiska fornminnen), Berlin 1850—59. - S. 79.
- Sugenheim, S.*: "Geschichte der Aufhebung der Leibeigenschaft und Hörigkeit in Europa bis an die Mitte des neunzehnten Jahrhunderts" (Historien om livegenskapens upphävande i Europa fram till mitten av 1800-talet), St. Petersburg 1861. — S. 66.
- Tacitus*: "Germania". — S. 21.
- Tylor, E. B.*: "Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilization" (Forskningar i mänsklighetens urhistoria och civilisationens utveckling), London 1865. — S. 12.
- Watson, I. F. och Key, I. W.*: "The people of India" (Indiens folk), London 1868-72. — S. 52.
- Westermarck, E. A.*: "The History of Human Marriage" (Det mänskliga äktenskapets historia), London 1891. — S. 42.

Förklaringar till främmande ord m. m.

absolut — obetingad.

absurd — meningslös, orimlig.

adoption — upptaga som eget barn.

agnater — släktingar av vare sig man- eller kvinnkön, då alla mellanliggande släktskapsled är av mankön.

agrikultur — åkerbruk.

aktiv — verksam, handlande. analogi — likhet, likformighet.

Anaitis — den armeniska kärleksgudinnan.

antagonism — fiendskap.

antiken — den grekisk-romerska forntiden.

antropologi — läran om människans uppkomst och hennes ställning i djurvärlden.

appellera — vädja.

aristokrati — ett fåtaligt härskande överskikt.

arkaisk — uråldrig.

artikulerat språk — tydligt uttalat, av stavelser sammanfogat språk.

asar — de förnämsta fornnordiska gudarna.

association — förening.

atomer — de små delar varav grundämnena anses bestå.

auktorisera — bemyndiga, stadfästa.

beneficier — förläning, understöd.

bornerad — begränsad, inskränkt.

definitiv — slutgiltig.

degradera — nedsätta i graderna.

demoralisera — fördärva sederna.

dravidastammar — folk utbredda i Dekan och södra Indien.

elit — utvald samling.

ekletiker — en som sammanställer delar av olika läror.

endogami — giftermål blott inom en bestämd krets.

encyklika — officiell högtidlig rundskrivelse, t. ex. av påven.

episk — berättande.

epitet — biord som anger en egenskap hos huvudordet.

epos — diktart som i form av en sammanhängande berättelse skildrar ett händelseförlopp i förfluten tid.

esprit — förstånd, kvickhet.

etnografi — vetenskapen om ett folks kulturella egenarter.

etnologi — vetenskapen om de skilda mänskliga kulturerna i deras inbördes förhållande.

etymologi — vetenskapen om ordens ursprung och härledning.

evolution — utveckling.

exogami — giftermål blott utanför en bestämd krets.

federation — förbund.

frator — fratrimelem.

fratri — broderskap

frivol — lättfärdig.

fysiologi — läran om organismernas livsföreteelser.

Ganymedes — gudarnas munsänk och Zeus' älskling.

hanrej — bedragen äkta man.

hero — hjälte, halvgud.

hetärer — kvinnor under antiken, ofta fint bildade, som ägnade sig åt fri kärlek.

hierarki — prästvælde, även rangordning.

hieroduler — tempeldanserskor.

homerisk — syftande på den forngrekiska diktaren Homeros, Iliadens och Odysseéns föregivne författare.

hypotek — förpantad egendom och säkerhetshandlingar för dylik.

hypotes — förutsättning, antagande.

identifiera — påvisa överensstämmelse emellan.

ignorera — icke bry sig om.

Iliaden — forngrekiskt epos, behandlande kampen om staden Troja, tillskrivet Homeros.

instinktiv — instinktmässig, ofrivillig.

klausul — tillägg, förbehåll.

klient — hos romarna en person som stod i beroende av en skyddsherre (patron).

kollateralförvanter — sidoförvanter.

kollektiv — gemensam.

koloner — halvfria bönder i det gamla Rom.

kompilation — sammanställning av ur andras arbeten tagna uppgifter.

komplitera — inveckla, försvåra.

koncessionera — offentlig myndighets medgivande att bedriva viss rörelse etc.

konkubin — gift mans älskarinna utom äktenskapet.

konsul — den romerska republikens två högsta ämbetsmän.

konvenansäktenskap — förnuftsäktenskap.

korporation — samfund, skrå.

korrelat — växelbegrepp.

kurtisan — prostituerad ur de ”högre” samhällsskikten.

kvadrant — fjärdedelen av en cirkel eller annan figur, delbar i fyra symmetriska delar.

lansera — föra fram, införa.

magnat — storman.

memoarer — levnadsminnen.

miniatyr — konstnärlig framställning i litet format.

mobil — rörlig.

modifierad — anpassad.

molekyl — den minsta delen av ett kemiskt ämne, består vanligen av flera atomer.

momentan — gällande för ett visst ögonblick.

monogami — enäktenskap.

monografi — skrift som behandlar ett visst ämne eller en viss person.

Mylitta — den babyloniska kärleksgudinnan.

mysterium — hemlig lära, hemlighet.

mysticism — lära som grundar sig på religiös vidskepelse.

mytologi — läran om gudavärlden.

naiv — barnslig, oreflekterad.

neolitisk — tillhörande yngre stenåldern.

nivellera — utjämna.

Odysséen — forngrekiskt epos, behandlande hjälten Odysseus irrfärder, tillskrivet Homeros.

paleolitisk — tillhörande äldre stenåldern.

parasit — snyltare.

parcell — litet jordområde.

passiv — överksam.

patricier — den ärftliga adeln i Rom; senare benämning på gamla förmögna borgarsläkter.

patriarkalisk — fadersrättslig.

permanent — ständig, oavbruten.

perspektiv — överblick, utsikt.

plädera — försvara, tala för något.

polyandri - flermansäktenskap.

polygami — flerhustruäktenskap.

pragmatisk — här: hängande fast vid det sakliga innehållet utan att se de stora sammanhangen.

prefekt — ämbetsman i det gamla Rom.

presidera — vara ordförande.

primitiv — ursprunglig, enkel.

rationalistisk — betraktad ur förnuftets synvinkel.

reducera — minska, nedbringa.

rekonstruktion — återställande.

resumera — sammanfatta.

riter — religiösa ceremonier.

sakral — prästerlig, religiös.

saturnalier — fornmomersk fest till sånings- och skördeguden Saturnus' ära.

scepter — spira, härskarstav.

sociolog — vetenskapsman som sysslar med läran om samhället.

specifik — särskilt utmärkande.

spontan — oöverlagd, av egen drift.

sporadisk — förekommande i enstaka fall.

stationär — fast, oförändrad.

stereotypisering — metallavgjutning av en tryckform.

strikt — kortfattad, noggrann.

struktur — inre sammansättning, form, utseende.

suverän — oinskränkt, självständig.

tribut — skatt, pålaga som utkrävdes av ett besekrat folk.

usurpation — inkräktande.

usurpatior — orättmätig innehavare, inkräktare.

vakant — utan innehavare.

vaner — gudomligheten i den fornnordiska mytologin.

villa — den romerska storgodsägarens gods.